

ԴԻՎԱՆ
ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

II

117

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

СВОД
АРМЯНСКИХ НАДПИСЕЙ

ВЫПУСК

II

ГОРИССКИЙ, СИСИАНСКИЙ
и КАФАНСКИЙ РАЙОНЫ

СОСТАВИЛ
С. Г. БАРХУДАРЯН

CORPUS INSCRIPTIONUM
ARMENICARUM

LIBER

II

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1960

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԴԻՎԱՆ
ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ԴՐԱԿ

II

ԳՈՐԻՍԻ
ՍԻՍԻԱՆԻ
ԵՎ
ՂԱՓԱՆԻ
ՇՐՋԱՆՆԵՐ

ԿԱԶՄԵՅ
Ս. Գ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1960

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
Խմբագրական-հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ

Գլխավոր խմբագիր՝ Հ. Ա. ՕՐԲԵԼԻ
Պրակի խմբագիր՝ Բ. Ն. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

Լուսանկարահանումները տեղերում և լուսանկարչական բոլոր աշխատանքները
կատարել է ԱՄՏՆԵՍ ՎՐՈՒՅԻՐԸ

Ա. Ա. Ա. Չ Ա. Բ. Ն

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտը որոշել է հավաքել և հրատարակել հայկական վիմագիր արձանագրությունների լրիվ ժողովածու—Corpus: Քանի որ այդ աշխատանքը կապված է տևական ժամանակի հետ, այդ պատճառով էլ հարմար է նկատվել արձանագրությունները աստիճանաբար հավաքել ըստ պատմա-աշխարհագրական շրջանների և պրակ առ պրակ հրատարակել միևնույն ձևի ու ծավալի գրեթե յեղծերով, որոնք կկազմեն ապագա լրիվ հավաքածուն— դիվանը:

Հինգ տարի է արդեն, որ այդ նպատակով, ամառվա երկու ամիսներ, ինքստիտուտի գիտական արշավախումբը շրջագայում է Պատմական Մյունխհայնի համալսարանում և հավաքում արձանագրությունները:

Հավաքման աշխատանքների Մյունխից սկսելը, բացի տեխնիկական մի շարք պատճառներից, բացատրվում է գլխավորապես նրանով, որ այդ շրջանների արձանագրությունները համեմատաբար քիչ են հավաքված և հրատարակված:

Ներկա պրակի մեջ ամփոփված են երեք շրջանների արձանագրություններ. Գուրխի, Սիսիանի և Ղափանի: Այդ շրջանները համապատասխանում են հիմնականում՝ Գուրխը՝ Հարանդ գավառին, Սիսիանը՝ Մղուկ գավառին, իսկ Ղափանի շրջանի մեջ մտնում են հին Չորհ գավառն ամբողջովին և Քաշունիք ու Կովսական գավառներից՝ որոշ մասեր:

Այս պրակի մեջ ամփոփված են վերոնիշյալ երեք շրջաններից 427 արձանագրություններ, Գուրխի շրջանից՝ 236, Սիսիանի՝ 149 և Ղափանի շրջանից՝ 42:

Ղափանի շրջանն ընդհանրապես աղետ է ինչպես արձանագրություններով, նույնպես և հին հուշարձաններով. այդ երևույթի հիմնական պատճառներից մեկն է նաև տեղում շինարարության համար պիտանի քարանձակների սպասարկությունը: Ղափանի շրջանը հարուստ է միայն զբանախոսով, որը ծանր է և դժվար մշակվող. այդ պատճառով էլ սրբատաշ քարով շինված հուշարձաններն այստեղ հազվագյուտ են, եղանների մեծագույն մասը եղբված և կոփածո քարերեկոներով են շինված, ըստ երևույթի շինարարական այդ նյութի ծանրության և շինարարական այդ եղանակի պատճառով էլ հուշարձանները մեծ դիմացկունություն չեն ունեցել: Շրջանում գոյություն ունեցող հուշարձանների մեծագույն մասը 16—17 դարերի են: Բացառություն է կազմում Վահանավանքը, որը կառուցված է բուխ բազալտից, հենց վանքի հյուսիսում, մի քիչ վերևի լանջի քարհանքի փառից: Վանքը, չնայած իր 900 ամյա հասակին, մեծ մասամբ կանգուն է եղել մինչև 19-րդ դարի կեսերը և ենթարկվել ավերածության

¹ Այս ընդհանուր թվից միայն 103-ը հրատարակված են նախկինում:

դրանից հետո միայն, Ղափանի հանձնատեր ֆրանսիական ընկերության ձեռով, որ վաճաճի Բաբեր Բանդեյի և տարել օգտագործել է նոր շենքերի մեջ:

Ինչպես այս, նույնպես և հետագա պրակները կազմելու համար, որպես օրինակ, բնօրնվել է հայկական արձանագրությունների հավաքման և հրատարակման համար ակադ. Հ. Ա. Օրբելու մշակած և կիրառած մեթոդը, որի էական հատկանիշները հետևյալներն են. ա. արտահայտել տառաձևերի և նրանց միացությունների նշգրիտ պատկերը. բ. վերձանումների ժամանակ պահպանել քանոնի հնչական և Բերականական բոլոր առանձնահատկությունները ու բոլոր շեռակի լրացումները կատարել պայմանական և ակնառու նշաններով. գ. հնաշավորին շափ կցել նաև արձանագրությունների լուսանկարները՝ որպես դրկումներ:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ տպագրական տառերով անհնարին է արտահայտել արձանագրությունների գրչագրական անսահման բազմազանությունը, հարմար նկատեցինք նրանց պատկերը ալ գծագրությամբ, որն իր բերություններով հանդերձ շատ ավելի մտա կվերաբողադի քե տառաձևերը և քե արձանագրության պատկերը՝ իր բռնած տեղի և դուրսյան տեսակետից:

Ի տարբերություն հին հավաքող-հրատարակողների, որոնք ամբողջական և իրենց տեսակետից կարևոր արձանագրություններն են միայն հավաքել, մենք հավաքել և ամփոփել ենք սույն պրակի մեջ հնագույնից սկսած մինչև 17-րդ դարի վերջի բոլոր, և հետագա դարերից միայն բնորոպի արձանագրությունները: Մինչև 17-րդ դարի վերջի արձանագրություններ հավաքել են անխիտ, մեծ քե փոքր, անկախ նրանից քե ինչպիսի հուշարձանի վրա են փորագրված, ամբողջական են, քե աննշան և երբեմն իմաստ չլրացնող բեկորներով, մտածելով որ հայագիտության տարբեր բնագավառների և տարբեր մասնագետների համար երբեմն մեկի համար անկարևոր և աննշան համարվածը՝ կարող է էական նշանակություն ունենալ մեկ ուրիշի համար:

Արձանագրությունները դասավորել ենք քստ վայրի կամ հուշարձանի, յուրաքանչյուր դեպքում պահպանելով ժամանակագրական կարգը:

Յուրաքանչյուր վայրի կամ հուշարձանի արձանագրություններից առաջ ավել ենք այդ վայրի և հուշարձանի մասին հակիրճ պատմական տեղեկություններ-գրականության մեջ էլ ծանոթներից համեմատաբար ընդարձակ, իսկ յուրաքանչյուր արձանագրությունից առաջ և հետո ծանոթություններ՝ նրա տեղի և դիրքի, ներկա վիճակի և վնասվածքների մասին, հավաստացած լինելով, որ դրանք կօգնեն արձանագրության իմաստի բացահայտմանը:

Կետադրական նշանները գործածել ենք զուսպ և միայն խիստ որոշակի ավարտված իմաստի դեպքում:

Պրակի մեջ տեղ գտած արձանագրությունների բոլոր վայրերը շրջագայել ենք լուսանկարիչ Արտաշես Վրույրի հետ. տեղում գծագրել և լուսանկարել ենք. շրջագայության ընթացքում ձեռքի տակ ենք ունեցել նախկին հրատարակությունները և տեղն ու տեղը համեմատություններ կատարել բնագրերի հետ և համոզվել հրատարակությունների խիստ անբավարար լինելու մասին: Երբ փորձեցինք յուրաքանչյուր արձանագրության համար նախորդ հրատարակությունների տարվերձանումները նշել, ստացվեց բնագրերի կրկին ծավալի ծանոթագրություններ, ի վերջո հրաժարվեցինք այդ մտքից, նկատի ունենալով նաև այն հանգամանքը, որ մենք տալիս ենք արձանագրությունների նշգրիտ գծագրությունը և լուսանկարը:

Այն դեպքերում, երբ նախկինում հրատարակված արձանագրությունն այժմ գոյություն չունի և կամ սակավարիվ վայրերը ուր մենք շենք կարողացել այցելել, բայց որտեղից արձանագրություններ կան հրատարակված, այդպիսի-

ները վերցրել ենք նախկին հրատարակողներից, այն ձևով ինչպես ուր տրված են, առանց գծագրության և մանր շրիֆտով:

Յուրաքանչյուր արձանագրության տակ նշել ենք նախորդ հրատարակությունների ազգանուններն, աշխատությունը և կըք, ավելորդ ենք համարել հիշատակել միայն Կ. Կոստանյանցի ծանոթ «Լիմական Տարեգիրք», որովհետև այն սկզբնաղբյուր չէ, այլ մեր հիշատակած հեղինակների աշխատություններից կազմված ժողովածու:

Ներկա պրակը երկրորդ համարով ենք քվագրել այն պատճառով, որովհետև շարքի առաջին համարը լինելու է ակադ. Հ. Ա. Օրբելու կազմած «Աճիի և Շիրակի արձանագրություններ» պրակը, որը պատրաստվում է և շուտով տպագրության կհանձնվի: Այդ առաջին պրակին կկցվի նաև ընդարձակ նախաբան-ներածություն հայերեն արձանագրությունների հավաքման ու հրատարակության պատմության, ինչպես և նրանց առանձնահատկությունների և դիտական արժեքի վերաբերյալ:

Տպագրության համար պատրաստ է նաև պրոֆ. Լ. Մելիքսբեյ Բեկի կազմած «Լիւրանայոց վիմական տարեգիր» ժողովածուն, որը քեև այլ մեթոդով կազմած, կմտնի այս շարքի մեջ:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ալիշան— Սիսական, Տեղագրութիւն Սիւնեաց Աշխարհի, Վենետիկ, 1893 թ.:
2. Ջալալեան Բ.— Ճանապարհորդութիւն ի Մեծն Հայաստան, մասն Բ., Տիգրիս, 1858 թ.:
3. Լալաբեան Գ. Գ.— Ազգագրական Հանդես, գիրք Գ. և Գ.:
4. Փափազեանց— Հնումիւնք վանորէից Հայոց, Գիրք V, Սիւնեաց աշխարհ, Վազարշապատ, 1895 թ.:

ՊԱՏՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

- Գծիկով նշանակված են բնագրի մեջ (զծագրութեան) համապատասխան բանակի ջարդված տառերը:
- ... կետերով նշանակված են բնագրի մեջ (զծագրութեան) ջարդված տառերն, անկախ բանակից:
- [ ] Փակագծով նշանակված են ջարդված տառերի վերականգնումները— վերծանութեան մեջ:
- [ ] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ գրչի բաց թողած կամ առանց պատվի եղած սղումները— վերծանութեան մեջ:
- [ ] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ եղած ավելորդ տառերը— վերծանութեան մեջ:
- [ ] Գծով նշանակված են տողերի սահմանները— վերծանութեան մեջ:

ԳՈՐԻՍԻ ՇՐՋԱՆ

ՏԱԹԵՎ, ԳՅՈՒՂ, ԵՎ, ՏԱԹԵՎԻ ՎԱՆՔ

Տաթև գյուղը համանուն վանքով գտնվում է այժմ Գորիսի շրջանի մեջ: Հնում նա մտել է մեծ մասամբ Ծղուկ և Երրեմն ել Բղեն գավառների մեջ:

Տաթևի հիշատակությունը պատմական աղբյուրների մեջ շատ հին է. գեղես Գահնամակի մեջ հիշատակված են «Տաթևանք»:

Սակայն Տաթևի վանքի ծաղկումն սկսվում է 9-րդ դարի սկզբից, երբ Դավիթ Խախակոպոսը Սյունյաց Փլիխայ իշխանից 10,000 դրամով գնում է Տաթևի շրջապատի հողամասերը: Այդ ժամանակներից դառնալով նաև Խախակոպոսարան, վանքն աստիճանաբար ձեռք է բերում հսկայական կալվածքներ Սյունյաց ամբողջ նահանգի մեջ, և փաստորեն դառնում է խոշորագույն ֆեոդալական կազմակերպություններից մեկը:

Ըստ պատմագիր Ստ. Օրբելյանի՝ Տաթևի վանքին հարկատու էին Սյունիքի վեց հարյուր լոթանատներով գյուղեր:

Այդ հսկայական եկամուտները հնարավորություն էին տալիս ծավալել ինչպես կուլտուրական, այնպես էլ շինարարական մեծ աշխատանքներ:

Նախապես գոյություն ունեցող թեև հիվանդանոցները և թեև վանքին կից այլ օժանդակ շենքերը այլևս չեն բավարարում եղած պահանջները և 9-րդ դարի վերջին բոլոր հին շենքերը քանդվում են ու նրանց տեղը նորերն են շինվում: Ապա ամբողջ վանքն ու օժանդակ շենքերը շրջապատվում են բրգավոր և ամուր պարիսպներով ու դառնում իսկական նախարարական զգլախ-բերդ. որի ներսում՝ հսկայական պահեստների մեջ կուտակվում են բնատուրքով գանձվող մթերքները և վերամշակման ենթարկվում հենց պարսպի ներսում կառուցված սրահասանոցների մեջ (ձիթհան և այլն):

Շինվում են Երրեմն 1000-ի հասնող վանականների համար ապրելու և կենցաղալին շենքեր (բաղնիք). ինչպես նաև կուլտուրական հիմնարկների՝ դպրոցի, գրադարանի և այլն շենքեր, որտեղ գործել են Գ. Տաթևացին և Հ. Որոտանցին:

Այս բոլոր շինություններն էլ այժմ կանգուն կամ կիսավեր վիճակում գեղես գոյություն ունեն:

ՏԱԹԵՎ ԳՅՈՒՂԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

Ա. ՏԱԹԵՎԻ ՎԱՆՔ

Տաթև գյուղի սահմաններում գտնվող հնագույն և նշանավոր հուշարձանը Տաթևի վանքն է, որը տեղավորված է գյուղից մոտ մեկ կիլոմետր արևելք անդնդախոր ձորի պտուկին:

Վանքի հուշարձանների խումբը բոլոր կողմերից շրջապատված է բրգավոր պարիսպներով, իսկ հարավից և արևելքից նաև անդնդախոր ձորերով:

Հուշարձանների զլխավոր խումբը տեղավորված է ընդարձակ բակի կենտրոնում. զբաղեցնում է 1. Պողոս և Պետրոս առաքյալների՝ անվան նվիրված զլխավոր տաճարը՝ հիմնադրված

895 և ավարտված 906 թ. (տես արձանագրություն № 1):

3. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ. արևմտյան պատի կենտրոնում. մուտքից վեր ազուցված հիշատակարան—խաչքարի շրջանակներին.**

ՉՏՐՅՈՎԱՆԷՍԸՆՈՂ ՁՏԲ ՅՈՎԱՆԷՍ | ՇԻՆՈՂԱՐԲՈ ԵԿԵՂԵՑ-ԵԱՑԱՍ | ՏԲ ՅՈՇԵԱ:

ՍՐԲՈՆԵԿԵՆՑԵԱՑՍ

ՏԲՅԻՇԵԱ

Վերջին տողը գրված է խաչքարից վեր երեսպատման քարի վրա. լուսանկարում չի երևում:

Փափազյանց, Ե.
Լուսանկ. տախտ. 1, 3.

4. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ հյուսիսային անկյու-րում ընկած պատի վերին մասի մեջ միացած մի բեկորի վրա.**

... ԷԱԶՍԻԻՆ

ԳՅՈՎԱՆԷՍ ԶՍԻՆԿԵՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅԻՇԵՑԻՔԻ:

Լուսանկ. տախտ. 1, 4.

5. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ ներքուստ. վերից թափված քա-րերի մեջ ընկած երեսպատման քարի վրա.**

ՉՅՈՎԱՆԷՆԷՆ

ԱՆԱԹԱՆԻՔԱ

ԿԱՆԱՅԱՅ ԻՇ

ԶՅՈՎԱՆԷՍ | ԱՆԱՐԺԱՆ Ի ՔԱԼԱՆԱՑԱ ՅԻՇԵՑԻՔԻ:

Ըստ Ալիշանի տեղեկատուի եղել է արևմտյան մուտքից վեր պատուհանի զլխին ազուցված և սկզբից ունեցել է ԱԻԳՆԵԱ ՄԵՋ ՔՐԻՍՏՈՍ բառերը.

Փափազյանց, Ե: Ալիշան, 235.
Լուսանկ. տախտ. 1, 5.

6. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում երեսպատման քարի վրա.**

ՉՏԱՅԻՇԱ

ՊՈՒՅԻՇԵՑ

ԷՔ

ԶԼԱՑԻ ՇԱՊՈՒ ՅԻՇԵՑԻՔԻ.

Ալիշան, 235.
Լուսանկ. տախտ. 1, 6.

7. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ, արևմտյան պատի հարավային մասում. քանդակազարդ երեսպատման քարի վրա. զարդերի շուրջը.**

ՉՅՈՎԱՆԷՍԵՐԷ

ՍՈՂՈՔՅԻՇԵՑԷՔ

ԶՅՈՎԱՆԷՍ ԵՐԷՅ | ՍՈՂՈՔ ՅԻՇԵՑԻՔԻ:

Ալիշան, 235.
Լուսանկ. տախտ. 1, 7.

8. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ. արևմտյան պատի հյուսիսային մասում.**

... ՈՒԵՐԷՅԻ
... ՈՅԵԱՌ-
... ԵՅԷՔԻՔՍ

ՉՇԱՊՈՒ ԵՐԷՅ ԽԱՆՑԵՑԻ, ՍՐԲՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԾԱՌԱՅ, ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ.

Արձանագրության սկզբի մասերը ծածկված են նորաշեն դանդաղատան պատով, ուղղունթերով լրացնում ենք ըստ Ալիշանի:

Ալիշան, 235.

ՉԶԶ ԱՐ

ՇՄԿԱ Ի

ՈՐԴԻԼ

ԽԱԻԸ

9. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում.**

|ՉԶԶԱՐ,| ՇԵԼԱԽՈՐ ԳԻՎԽԱՆԾ...

Վերջին տողը բոլորովին եղծված է.

Լուսանկ. տախտ. 11, 8:

ՇԱԳԻԻ

ԱՂԱՐ

ԱՍ ՈՒ

ՂԱԶԱ

ՄՍՅԻՇ

ԵՑԷՔԻՔՍ

10. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում. նախորդից մեկ շարք ներքև.**

ՇԱԼԻ | ԱՐՂԱՐԱՔԱՐՍ ՈՒ | ՂԱԶԱՆՍ ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ.

Քարի աջ կողմը գրելու ժամանակ հողմանաբլիթ է եղել և չի օգտագործվել:

Լուսանկ. տախտ. 11, 9.

11. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. ներքուստ. հարավային մույթի հյուսիսային կողին. յոթ շարք քարերի վրա եղծված արձանագրություն. միայն ներքևի երկու շարքեր վրա կարգացվում է հետևյալը (զծապրվածք):**

ՐՍՏ ՍՏ. ՕՐԲԵԼՅԱՆԻ

Այս զիր լիշատակի և արձան անջնջելի է իմ Տարսալիճիս՝ իշխանաց իշխանի, որդույ մեծին Կիպարտի՝ եղբար Սմբատայ՝ մեծ իշխանի, կողմնակալի լալամ նահանգի, որ իշխեցող էի այլմ գաւառաց ի գրանէն Բարկուշատայ՝ մինչև ցասամանն Բշնուլ. միարանցեայ Տաթևոյ սուրբ Առաքելոցս և ուրի զիմ հոգույ մասն ի լիմ սեփական ուխտս ի սուրբ Եկեղեցիս զիւզս վեց, զոր լուսայ էաք ի հին ժամանակաց ժառանգութիւն լեալ սմին՝ զՇնճէր, զՍոտոն աւան սանմանօք իւրովք, լիւրմբ և գաշախ, և ի Սոտաղեա և ի Սոա զմբ ձնատունկ ալգին, և զՅուր և զՀարթիս իւր սանմանովն, զորոյ զկէսն Գանձագին էի արարեալ. և զԲորտի, զԲիթիվանս իւր սանմանովն. և և կարկեպոսք տեղույս Տէր Հայրապետ և Տէր Սողոմոն հաստատեցին մեզ լիշատակ, և կարգեցին պատարագ լամենայն սմի մին քառասունք, զծ

Յայտնութեանն, զժ՝ Զատիկն, զժ՝ Աստուածածնին, զժ՝ Աւագ տօներին, զժ՝ օրն ինձ Տարապիճիս և զժ՝ օրն իմ կղբարն Սմբատայ: Արդ՝ որ լնա մեր ի մերոց կամ լաւարաց կամ լիշխանաց կամ ի ձեռնաւարաց այս հաստատ պարմանս և անքակ վճիտս խափանել ջանալ, կամ զայն զիջուրէքն կամ զպլպին լալս կեղեկացոյ հանել խորհի՛ր թա՛մին ընդ Յուդայի և ընդ խաչահանուացն կղիցի, և զԿալիկն և զամենայն չարագործացն առջէ պատիժս, և լիբոց սուրբ ժողովոցն նդովեալ լիցի. և թէ տաճիկ աւագ փոխի և լափշտակել ջանալ՝ յԱստուծոյ և իւր փեղամբարեւն ապիգար կղիցի, և ընդ սատանայի ի դժոխս իջցէ, և տամբք և զաւակօք ջնջեալ և բարձեալ կղիցի. իւր հալալն լինի հարամ, և հազար, հազար, հազար նալաթ լիցի. ի թուխ ԶԻԳ, լամսանս նոյնմբեր ժԳ: Եւ է վրայ այժմ վճարի Տէր Սարգիս՝ նորովանից կղիկոպոս. և Սարգիս՝ փակալ սուրբ կեղեկոպոս. և իմ ազատաց Հասան՝ Կարապետի որդի, Որոտշահ՝ Լորալ թոռն, Միքան՝ նուերայ որդի. հաստատ է կաման Աստուծոյ. Աստուած շնորհաւոր արասցէ սուրբ ուխտաւ: Յուսովն Աստուծոյ

ԵԻԶԿԱՅԵՆՄԱԿ . . . . .
ՅԵՐԻՅՄԻԻՆՆԱԿՆ . . . . .
- ԵԱԼԻՅԻՌԻԹԵՏԱՃ . . . . .
ԱԲԱԳՓՈՒԻՌԻՅԱՆԷ . . . . .
ԱՆՅԱՅԵՑԻՅԻՐԱՆՍ . . . . .
. . . . . ԱԵՂԵՑԻՌ . . . . .
. . . . . ՌԻԿԱՆՐ . . . . .
. . . . . ԳՐԵՅԻ . . . . .

ևս Տարապիճս իմ ձեռագրոյս հաստատեցի զնմալքս. արդ՝ որ լնա իմ իմ զաւակացս և թուանց կամ լալ իշխեցոցս զմեր հոգիս զրկել խորհի և զմեր լոյսն խափանել և զմեր սանձմաննալս քակել ջանալ՝ յՅԻԲ, հարապետացն նդովեալ կղիցի ի մահ և ի կեանս, կտրեալ և ջնջեալ լիցի լալս կենացս և ի հանդերձելոյն, ամէն:

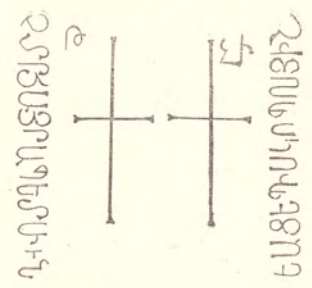
Վճարում վերջին ԳՐԵՅԻ բառի ալիկ խոչոր տատերով է.
Օրրկլան, Գլ. 42, 416-418, որից արտագրել են՝ Շահխաթունյան Բ. 354.
Ջալալյան Բ. 284-285. Ալիշան, 232. Կոստանյանց, 116-117 (կրճատանեերով):
Լուսանկ. տախտ. 11, 10.

12. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. ներքուստ. հարավային մասի վերին արևմտյան կողին. հինգ շարք երեսպատման քարերի վրա կիսեղծ արձանագրութ յուն.:

. . . . . ԵՏՈՒԻԼԷԿԵԿԵՆՅՈՅ
. . . . . ԱՈՒԱԵՆՈՐԴԵՆՆՅԱՆ
. . . . . ՊԵՏՐՈՍՏՐՈՆՆՈՐ
. . . . . ԱՅԼՄԻՍԲԱՆՔՍԿԱՐ
. . . . . ՅԻՆԻՇԵԱԲԻՇԱՄՏԻՏԱ
ՈՂ ՈՐ ԱՆԻԱՓԱՆԿԱՄԱ
ՌԵՆՈՐՓՈՅՈՅՈՒՆԷԶ
. . . . . ՍՅՅԵՅԱՅՐԱՅ
. . . . . ՆՋՈՎԵԱԼ
. . . . . ԿԱՄՍՐԻԶՔՆԵՅՆԵԱԼ
ԵՆԻՅԻՆ

ԵՏՈՒ Ի ՄԵ ԵԿԵՂԵՅՈՅՄ | ԵՍՂ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻԲ
ՄԵՂՈՅՍ | ՉՈՅՐԱՊԵՏ ՈՒ ՏՐ ՍՈՂՈՐՄՈՆ ԵՍՂ
ԱՅԼ ՄԻՍԲԱՆԷՔՍ ԿԱՐԳՎԵՅՄԻՆ ԻՆՉ: Ե: ԱՌԺԱՍ
Ի ՏԱՎՈՋ. ՈՐ ԱՆԵԱՓԱՆ ԿԱՏԱՐԵՆ, ՈՐ ԱՆՓՈՅԹ
ԱՌԵՆ: ՉԴԿԱՐԿԵԱԼ, ԺԱՄՄ: ՅԺԲ: ՉՈՅՐԱՊԵՏ
ՏՈՅՆՆՆՅՈՎԵԱԼ, ՌԵՂԻՅԻ. ՌՍԿԻ ԱՏՍՐԻՉԻՆ
ԱՌԻՇՆԵԱԼ | ԵՂԻՅԻՆ:

Սկզբի մասի քարերը լրով հողմանահարված են, միայն երկրորդ շարքի վրա երեւում է ԵՊՐՍԿՈՊՈՍ բառը: Ներքևի մասից, հալմանաբար այլ արձանագրութ յան սկիզբ՝ ծածկված է ինչ որ նոր կառուցումով:
Տէր Հայրապետ և Տէր Սողոմոն անունների միասին հիշատակումն ապացույց է, որ վերաբերում է 13-րդ դարի վերջին տասնամյակին:

13. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. ներքին վերամքի մեջ ընկած հիշատակարան-խաչքարի շրջանակներին:

ՉՏՐ ԼԱՅՐԱՊԵՏ ՍԻՆԵՆԱՅ ԵՊՐՍԿՈՊՈՍ
ՅԻՇՆՅԵԼԻ. ԹՎ. : ՉԻ:
Պատի մեջ որեւէ տեղ ազուցված պիտի լիներ, հախնական տեղն անհայտ է:
Փափագյանց Ե. Ալիշան, 361 (միայն լուսանկարը).
Լուսանկ. տախտ. 111, 11.

14. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. հարավային պատի վերին մասում, պատահանի արևմուտքում մի քարի վերևում երկու խաչ և տակին երկու փոքր քարերի վրա շխառի և թարս գրերով:

ԹՎ ՉՁԸ
. . . . . ՅԱՄՄԻՍԳԱՄՐՆ
. . . . . ՈՂՐԻԵՆՈՐ
. . . . . ՀԱՈՍՓՅԻՆ
ԹՎ. : ՉՄԲ:
Արձանագրութունն անմատչելի տեղում է. հեռագրատակով ենք զիտել և ճշտությանը երաշխագրել չենք կարող:

ԱՂՈՒՊԵՏԱՅ
ՄՈՒՐՄԵԼԻԷ
ՍՈՒԹԱՆ
ՅԻՇԵՅԷԼ
ԶԿԱ
15. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. արևելյան պատին.
ԱՂՈՒՊԵՏԱՅ | ՄՈՒՐՄԵԼԻԷ | ՍՈՒԹԱՆ | ՅԻՇԵՅԷԼ : ՉԿԱ:

16. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. արևելյան պատի կենտրոնական մասում, երեսպատման քարի վրա երեք խաչ և տակին.

ԳԵՂԱՐՔՈՅՆՈՒՔԱԼԱՆԱՅՆ. ՊՈՂՈՍ
ՄԱՋՐԵՅԻ: ՄՈՒՎԱՆ: ԿԱՐՄԻՉՈՅ
ՎԱՐՄԱՆԻ ՏԱՊ: ՂՈՒՎԻԿ ԳԵՏԱՅ.
ՏԱՊ բառը գրված է երեսանց, երևի սխալ է եղել և չի շարունակվել. ՂՈՒՎԻԿ ԳԵՏԱՅ-ին եղել է Տաթևում ՉՋԱ թվին. տես արձ. 44:

ԵՍ
ՀՈՒ
ԿԱ
ԳՐԵՅԻ
ՈՆՈ
ԶԼԷ
17. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. արևելյան պատի կենտրոնական մասում. մասն քարերով.
ԵՍ ՂՈՒՎԱՍՍ ԳՐԵՅԻ ԹՎ. : ՈՃԼԷ:

18. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՅ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. արևելյան պատի հարավային խորշի կողմն. երկու բարի վրա, մանր տառերով.

ԵԱՐՏԻՐՈՍ ԵՐԵՅԿՂԵՅԻՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԷՐԷՅ ԿԱՊԿԱՆԵՅԻ ՈՒՍԵՉ ՏԱԹԵՎՈՒԿ. ԱՅԻՉ ՄԱԹ

ԵՍԻՈՒԱՐԻՄԴԻՍ
ՃԱՏՈՆ: ԻՅԵՂԵՅ
ՓՆՈՒԻԿԵՆԵՆ
ՏԱՇՏՈՒՆՈՒԻԲԵՆ
ՅՆՅՐ ՌՃԾԴՆ
ՆՈԳԵՅԱԶԵՆՐԵՍ
ԷԼՅԵԷ

19. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ, արտաքուստ. հյուսիսային պատի արևելյան մասի բարձրում. 7 ս.

ԵՍ ԵՐԻՄԱՐԻ ՈՐԳԻ ԽՅԱՍ ԱՆՏՈՆ, Ի ՅԵՐԿՐԵՆ ՂԱՍՓԱՆՈՒ Ի ԳԵՂԵՆ՝ ՏԱՇՏՈՒՆՈՒ, ՅԻՇԵՑԷՔ. ԹՎԻՆ: ՌՃԾԴ-Ն ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ՁԵՌԱՄԲ ՏՐ ՄԻՔԱՅԵԼԻ: ՅԻՇԵՑԷՔ բոող տեղադրում ենք ըստ խմատի:

ՍՄԻԳԵՅԻՉԵՆ
ԱՄԻՄԷԼ

20. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ, արտաքուստ. արևելյան պատի հարավային մասում. 2 սոդ.

[Ս] ՆՈՐՈԳԵՑԻ ՁԵՌԱՄԲ ՏՐ ՄԻՔԱՅԵԼԻ.

21. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. արևելյան պատի հարավային մասում. բարձրում. 6 սոդ.

ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ԿՈՂՄՆ ՏԱՃԱՐԻՍ ԱԵ Դ
ԱՄԲԵԻՆՈԳԱՅՈՂՈՒԹ
ՍԻԿՆԵԱՅ ԱՐՔԵԴԻՍԻՅԱ
ՅՈՅՆՅՈՎԿԱՆՆԷՍԻ
ԱՍԼԱՆԵԱՆՅ ՅԱԻՆ 1862

ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ | ԿՈՂՄՆ ՏԱՃԱՐԻՍ
ՁԵՌԱՄԲ ԵՒ ՀՈԳԱՑՈՂՈՒԹԵԱՄԲ | ՍԻՆԵԱՅ
ԱՐՔԵՊԵՍԿՈՊՈՍԻ ՀԱՅՈՑ ՅՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ
ԱՍԼԱՆԵԱՆՅ ՅԱՄԻՆ 1862.

22. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաքուստ. հյուսիսային պատի արևելյան մասում. բարձրում. մի շրջանակալոր բարի վրա. 4 սոդ.

ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ԻՍԻՍԻՍ
ԱՅԻՆ ԿՈՂՄՆ ՄԵՆԱՍ
ԱՆԻՍ Ի 1865 ՄՔ ՓՐԿԻՆ
ՅԱՌԱՔ ՆՈՐԴԵ

ՆՈՐՈԳԵՑԱՆ ՀԻՎՍԻՍՍԻՆԻ ԿՈՂՄՆ ՄԵՆԱՍ-
ՏՂԱՆԻՍ Ի 1865 ԱՄԻ ՓՐԿԻՆ ՅԱՌԱՋՆՈՐ-
ԳՈՒԹԵԱՆ

Վերջին մասը բարձրության պատճառով չկարողացանք կարգաւ պետք է լինի ՏՆ ՍԱՐԳՍԵՅ ՏԻՐ ԳԱՊՊԱՐԵԱՆՅ—որովհետև այդ թվին նա է կրել վանքի տառչնորդը.

Տես Սխաղան 242.

† ՅԱՄԲՅՈՐՈՒ
ԼԵՐԻՔՆԵՔԻՈ
ԱԳԱՒՈՐՈՒԴԵ
ԱՆՍՍՄՊԱՄԱՆ
ՐԴՈՒՇՈՍ Ո
ԵՍՄԻՅՈՎԱՆԵՍ
ՇԻՆՅ ՅԻՉՍ
ՐԱՏՍԱԳՆԱ
ԿԱՆՈՒԴԵԱՄԲ
ՍՄՊԱՄԱՄԲ-
ՂԱԻԴԷՔՅԻՇԵ
ՅԷՔԻՔՍ

ՆՈՐՈԳԵՑԻ

ՅԻՇԵՑԷՔ ՁԵՌԱՄԲ

23. ՏԱԹԵՎ. ՍՐԱՀ. ներքուստ. հյուսիս-արևմտյան մույթի վրա, երեսով հարավ 12 ս:

ՅԱՄԻ ՅՈՐՈՒՄ ԷՐ ԹԻՎՆԵՆ: ՆՂԲ: Ի ԹՄԱԳԱ-
ԻՈՐՈՒԹԵՆՆՍ ՍՄՊՍԱՍ ՈՐԳՈ ԱՇՈՏՈՍ ԵՍ ՏՐ
ՅՈՎԱՆԷՍՍ ՇԻՆԵՑԻ ՉՍՐԱՀԱՍ ԱԻԳՆԱԿԱՆՈՒ-
ԹԵԱՄԲ՝ ՍՄՊՍԱՍ. ՈՐԳ ԱՂՂԱԻԹԷՐ
ՅԻՇԵՑԷՔ ԻՔՍ.

Վերջին կրկնաշարի հետևանքով սրան ամբողջապես փակ է, մնացել են կանգուն միայն հյուսիսային, Պոզոս-Պետրոս եկեղեցուն կից մույթերը: Սրանի ներսն ամբողջովին լցված է փլած թեկոսներով, միայն հյուսիսային մույթերի առջև մի նեղ անցք է մտքված՝ արձանագրությունները կարգալու համար: Կուսանկարչու հնարավորությունները վատ են, կամ տարածություն չկա և կամ եղած դեպքում էլ շեղակի են ստացվում և թերի:

Ձախյան Բ. 302, Ալիշան. 235.
Լախյան Գ. 141.
Լուսանկ. ստիտ. III, 12:

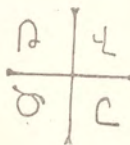
24. ՏԱԹԵՎ. ՍՐԱՀ. ներքուստ. հյուսիս-արևմտյան մույթի կամարի կորույթյան մեջ ազուցված խաչքարի վրա.

ՅԻՇԵԱ ՎՄ ՁԼՈՒՆՈ [Ը] ԵՒ ՈՂՈՐՄԵԱ.

Հնարավոր է կարգալ նաև... ՁԼՈՒՆ: ՈՂ: ԵՒ ՈՂՈՐՄԵԱ:

25. ՏԱԹԵՎ. ՍՐԱՀ. ներքուստ. հյուսիս-արևմտյան մույթի կամարի մեջ ազուցված խաչքարի թեկերի արանքում.

ԹՎ. : ՄՐՔ

Եթե զրիչը չի մոտացել թվականի հարյուրավորը, ապա սարկավազադիր թվականով պիտի հաշվել. սակայն Տաթևի արձանագրությունների մեջ նման ալլ դեպք չկա: Սարկավազադիր թվականի սկիզբն է 1084 տարին, որով կտասցվի՝ 1084 + 58 = 1142.

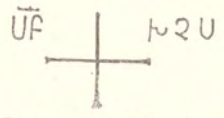

ՊԵՏԻՆ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ՉՈՐԴՈՐԴ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԶ ԿՐԻՏՈՐԻ ՏԱԹԵԼԻԱՑԻՈՑՆ
 | ՉԵՌՄԵ ԲԱԶՄԱՆԵՍ ԵՒ ԿՕՏԱԶԱՆ ՄԻՆԵՍՑ ՊԵՏԻ ՏՆ ՅՈՎԱԿԻՄՍԻ |
 ՍԻՆԵՑԻՈՑ. ԱՐԿԵՄԵ ԵՒ ԾԱԽԻՔ ԲՈՒՍԱԿՈՑԵՑԻՈՑ ԱՅՍԻՆՔՆ |

Տր Գէորգ Տր Յակոբ և Տր Յարութիւն ջանանային նաև Կարապետին և Մկրտչին, Յակոբը շահին, Սիմիոնին, Ազգէին, Յովակիմին, Պետրոսին, Գրիգորին և Մարտիրոսին, Քարամզույոյն, Ստեփանին և Յանանին, Յարութիւնին, Մուշոսին, Մկրտչին, Շահնազարին և Ածա-տարին, այլև բարեպաշտուհի կանանցն նազդուին, Հարիզատին, Մարեամին, Գուրգարին, որոց լիշատան օրհնութիւնը կողմից և ազօթք սրբոյս Գրիգորի ի վերա նոցա լինի, ամէն: Կա-տարս սր ի հայրապետութեան արդ զահին էջմիածնի Տն Դովատտ ի: ՌՄԼԶ: թուոջս մերում, լաւորս Փանահան Իրանիմ խանին:

Վերջին երկրաշարժի ժամանակ սրանի և ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու վրած բեկոր-ներն ամբողջովն ծածկել են Տաթևացու դամբարանը. արձանագրութիւնս դժագրված մասը տալիս ենք ըստ Փափազյանի լուսանկարի (ըստ լուսանկարի այդ մասը կողմ է արեւմտայն պատին արտաքուստ). մնացածը լրացնում ենք ըստ Կալալանի հրատարակութեան, մանրա-տառով:

Փափազյանց և: Կալալան, Գ. 135.

39. ՏԱԹԵՎ. ՄՐԱՀ. Գ. Տաթևացու
 դամբարանի արեւմտայն պատին աղուցված
 երեք խաչքարերից մեկի վրա.

ՅՇՏԿԵ ԼՇԵՆԵՑԻՍՕ
 ՍԷՍԵԱՆՅԱՌԻՌԻՆ

ՄԲ. ԽԵԱԶՍ ՅԻԵՆԱՏԱՍԿ ՎՇԵՆԵՑԻ ՄՕ-
 ՍԷՍԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՆԻՆ.

Լուսանկ. տախտ. IV, 7.

40. ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ. արեւմտայն մուտքի ջանդակազարդ
 դասն վերին մասում. 3 սող.

ՉԲ: ԵՍՏՐԴԱՅՐԱԴԵՏՍԾԱՌԱՅԲԱՐՁՐԵԼՈՅ
 Ն ԿԱՆԳԼԵՑԻ ՉԴԱՍԵՐՍ ԵԻՆ ՈՐՈԳԵՑԻ
 ՉԴՈՒԴՆՍ ՉԻՍ ՅԱՆԱԻԹՍ ՅԻՇԷԲԱՆԱՐԵՍ

: ՉԲ: ԵՍ ՏՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱ. ԾԱՌԱՅ ԲԱՐՁՐԵԼՈՅԻՆ ԿԱՆԳԼԵՑԻ
 ՉԴԱՍԵՐՍ ԵՒ ՆՈՐՈԳԵՑԻ ՉԴՈՒԴՆՍ, ՉԻՍ ՅԱՂԱԻԹՍ ՅԻՇԷԲ
 ԱՂԱՉԵՍ.

Վերջին երկրաշարժից հետո դուրս փոխադրված է երևան, պատմու-
 թյան թանգարան, արձանագրութեան միջին մասն այժմ ջարդված է և չկա.

Ալիշան, 236, Կալալան, Գ, 142.

41. ՏԱԹԵՎ. ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻ. արեւմտայն մուտքի ճա-
 կատակալ կամար բարի վրա. 8 սող.

ԻՌՎԶԻՍԴ,
 ՉՏՐՄՍԵ ՓԱՍԿ
 յՈՒՊԵԼԻՍԻԵՄ. ՅՈՒԷՊԻՌԱ
 յԱ ՖՐԵՆՍԷՍԱՆՈՅԱՆԾԱՅՈՒ
 ԴԵՑՍԱՓԱԻՇԻՆԱՆՆՅԱՄԱՒՃԵՇ
 ԵՆՈՂՄԲԵԿԵԼԵՅՈՅՍՅԻՇԵՅԻՔՐՍ
 Ի ԹՎ: ՉԽԳ: | ՉՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՄԵՏՐԱՊՈՒԼԻՑ ՍԻՆԵՍՑ ՈՐ Է
 ՊՈՒՍԻՍԱԻՑՐԱԻՆԵՏԷՍ | ՀԱՈՑ ՄԵԾՍՑ ՈՐԴԻ ՄԵԾՍԱՓԱՌ ԻՇԽԱՆԻՆ
 ՏԱՐՍԱԻՃԻՆ ՇԻՆՈՂ ՄԲ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ԲՍ.

Զալալան Բ. 302. Փափազյանց և. Ալիշան 234, Կալալան Գ. 141.
 Լուսանկ. տախտակ V, 19, (լուսանկարի մեջ ձախ կողմի ներքին
 անկյունը ծածկված է վրած մեծ բեկորով):

42. ՏԱԹԵՎ. ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻ. ներքուստ. բեմի վերին
 կամարի ամբողջ երկարութեամբ. 1 սող.

ԳՆԱՑԲԳԵՆՈՅՈՒՐԱԻՍԱՌԵՆՉԲԱՆԱՔԱՍՍՈՇՈՅԵՍՈՒՐԻ
 ԱՐԱՐՉՅԱՐԿՍԻՐԲԱՐՁՐԵԱՆ

ԳՆԱՑԲ ԳԵՏՈՑ ՈՒՐԱՆՍՈՒՆԵՆ ՉԲԱՂԱՔԱՍ ԱՍՏՈՇՈՑ. ԵՒ ՍՈՒՐԲ ԱՐԱՐ
 ՉՅԱՐԿՍ ԻՐ ԲԱՐՁՐԵԱՆ.

43. ՏԱԹԵՎ. ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻ. ներքուստ. հյուսիսային
 պատին. մկրտութեան ալիպանի կողքերին.

ՉՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ.
 ՉՏՐ ՄՍԵ Կ
 ՓԱ Ն
 Ո Ս
 40, 41 և 42 արձանագրութիւնները վերարկում են շինու-
 թյան ժամանակին. 40-ի մեջ հիշատակվող Ստեփանոսը Օրբելյանն
 է, եկեղեցու շինողը:

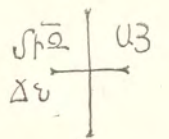

48. ՏԱԹԵՎ. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ. հարավային պատի արևելյան անկյունի մաս. 26 տող.

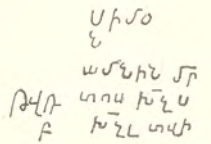
† ԻՇՐԸԱԳԱՌԹԵԱՆ ՏՈՄԱՐԻ
 ՀԱՅԿԱԿԱՆ: ԺԻՅ ՅՈՒՆԵՂԻՆՍԵՑ ԵՒ
 : Լ: ԵՒ: Զ ԹՎՈՅ. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ԱՄԵ-
 ՆԱՆՎԱԿԱՍ ԾԱՌԱՔԻ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒ-
 ՔԵԱՄԲ ԿՈՒՐԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՆԵՍԱՅ
 ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԿՈՄԱՐՔՍ ԵՒ Ի ՎԵՐԱ
 ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԶՈՐ ԱՅԼ ԾԻՆՈՒ-
 ՔԻԻՆՍ Է ԵՒ ՈՐ ԱՅԼ ԱՇԽՍՏՈՒ-
 ՔԻԻՆԵ ԻՄ ՏԱՆՍ ԵՒ ԱՐԳԻՒՆՔ ՎԿԹ
 ԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԵՒ ՅՈՐԺՈՒՄ ՅԱՒԱՐ-
 ՏՈՒՄԵՒ ԵԿԵ ԱՄԵՆԱՅՆՍ ԿՈՄԵՑԱՆ
 ՎԱՐՁԱՀԱՏՈՅՑ ԼԻՆԵԼ ԻՆՉ ԵՒ
 ԽԵՂԻՍԻՔ ԻՍՄԱՔ ԿՈՐԿԵՑԻՆ ՔԱ-
 ՌԱՍՈՒՆՔԻ ՄԻՆ ՈՐ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ՏԱ-
 ՐՈՋ ԿՈՍՏԱՐԵՆ ՎԱՍԵ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ
 ՏԱՌԱՊԵԱԼ ՀՈԳՈՅՍ ԻՄՈ ՈՐՁԱՓ ՄԲ
 ԵԿԵՂԵՑԻՔԻ Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒՔԵԱՆ ԵՆ
 ԱՐԳ ՈՐ ԶԿԵՒ ՄԵՐ ՅԱՋՈՐԿԻՔ Ի ՄԲ
 | ԱՓՈՒԳ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔ ԵՒ ԿՈՐԳԱՌՈՐ
 ՏԱՆՍ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՆ ԱՅԳ ԳԱՌԱՍ-
 ՆՈՅԳ ՈՐ ԱՆԽԱՓԱՆ ԿՈՍՏԱՐԵՆ ՅԱ-
 ՄԵՆԱՅՆ ՏԱՐՈՋ ՈՐ ԽՈՒՓԱՆՄԱՆ
 ՊԱՏՃԱՌՔ ԼԻՆԻ ԵԳԵԱԼ ԺԱՄՈՅԳ ԻՆՉ
 ԵՒ ԻՅԷ ՊԱՏՃԱՌՆԱՌՔ ԵՒ ՈՋ ԿԱ-
 ՏԱՐՈՒԷ ԵՒ ԶՐԿԷ ԶՈԳԻՍ ԻՄ ԵՔԷ Ի
 ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՑ ԵՔԷ Ի ԿՈՐԳԱՌՈՐՍ
 ԶՐԿԵԱԼ ԵՒ ՈՐՈՇԵԱԼ ԼԻՆԻ Ի ՓԱՌՍՑ
 ՈՐԳՈՅՆ ԱՅԺՄ ԵՒ ՀԱՆԳԵՐՉՅԵԼՈՒՄՆ
 ԵՒ ԱՆԵՇՍ ԿՐԵՑԷ Ի ՄԲ ԵՐՐՈՐԳՈՒՄ
 ԹԵՆԷՆ ԵՒ ՄԻ ԳՆՅԷ ԹՈՂՈՒԹԻՆ Ի
 ՔԷ: ԱՅԻ ԻՍԿ ՀԱՍՏԱՏԻՉՔ ԳՐՈՅՍ
 ԱՌԻՆԵԱԼ ԵՆ ՅԱՅ:

Ի ՇՐՁԱԳԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏՈՄԱՐԻ
 ՀԱՅԿԱԿԱՆ: ԺԻՅ ՅՈՒՆԵՂԻՆՍԵՑ ԵՒ
 : Լ: ԵՒ: Զ ԹՎՈՅ. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ԱՄԵ-
 ՆԱՆՎԱԿԱՍ ԾԱՌԱՔԻ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒ-
 ՔԵԱՄԲ ԿՈՒՐԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՆԵՍԱՅ
 ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԿՈՄԱՐՔՍ ԵՒ Ի ՎԵՐԱ
 ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԶՈՐ ԱՅԼ ԾԻՆՈՒ-
 ՔԻԻՆՍ Է ԵՒ ՈՐ ԱՅԼ ԱՇԽՍՏՈՒ-
 ՔԻԻՆԵ ԻՄ ՏԱՆՍ ԵՒ ԱՐԳԻՒՆՔ ՎԿԹ
 ԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԵՒ ՅՈՐԺՈՒՄ ՅԱՒԱՐ-
 ՏՈՒՄԵՒ ԵԿԵ ԱՄԵՆԱՅՆՍ ԿՈՄԵՑԱՆ
 ՎԱՐՁԱՀԱՏՈՅՑ ԼԻՆԵԼ ԻՆՉ ԵՒ
 ԽԵՂԻՍԻՔ ԻՍՄԱՔ ԿՈՐԿԵՑԻՆ ՔԱ-
 ՌԱՍՈՒՆՔԻ ՄԻՆ ՈՐ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ՏԱ-
 ՐՈՋ ԿՈՍՏԱՐԵՆ ՎԱՍԵ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ
 ՏԱՌԱՊԵԱԼ ՀՈԳՈՅՍ ԻՄՈ ՈՐՁԱՓ ՄԲ
 ԵԿԵՂԵՑԻՔԻ Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒՔԵԱՆ ԵՆ
 ԱՐԳ ՈՐ ԶԿԵՒ ՄԵՐ ՅԱՋՈՐԿԻՔ Ի ՄԲ
 | ԱՓՈՒԳ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔ ԵՒ ԿՈՐԳԱՌՈՐ
 ՏԱՆՍ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՆ ԱՅԳ ԳԱՌԱՍ-
 ՆՈՅԳ ՈՐ ԱՆԽԱՓԱՆ ԿՈՍՏԱՐԵՆ ՅԱ-
 ՄԵՆԱՅՆ ՏԱՐՈՋ ՈՐ ԽՈՒՓԱՆՄԱՆ
 ՊԱՏՃԱՌՔ ԼԻՆԻ ԵԳԵԱԼ ԺԱՄՈՅԳ ԻՆՉ
 ԵՒ ԻՅԷ ՊԱՏՃԱՌՆԱՌՔ ԵՒ ՈՋ ԿԱ-
 ՏԱՐՈՒԷ ԵՒ ԶՐԿԷ ԶՈԳԻՍ ԻՄ ԵՔԷ Ի
 ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՑ ԵՔԷ Ի ԿՈՐԳԱՌՈՐՍ
 ԶՐԿԵԱԼ ԵՒ ՈՐՈՇԵԱԼ ԼԻՆԻ Ի ՓԱՌՍՑ
 ՈՐԳՈՅՆ ԱՅԺՄ ԵՒ ՀԱՆԳԵՐՉՅԵԼՈՒՄՆ
 ԵՒ ԱՆԵՇՍ ԿՐԵՑԷ Ի ՄԲ ԵՐՐՈՐԳՈՒՄ
 ԹԵՆԷՆ ԵՒ ՄԻ ԳՆՅԷ ԹՈՂՈՒԹԻՆ Ի
 ՔԷ: ԱՅԻ ԻՍԿ ՀԱՍՏԱՏԻՉՔ ԳՐՈՅՍ
 ԱՌԻՆԵԱԼ ԵՆ ՅԱՅ:

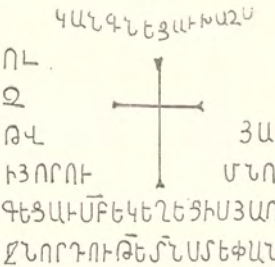
Բոլոր հրատարակիչների մոտ էլ արձա-
 նագրութեան թվականը հշանակված է: ՇՁ:
 որը սխալ է. Գրեգորը Մյունխենի եպիսկոպոս
 է եղել 1058—1116 թ. մեր վերածնամբ
 արձանագրութեանը ա՛նի՛ տասն հարիլան =
 = 500 + 30 + 6 = 536 + 551 = 1087
 Չափյան, Բ 303: Այլշան, 236—7.
 Լուսանկ. տախտակ VI. 21

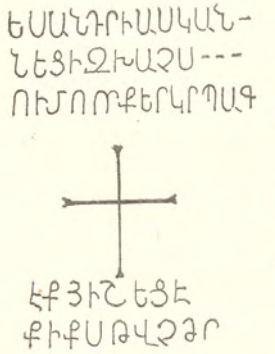
49. ՏԱԹԵՎ. . ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ.
 արտաքուստ. հարավային պատի արևելյան անկյունում.
 խաչերի թևերի արանքում.
 ՄԻՐՁԱՅՃԱՍՆ

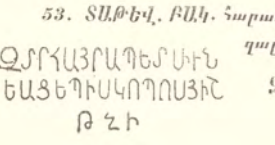
50. ՏԱԹԵՎ. . ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ. արտա-
 քուստ. հյուսիսային պատին, խաչերի արանքում.
 ՍԻՄՈՆ ԱՄՆԻՆ, ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԽԱՉԵՐԻ ԽԱՉԵԼ ՏՎԻ.
 ԹՎ. : ՈՐ:

51. ՏԱԹԵՎ. ԲԱԿ. հարավային կողմի
 անտեսական շենքերի կենտրոնում սրան-մի-
 շանցքի ճյուղի մեջ ազուցված խաչքարի վրա.
 ԿԱՆԳՆԵՑԱԻ ԽԱՉՍ : ՈԼՉ: ԹՎ. ՅԱՄԻ ՅՈՐՈՒՄ
 ԿՈՐԿԵՑԱԻ ՄԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍ, ՅԱՌԱՋՆՈՐԳՈՒ-
 ՔԷ ՏՆ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ:

52. ՏԱԹԵՎ. ԲԱԿ. հարավ-արևելյան կողմում.
 սյուն զավազանի մոտ պատին հենած խաչքարի վրա.
 ԵՍ ԱՆԳՐԻԱՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ ԼՈԳՈ ԻՍՈ,
 ՈՐՔ. ԵՐԿՐՊՈՎԷՐ ՅԻՇԵՑԷՐ Ի ՔՄ. ԹՎ. : ԶԺԷ:
 Թվականի միավորի միայն վերին մասն է փորագրված,
 սակ չլինելու պատճառով.

53. ՏԱԹԵՎ. ԲԱԿ. հարավային կողմի անտեսական շենքերի մեջ ընկած մեծ,
 զարդարուն քարի վրա. 3 տող.
 ՁՐԿԱՅՐԱՊԵՏԱԻՆ ԵՍՑԵՂԻՍՎՈՂՈՍՅԻՇ
 Թ Հ Ի
 ԶՏՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՍԻՆԵՍԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅԻՇԵՑԷՐ.
 ԹՎ. : ԶԻ.

73. **ՏԱԹԵՎ. ս. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԷՂԵՑՈՒ արևմտյան դավթում. տապանաքարի վրա.**

Այս սապան հանգստարան սրբազան արհիեպիսկոպոսին Մեսրոպայ Սիւնեաց նահանգի: **ՌՃԺԲ: 1663**

Ջալալյան Բ. 301. Այիշան. 235. Լալայան, Գ. 143.

74. **ՏԱԹԵՎ. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԷՂԵՑՈՒ արևմտյան դավթում, տապանաքարի վրա.**

Այս յարկ սապանի և դիր դամբարան մեծամասն կնոջ Արուս Խաթունի դստեր Սաղունի և ամուսնոյ Տարսային իւխանիւն. րվին :21Ե:

Գրչի սխալմունքի և կամ, որ ավելի հավանական է, Ջալալյանի սխալ վերծանման շնորհիվ (Ջալալյանից են վերցրել բոլոր մյուս հրատարակիչները) այս անունը դարձել է Արուս Խաթուն. միևնույն ժամանակ է, որ իրականում նրա անունը եղև է Արզու Խաթուն: Արզու Խաթունը պատմադիր Սա. Օրբելյանի մայրն է. վերջինս միշտ Արզու Խաթուն է գրում իր մոր անունը. (համեմատիր օր. էջ 416 և 425. 1910 թ. հրատ.):

Աճառյանի մոտ երկու անգամ է հիշատակված սխալմամբ. մեկ՝ Արզու Խաթուն—էջ 274 և մեկ՝ Արուս Խաթուն—էջ 300. (Անձ. բառ. հատոր Ա.)

Ջալալյան Բ. 304. Այիշան, 235 Լալ. Գ. 142.

75. **ՏԱԹԵՎ. ս. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԷՂԵՑՈՒ արևմտյան դավթում. տապանաքարի վրա.**

Ի յայս սապան քնարանի,
կա հանգուցեալ ճիւղար մեծի
Ներսէսի Բաբունեաց պէսի
Եւ եպիսկոպոսի Սիւնեաց նահանգի.
Գոյով տեղեալ Տարևացի
Եւ եկեղեցւոյ շինողի,
Եղև փոխեալ ի կենաց ասի
ՌՃԵՐՐՈՂ քուի, յիւնցէէ:

Ներսէսի շինած եկեղեցին Տաթև գյուղի միջին է, ՌՂԵ: թվին. տևա արձանագրութուն № 66

Ջալալյան Բ. 301. Այիշան, 237—38. Լալայան Գ. 143.

76. **ՏԱԹԵՎ. ս. ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԷՂԵՑՈՒ արևմտյան դավթում. տապանաքարի վրա.**

Այս հանգիստ Զաֆարիայի եղանիկ արհիեպիսկոպոսի. քուականիս հայկականի :ՌՃ: **1581**

Ջալալյան Բ. 301. Այիշան, 235. Լալայան, Գ. 143.

77. **ՏԱԹԵՎ. մի ոսկե խաչի թիկունքին.**

Տեառն Յովնանիսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի է սուրբ
նեան. ի քուականիս :ՆԿԶ: կազմեալ:

Այիշան, 231. Կոստանյանց, 135.

78. **ՏԱԹԵՎ. մի զանգի վրա.**

ԹՎ. :2ԾԱ: Լսելի արա ինձ, Տէր, զձայն ցնծութեան և զուրախութեան,
Անեղին ծննդեամբ: ԶՏէր Սփ. Սիւնեաց գանին կոչեա ի փառսդ հայրենեաց:

Այիշան, 236. Լալայան Գ. 140. Մ. Փափաղյանց, Գիրք Ե.

79. **ՏԱԹԵՎ. մի ալլ զանգի վրա.**

ԹՎ. :2ԾԳ: Լսելի արա ինձ, Տէր զձայն ցնծութեան և զուրախութեան.
և ցնծացնես ոսկեբ իմ սառլապեալ. գրա Քրիստոս Աստուծ ի Տէր
Սսփ. (Ստեփաննոսի):

Այիշան, 236. Լալայան. Գ. 140. Մ. Փափաղյանց, Գիրք Ե.

80. **ՏԱԹԵՎ. վերոգրյալ զանգի մոտ.**

Այս Տէր Սս. Օրալեանց մեծալ ջանիս ուղղափառ պանէ
զաւանդս յեկեղեցիս Հայոց. Տէր Սսփ. Մեսրապոլիս Սիւնեաց,
որ է Պրօսփրանէս ամենայն հայոց:

Լալայանն այս արձանագրութունը միացրել է Նախորդի հետ.

Մ. Փափաղյանց, Ե. Այիշան. 236. Լալայան Գ. 140.

81. **ՏԱԹԵՎ. ԳԱՎԹՈՒՄ, մի սեմաքարի վրա.**

Կամաւն Աստուծոյ եւ Գրիգոր փոխեցի զիմ հողն, զինչ որ հաստատուն
կայր զնեցի և փոխեցի. եւ ետու հիւստակ սուրբ եկեղեցւոյս:
Որ խափանել ջանալ՝ մեր մեղացս տէրն է: ԹՎին :2ԳԳ:

Ջալալյան Բ. 301—302. Այիշան, 238 Լալայան Գ. 142. Կոստանյանց, 168.

82. **ՏԱԹԵՎ ՄՐԱՀ Գ. Տաթևացու դերեզմանաքարի երեսին ազուցված մարմարի շուրջը.**

Ծառայ Յնի սրբոյն Գրիգորի Տարևացւոյն. Յովակիմ
եպիսկոպոս և Աբրահամ վարդապետ: Գ. Ս. Ք. Ի.

Վերջին չորս անգամ տատերը համարվում են չորս ավետարանների սկզբնատուները:

Ե. Լալայան. Ազգ. Հանգ. Գ. 134—135.

83. *ՏԱԹԵՎ. ՍՐԱՀԻ միջին կամարի վրա.*

ԹՎ. :ՌԾԳ: վերսին ևս նորոգել Տէր-Եղիշեցի
զգարաւ և սալն յիւսասկ իւրոյ յիւեցեցէ:

Լալայան Գ. 142.

84. *ՏԱԹԵՎ. ՍՐԱՀԻ մուտքի ձախտին.*

ԶՏէր Յովնաննէս Ախնեաց եպիսկոպոս շինոյ
սուրբ Եկեղեցւոյս յիւեցեցէ ի Քրիստոս.

*Տէր Յովնաննոր (1006—1058) շինել է այս սրահը և ուրիշ շէնքեր. տե՛ս նաև ար-
ձանագրութիւն Ձ 3:*

Այլ շէնքնք սխալմամբ երկու տնոցամ է գրել այս արձանագրութիւնը:

Ջալալյան Բ. 303. Այլշան, 231 և 135.

85. *ՏԱԹԵՎ. մի լուսչի վրա.*

Յիւսասկէ Ղազանչեցի Գաիթի սրդի Յոնանու. ԹՎ. Ռ. Մ. Լ. Գ:

Լալայան Գ. 140.

86. *ՏԱԹԵՎ. մի պահարանի կողքերին.*

Եղեալ ի վանս սուրբ Թաղէի, մասունք արդոյն Յախորաւի,
Եղբօր ըս մարմնոյ Տեանն Յի.

Լալայան Գ. 140.

87. *ՏԱԹԵՎ. տապանազիր.*

Այս է հանգիս Տէր Մկրչի,
Որ ի լինաց Եկեալ լինի,
Աս սուրբ կրօնաւոր առ Տէր փոխի,
Հազար հախիւ իննեակ քվի:

Ջալալյան Բ. 302: Այլշան, 228. Լալայան Գ. 143:

88. *ՏԱԹԵՎ. բակում, սյուն-զավազանի մաս, արեւմուտից. տապանաքարի
վրա, փոքրատառերով.*

Աս հանգչի բազմաւխտ Սիմէօն
արեւախոյանն սինեաց հոսի, որ էր
բնիկ սարեւացի, վախն. ի 1858 տմի.

Փափազյանց, Ե.

89. *ՏԱԹԵՎ. ս. ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ Եկեղեցու հարավում.*

.....Мы Сисак и Саркис, по воле Божьей
дети Шахандухты. ... В год 765 (1316)
...Մեք Սիսակ և Սարգիս, կաման Աստուծոյ,
որդիք Շահանդիսոյ... ի քվին :ԶԿԵ:

Ерицов, 417

90. *ՏԱԹԵՎ. ս. ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ հարավում, տապանազիր.*

Сня гробница Тер Ованеса (по преданию-
астронома) год 950 (1501)

Այս է սապան Տէր-Յովանէսի. ԹՎին :ԶԾ:

Ерицов, 417

91. *ՏԱԹԵՎ. բակ. զերեզմանաքարի վրա.*

Гробница „Тер-Степана“ год 707 (1258)

Այս է սապան Տէր Ասեփանի, քվին :ԶԼ:

Ерицов, 418

92. *ՏԱԹԵՎ, բակ, զերեզմանաքարի վրա.*

Гробница „Священника Мотеоса“

Այս է սապան Մատթէոս Բանանայի.

Ерицов, 418

93. *ՏԱԹԵՎ, բակ. տապանազիր.*

Тер Ованеса помяните. Лето 740 (1291)

ԶՏէր Յովանէս յիւեցեցէ. քվին :ԶԽ:

Ерицов, 418

Ерицов-ը Տաթևի վանքի մասին գրած իր հոդվածին կցել է նաև վանքին վերաբերող
25 արձանագրութիւնների ուստի թարգմանութիւնները. գրանցից 13-ը (1—13) վերցված
են Ս. Ջալալյանի մեր հիշատակած գրքից և 12-ը (14—25) վերծանել ու թարգմանել է
Րանոնով-ի լուսանկարներից. վերջիններից այս 5-ը (մեր ՁՁ—92) այժմ տեղում չկան.
առավել ճշտութեան համար տալիս ենք և՛ ուստիները և հալերին թարգմանութիւնները:

Համեմատել Ա. Դ. Ерицов—Татевский
Монастырь—Пятый Археологический
Съезд в Тифлисе. Москва 1882 г.

Տ Ա Ն Զ Ա Տ Ա Փ

Գտնվում է Տաթևի վանքի արևելյան կողմում և բաժանված է նրանից անդրախոր ձորով:

Այս գյուղի անունը 906 թ., կրթ. բստ Ստ. Օրբելյանի, Սյունյաց գանձերից իշխան Աշոտը նվիրում է այն Տաթևի վանքին. — «Շնորհ է և գՅուր բերդովն և ազարտիքն և զգեան Յուրով և զվանքն, զՏանձատախի և զԿեղնածորն»:

Գյուղամիջում այժմ հին հուշարձաններ չկան, բայց մոտ երկու կիլոմետր զեպի հյուսիս ձորամիջի խոթերի վրա, գտնվում է «Սվարանցի խաչ» կոչված վայրը, որ կան ատանձնակի կանգնած մի խաչքար և զբանից քիչ հյուսիս՝ հասարակ քարերով շինված թաղածածկ եկեղեցի, արժատրեց կիսախուլ գավիթ և շուրջը այլ շինքերի ավերակներ:

Ինչպես այդ վայրի անունը՝ «Սվարանց», այնպես էլ մեջ բերված արձանագրությունների մեջ հիշատակվող «ՅՈՒՐԱՆՈՂ» սեղանունը ազատույց են, որ գյուղի մոտակայքում պիտի լիներ նշանավոր Յուրա բերդը, որի բնակիչները 915 թ. ապստամբեցին Տաթևի վանքի զեմ, իսկ այժմյան ավերակ եկեղեցին Յուրա վանքը, որը հետագա հեղինակների մոտ հիշատակված է Յրանաց վանք և Զորոյ վանք անուններով (Ա. Գավրիսեցու մոտ):

Հնում հիշատակված և այժմ էլ գոյություն ունեցող Սվարանց գյուղի նույնպես Յուրա քարերի հետ համանուն է:

ԷՍՏ	ՅԻՍ
ԷՐՅ	ԿԱԼԳ
ՈՒՍՍ	ՆԵՅ
ԲԿԵ	ԻԶԻ
ՐՄԴ	ԱՂՍ
ԽԱԵ	ՅԱՆ
ՎԱՐ	ՈՒՄՐ
ԴԱԴ	ՄԾԱ
ԵՏԻ	ԾՆԵ
ՆՄ	ԲԱԷ
ՈԳԵ	ՈԲՈՎՂՁԳ
ԱԶԸ	ՍԼԵԶ
ՄԲԵ	ԵԻԱ
ԿԵԶԵ	ՌԱԶ
	ՆՄԴ

94. ՏԱՆԶԱՏԱՓ գյուղից հյուսիս «Սվարանցի խաչ» վայրում պատմանդանին կանգնած խաչքարի վրա.

ԵՍ ՏԷՐ ՅՈՒՍՄ, ԲՎԵՐՈՐԴԻ ՍԷՓ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ, ՆՈՐՈՂԵՏԻ ՉՄԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱԶՍ ՅԱՆՈՒՆ ՄԲ ԱՇՍԾՆԻՆ, ԲԱՐԷՍՏԱՍ ՄԵՉ ԵՒ ԱՌԱՋՆՈՐԳ ԱՌ ԲՍ, ՈՐԲ ՀԱՆԳՊԻԲ ՅԻՇԵՑԻԲ ԱՌ ԲՍ, ԸՆԳՆՄԻՆ ԵՒ ՉԵՂԲԱՅՐԻ ՌՄ ՉՅԱԿՈԲ:

ՅՈՒՍՄ անսովոր անվան գործածությունների մեկ զեպք ունի Աճառյանը (Անձնանունների բառարան, Գ. էջ 736) ՅՈՒՍՄԻՆ ձևով, իրականում նորագիցի փոխարեն ՆՈՐՈՂԵՑ է գրված: Վերջին ՉՅԱԿՈԲ անվան վերջին երկու տառեր բաց են թողնված սակ չլինելու պատճառով:

Բնագրի ՀԱՆԳՊԻԲ ձևը թողնում ենք նույնությամբ, համարելով խոսակցական լեզվի ազդեցություն:

ԱՌՄՍՈՒԳԱՆԴԻԲՅԻՇԵՑԻԲՄ
ԲՍԸՆԴԵՆԵԻՇԵՑԻՍՅԱԿՈԲ

95. ՏԱՆԶԱՏԱՓ գյուղից հյուսիս «Սվարանցի խաչ» կոչված վայրում, անտառ քարերով շինված թաղակապ եկեղեցու բեմի բարձրությունը քիչ է. 1 սոլ.

--- ՅԱՅՐԴԱԴԷՆՍԸԻՆՈՂԱՐԵԿԵՆԵՑԻՅԱՅԻՇԵՑԻԲ ԻՔՍ

ՌՍ ՀԱՅՐ ԹԱՂԱՍ ՇԻՆՈՂ, ՄԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՅԻՇԵՑԻԲ Ի ԲՍ:

96. ՏԱՆԶԱՏԱՓ գյուղից հյուսիս, «Սվարանցի խաչ» վայրում անտառ քարերով շինված թաղակապ եկեղեցու բեմի ներքին ճակատին. նախորդի անմիջական սակը. 4 սոլ.

--- ՊԽԶԿԱՄԻՄԵՆԿԱԿԻՆ ԱՅԵՍԳՐԻԳՄՎԵՐԳՆԵՑԻՉԿՈՒՄ
ԵՐՈՉԱՆԱՅԻԿԱԼԱԼԱԴԵԱՆՅԻՍՈՑԵՆՈՒԸՆՍԱ
ՄԲԱԾԱԾՆԻՍԵԻՉՈՒՐԱԿՈՂՆԱՐԴՈՐԲԻԼԵԼԵԿԱՆԵԼ
ՔԱՆԱՆՄԵՐԵՂԱՅՆ ՊԱՐԱԿԱՆԼԻՆԻՆԵԻԴԱՏԻՆՅԱՅ

Ռ ԹՎԻ: ՊԽԶ: ԿԱՄԱԻ ԱՄԵՆԱԿԱԿԻՆ ԱՅ, ԵՍ ԳԻԿՈՐ ՎԱՐԳԱՊԵՏ, ԳՆԵՑԻ ՉՉՈՒՆԵՐՈ ՉԱՂԱՅ Ի ՀԱԼԱԼ ԱՐԳԵԱՆՑ ԽՄՈՑ ԵՒ ԵՏՈՒ ԸՆԾՍ, ՄԲ ԱՇՍԾՆԻՍ. ԵՒ ՉՅՈՒՐԱ ՀՈՂՆ, ԱՐԳ ՈՐԲ ԽԼԵԼ ԵՒ ՀԱՆԵԼ, ՉԱՆԱՆ ՄԵՐ ՄԵՂԱՅՆ ՊԱՐԱԿԱՆ ԼԻՆԻՆ ԵՒ ԳՍՏԻՆ ՅԱՅ:

ԲԱՐՁՐՎԱՆ (ԵՐԻՑԱԹՈՒՄԲ) ԳՅՈՒՂ ԵՎ ԲՂԵՆՈ ԳԱՎԱՍԻ

ԴՈՐԱՎԱՆՔ

Այժմյան Բարձրավան գյուղը գտնվում է Գորխի շրջանում, այն սեղավորված է Որտան գետի աջ ափին. անդրախոր ձորի զլեխն բարձրացած քարափի վրայի հարթավայրում: Հնում գյուղն ու իր շրջակայքը մտել են երբեմն Հաբանց գավառի մեջ և երբեմն կազմել տաանձին գավառ—Բղեն գավառ, համանաբար այլ շրջանում գտնվող Մյուրիքի նշանավոր ու անստիկ բերդերից մեկի՝ Բղեն բերդի անունով:

Գյուղի հնագույն անունը հայտնի չէ, միայն վերջին գործրից է հիշատակված Երեզրամը անունը, որը վերջին տարիներում վերանվանվել է Բարձրավան:

Բարձրավան գյուղի առհասարակում այժմ կան հետաքննարկելի հուշարձանները.

1. Գյուղամիջի եկեղեցի. վերակառուցված է 19-րդ դարում. սրա կոտորին կանգնեցված է մի այլ սեղանի վերջած խաչքար՝ 14-րդ դարի արձանագրությամբ:

2. «Քրատակի ս. Միքայել» եկեղեցի. գտնվում է զեպի Որտան իջնող ձորալանջին, մոտ երկու կիլոմետր գյուղից հեռու եկեղեցին շինված է կրից քարերով և թաղակապ է. միայն ներքին, բեմի կամարը սրբատաշ քարերով է շինված:

Եկեղեցու բակում կան մի քանի խաչքարեր և ժայռաբեկորներ, որոնցից մի քանիսի վրա կան արձանագրություններ:

3. «Եղեկն գավառի նորավանք». հուշարձանների խումբ. գտնվում է գյուղից զեպի արևելք՝ 3-4 կիլոմետր հեռու, Շուսուխ տանող ճանապարհի մեջտեղում, ճանապարհից ձախ

մոտ 200 մեար մի լեռնալին բազալի ծալքին, երեք կողմից շրջապատված խոր և անտառապատ ձորերով, այլ վայրը սեղադեղները կոչում են Ջհաննամ գարասի—Գոթխանդ:

Հուշարձանների այժմ կանգուն խումբը բազմապատ է չլրա շինքերից, ամփոփված մի ծածկի տակ:

Կենտրոնում մի փոքրիկ կիկղեցի, որին հարավից և հյուսիսից կցված են ավելի ևս փոքր սենյակներ և այլ բոլորի տառք, արևմուտքից, մի շատ զեղեցիկ սրահ-գավիթ: Հուշարձանների այս խումբը հաստակցածային, ճարտարապետական, զարդաքանդակների և մասնավորապես պատկերաքանդակների աստառությունը և նրբությունը անսահմանի տեղ են գրավում մեր միջնադարյան հուշարձանների շարքում:

Համաձայն արձանագրությունների՝ հուշարձանների այս խումբը շինվել-ավարտվել է 1062 թ.: Այս խմբի հյուսիսային կողմում կան տրեք շինքերից մնացած հիմնադասեր:

Մինչև վերջերս անհայտության մեջ մնացած այս նշանավոր հուշարձանը, Ստ. Օրբելյանի կողմից մի հասակի ղեկի մեջ նկարագրած (Կլ. Ուէ.), Բղենս գավառի նորավանդն է¹:

Էստ պատմագրի հաղորդած տեղեկությունների այդ վայրում երկու անգամ են հիմնական կառուցումներ կատարվել. առաջին անգամ կառուցվել է հուշարձանների մի խումբ, բազմապատ կիկղեցուց, գավիթից, սրահից և որինանցից, այս խումբը շինվել է Ստեփանոս քահանայի կողմից 936 թ. և բուն կիկղեցին կոչվել է ս. Ստեփանոս:²

Հուշարձանների երկրորդ խումբը կառուցվել-ավարտվել է բուն պատմագրի «Էստ սակավուց» և ըստ արձանագրությունների՝ 1062 թ. Գեորգ և Հովհաննես կրոնավորների կողմից «բարձր զեղեցիկ շորինսածօք, ի գրանն կամարք զարձանալիք ի սքանչելի ճարտարաց լարմարեալք մեծամեծ վիճօք և խարսխուր սեւմբք ի հայր Գեորգեալ և ի Յովհաննեսէ քահանայէ»:

Ներկայումս գոյություն ունեցող հուշարձանները այս երկրորդ անգամ շինվածներն են որոնց հյուսիսային կողմի ավերակները ըստ երևույթին, մնացորդներն են առաջին, ավելի վաղ խմբի շինությունների:

Գ. Սարգսյանի՝ նկարագրական և տեղագրական փաստերի վրա հիմնված՝ նույնպես ըստ հուշարձանի՝ պատմագրի նկարագրած Բղենո նորավանքի հետ ճիշտ համարելով, անհրաժեշտ ենք համարում ավելի հաստատուն փաստեր ևս ավելացնել:

Ստ. Օրբելյանի իր աշխատության այն դիտում (ԿԻ), որտեղ թվարկում է Սյունյաց աշխարհի զեղեցիկ վանքերը, երկիրը բաժանել է երեք մասի, Ա. բուն Սյունիք, Բ. Վայոց ձոր և Գ. Գեղարքունիք: Այդտեղ էլ հիշատակված են երեք նորավանքեր, մեկը՝ բուն Սյունիքի մասում և երկուսը՝ Վայոց ձորում:

Այս երեք նորավանքերից միայն մեկն էր հայանի մինչև վերջերս, զա Վայոց ձորի Ամաղու գրադի մոտի հայանի նորավանքն է, որը դարձավ նաև կայսերապետարան (այժմյան Այլուրիկովի շրջան) իսկ մնացած երկուսը՝ անհայտ են:

Բուն Սյունիքի նորավանքը իր պատմությունը ունի, դիտում, պատմագիրը դատում է Բղենո գավառի մեջ, ինչպես տեսանք վերևում, իսկ Բղեն գավառը պատմագրի աշխատության միջի հիշատակություններից պարզ երևում է, որ բունում էր Որոտանի աջ ափը, Տաթևից դեպի հյուսիս արևելք, մի ժամանակ էլ հենց Տաթևը մտնում էր Բղենո գավառի մեջ: Հենց այստեղ է գտնվում նաև այժմյան Բարձրավան գյուղը և մեր նկարագրած հուշարձանը:

¹ Այս հուշարձանի մասին մեզ տեղեկացրեց առաջին անգամ զրոյ Ալ. Բախուցը, որը պատահաբար տեսել էր որսի գնացած ժամանակ, 1932 թ.: 1934 թ. հնագիտական դիտարկվել հետ մենք գտանք այն և մանրամասն ուսումնասիրելիք և պատրաստեցինք աշխատություն, կրկին անգամ նույն նպատակով կցանք այնտեղ 1938 թ. Գտնական թանգարանի դիտարկվել հետ. մեր ուսումնասիրությունը ինչ-ինչ պատճառներով մնաց անտիպ:

² Հուշարձանի մասին զրվել է առաջին անգամ «Էջմիածին» թերթի 1952 թ. 3, 4, 6 համարներում Գ. Սարգսյանի կողմից:

³ «Էջմիածնի ավետարան» հիշատակարան, էջ 230ա.—Գարեգին Ա. կաթողիկոս, Յիշատակարանը. Ձեռագրաց Ա. Անթիլյան, 1951, էջ 155—158:

⁴ Ստ. Օրբելյան, էջ 246:

⁵ Անդ էջ, 411:

Բայց ավելի հաստատուն փաստ մեզ հաջողվեց գտնել հենց հուշարձանի արձանագրությունների մեջ: 1948 թ. դիտարկվել ժամանակ, լուսանկարիչ Գ. Գրիգորյանը հուշարձանների աշխույժան ձորի լանջին հայտնաբերեց սպիտակավուն կրաքարից մի որմնախոյուղ, որի վրա մնացել է խիտ մնացած արձանագրություն (այս բաժնի առաջին արձանագրությունը), որի վրա բարեբախտաբար ամբողջ են մնացել թվարկներ, և նոր՝ ԱՎԱՆԻՅ ու ՏՊՄԱՎԱՆԻՅ ու ՏՊՄԱՎԱՆԻՅ: Այս երեք բառերը լրիվ կերպով ծածկում են պատմագրի հաղորդածը, որը հուշարձանների առաջին խմբի շինարարությունը ավարտված է համարում 936 թվ. Ստեփանոս քահանայի կողմից և վանքն էլ անվանում է նոր՝ ԱՎԱՆԻՅ:

Ինչպես հայտնաբերված այս որմնախոյուղը, այնպես էլ հուշարձանի շուրջը, մասնավորապես հյուսիսային կողմում թափված քարերը սպիտակավուն կրաքար են, մինչդեռ այժմյան կանգուն հուշարձանների շինարարի հիմնական մասը մուգ գույնի բազալտ է:

Այս բոլորը պարզում են, որ Ա. նկարագրված հուշարձանը իրոք որ Բղենո գավառի նորավանքն է, Բ. ներկայումս կանգուն շինքերը երկրորդ հերթին շինվածներն են, որոնք ավարտվել են 1062 թ. և Գ. որ առաջին հերթին կատարված շինությունները, որոնք ավարտվել են 935—936 թթ., գտնվելիս են եղել ներկա շինքերի հյուսիսային կողմում, նրանց շինաքարը հիմնականում կղև է սպիտակավուն կրաքար և այժմ դրանց հիմնապատերն են միայն մնացել:

Այս նորահայտ հուշարձանի անվան, կառուցման ժամանակի և կառուցողի անվան ճշտման շնորհիվ լուծվում է նաև մի այլ, կողմնակի, բայց շատ կարևոր խնդիր ևս: Ինչպես հայտնի է, մեր ձեռագիր մատյաններից «Էջմիածնի ավետարանը» հնագույն և լավագույնն է, զբրված 10-րդ դարում, լավագույն մագաղաթի վրա, զարդարված մանրանկարներով, և հուշակված մեծարվեստ ու հազվագյուտ իր փղտակեր կազմի շնորհիվ: Այս ձեռագրի մասին զրվել են բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, սակայն նրա գրչության վայրը մինչև այժմ էլ մնացել է վիճելի և անորոշ: Ձեռագրի ընդարձակ հիշատակարանից հայտնի է, որ այն զրված է 980 թ., նորավանքում, զրիչն է Յովհաննես և ստացույժը՝ «Ստեփանոս կրաւնուր և քահանայ հայկաղան»:

Որովհետև աղբյուրներում հիշատակվող մի քանի նորավանքներից մինչև այժմ հայտնի էր միայն Ամաղուի նորավանքի տեղը, իսկ վերջինիս շինությունը ժամանակին ու մանրամասնությունները ինչպես և շինարարների անունները չէին համընկնում ձեռագրի հիշատակարանի մեջ նկարագրվածներին, այդ պատճառով էլ «Էջմիածնի ավետարանի» զրչությունը վայրի խնդիրը վեճերի ստարիս էր և չէր լուծվում:

Բղենո գավառի նորավանքի վերաբերյալ շարադրած մեր վերևի փաստերը, մանավանդ հուշարձանի հնագույն շրջանի շինարարության մասին հայտնաբերված արձանագրությունը (№ 91) լրիվ կերպով համընկնում են ձեռագրի հիշատակարանի մեջ նշվածներին, որով մեր այս նշանավոր ձեռագրի զրչության վայրի խնդիրը ստույգ կերպով լուծվում է. այն զրված է Բղենո գավառի նորավանքում, հուշարձանի առաջին խմբի զրչության ժամանակ, ձեռագրի մեջ հիշատակվող Ստեփանոսը, որը «հիմնարկելու ի սմ զվարձարան հուշանուս իւր սրբով նախալկային Ստեփանոսի» նույն անձնավորությունն է, որին Ստ. Օրբելյանը համարում է Բղենո գավառի նորավանքի հիմնադիր և հաստատում է մեր № 91 արձանագրությունը, իսկ ձեռագրի ստացույժը վերջինիս կերպորոգի և հաջորդներից է:

¹ Գրիգին Ա. կաթողիկոս—Յիշատակարանը Ձեռագրաց Ա. Անթիլյան, 1951, էջ 155—158:

Այս հիշատակարանի համառոտ հրատարակության վրա Սիբասիանում, մասնաշրջույց արեց մեզ ճարտարապետ Մ. Մնացականյանը:

97. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. արևմտյան ձորայանջուռ հայտնաբերված որմնասյան խոյակի վրա.

350- | ..... ՆՈՐԱՎԱՆՔԻ ԶԵՌՆԵՄ | ..... ՆՈՐԱՎԱՆՔԻ ԶԵՌՆ ԾՆ
 327 | ..... ՄԻԱԿՐԱՒԿԲՁՍԱՅ: | ..... ՄՏԵՓՈՆՈՍԻ | : 624 :
 ..... ՄԻՄԿՐԱՎՆԵԲ.....

Այս խոյակը գտնվել է հուշարձանից մոտ 200 մետր հեռու, ձորի լանջին, մացառների մեջ. զրորված է վերելից: Ստրակը ունի երեք մշակված երես, որոնց վրա և արձանագրված, հետևորար այն ինչ որ շենքի որմնասյան մասն է, ներկա շենքերից ոչ մեկը որմնասյանից չունի, խոյակի զորշ քարն էլ միանգամայն տարբեր է ներկա շենքերի քարերից, որոնք մուգ գույնի են:

Արձանագրությունը ունեցել է 3 տող. առաջինը խոյակի նեղ քիվին, որը բոլորովին եղծված է. երկրորդը (մեր առաջին) նույն քիվի ներքևի զոգափորություն մեջ է, ափելի փոքր տասերով և Ա. տասի ներքում շրջագարձ գծով. երրորդ տողը (մեր երկրորդ) քիվի ներքևի հարթություն վրա ափելի խոշոր տասերով և Ա. տասի շրջագարձ գծի բացակայությամբ:

... 111196111...
 ... ՆԻՍ:ՆԼԲ...
 ... ՀԱԻԹ-ԱՆՆ...

98—101. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. ԲԱԿ, Հորս արձանագրության մասեր.

Հուշարձանի արևմտյան կողմում, բակում թափված քարաքիվորների վրա են. բոլոր քիվորներն էլ պատկանում են ներկա հուշարձանից ափելի վաղ դարձություն ունեցող շենքի, որովհետև գորշ և կարմրավուն քարեր են, նման նախորդ, № 97 որմնասյան խոյակի քարին: № 92-ի երկրորդ տողափորչի տասերն էլ, ՆԼԲ: կամ : ՆԼԲ թվական պետի լինեն, որը նույնպես մասնացույց է անում դրանց հնությունը: Ներկա շենքերի կառուցումը, ինչպես ցույց են տալիս № 102 և 104 արձանագրությունները, ափսոսաբար են : ՇժԱ: թվականին:

... 0 ...
 ... Մ ...
 ... ՀԵ ...
 ... ԵԻԸ ...
 ... ՆԱԿ ...

102. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. ՍՐԱՀ. երեսպատման ընկած մի քարի վրա. 12 տ.

Ի ԹՎ. ՀԱՅՈՑ Ի : ՇժԱ : Ի ԹՎԱՍԻՈՐՈՒ-
 ԹԵԱՆ ՔԻԻՍԱՍԱՊԱՍԿԵԱՆ ԱՐՔԱՅԻՆ
 ԳԻՐԳՈՐԱ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՆ ԾՆ
 ՅՈՎԱՆՆՈՒ ՍԻՆԵՏՅԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ.....)
 ՄԵ ՈՒՅՈՍ ԱՌԱՋՆՈՐԳՈՒԹԵ ԵՒ ՉՏՆ.....
 ԱՇԽԱՏՈՒԹԵ ՀԻՄՆԱՐԿԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՍՄ
 ՎՍԱՆ ՓՈՒՍՄԱՆ ՅԱՇԽԱՐՀԷՍ ԹԵՐԱԿԱՏԱՐ
 ՄԵԱՅԵԱՆ ԷՐ ԵՍ ՄԱՅՐ ԳԻՐԳՎ ՀՐԱՄԱ-
 ՆՈՎ ՔԻԻՍԱՍԱՊԱՍԿԵԱՆ ԹՎԱՍԻՈՐԻՆ
 ԿԱՏՎԱԲԵՑԻ ՇՆՆՈՒԹԵ ԵՒ ԱՆԸՐՆԵՑԻ
 ՅԱԻԳՆԱԿԱՆՈՒԹԵ ՔԻԻՍԱՍԱՊԱՍԿԵԱՆ
 ԹՎԱՍԻՈՐԻՆ ԱՐՎ ՈՎ ՄԵ ՀԱՐԲ ԵՒ
 ԵՂՊԲԱՐՔ ՈՐԲ ԱՂԱԹԵՎ ՀԱՆԱ . . .
 Ի ԱՇԸՆԿԱՆ ՍՐԲՈ ՍԵՂԱՆՈՐՅԱ . . . . .
 ԵԱՆՍ ՅԵՐԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿ . . . . .

Արձանագրված քարն ընկել է եկեղեցու արևմտյան պատից, մուտքի հյուսիսային կողմից, նրա չափերն են 84x74. վերևի ձախ և ներքևի աջ մասերում շարվելու ժամանակի կտրվածքներ ունի:

Արձանագրության տողերի վերջին մասերը այլ քարի վրա պետի լինելն, որը չկարողացանք գտնել. նույնը և շարունակությունը վերջից:

Սարգսյան Գ. «Էջմիածին» IV, 32, 1952 թ.
 Լուսանկ. տախտ. X, 34.

103. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. ՍՐԱՀ. ընկած երեսպատման մի քարի վրա. 7 տող.

- ԼԱՂԱՉԵՍՁԵՉԼԵԻԿ ԵՍՈՍ ԱՆԿԵԱՎ ԱՂԱՁԵՄ ՁԶԶ ՄԵ ԵՒ
 ՀԱՃՈՆԴԲԱԲՄԲԱՂԱԲԷ ԱՇԱՆԸՆԱՅԻՆ ԵՂՊԱՐՔ ՈՐԲ ԱՂԱԹԵՎ Ի
 ԻԼԵԿԵՂԵՑՆԵՐԵՄԱՔԻԱՅԸ ՆԿԱԼՄՈՅԵՂԱՅԻՉԻՍՁԻ
 ԱՄԱՂԱՅՍՏԱՅԻՆ ԵՍՈՍ ԱՂԱՁԵՄ ՁԶԶ ՍՐԱՐ ԳԻՐԳՎ
 ԵՂԱՇԽԱՍՈՐ ԵՒ ՉԿԱՏՎԱԲԵՑԻ ՇՆՆՈՒԹԵ ԵՒ
 ԱՆԸՐՆԵՑԻ ՅԱԻԳՆԱԿԱՆՈՒԹԵ ՔԻԻՍԱՍԱՊԱՍԿԵԱՆ
 ԹՎԱՍԻՈՐԻՆ ԱՐՎ ՈՎ ՄԵ ՀԱՐԲ ԵՒ
 ԵՂՊԲԱՐՔ ՈՐԲ ԱՂԱԹԵՎ ՀԱՆԱ . . .
 Ի ԱՇԸՆԿԱՆ ՍՐԲՈ ՍԵՂԱՆՈՐՅԱ . . . . .

Առաջին և երրորդ տողում ՍԲ առանց պատվի.
 Երրորդ տողի վերում ԱՄ առանց պատվի.
 Երրորդ տողում ԵԿԵՂԵՑՈՋԴ բառի մեջ եՑ տառերը բաց են թողնված.
 Սրահի հատակը մաքրելիս այս քարը գտնվել է եկեղեցու մուտքի առաջ. ընկած պետք է լինի նախորդ արձանագրության մոտակայքից, լայնությունը 60 սմ.
 Արձանագրության սկզբի տողերը այլ քարի վրա պետի լինելն:

Սարգսյան Գ. «Էջմիածին» IV, 32 1952 թ.
 Լուսանկ. տախտ. X, 35

- ՍԻ
 - ԿԻ
 - - -
 - ՍԵ
 - - 3
 - ԻՆԲ
 - ԻՍԿ
 - ԻՄՈ
 ԻՆՍԵ
 - ԿԿԲ
 - ԲԶ
 - ԵՁԼ
 - ԾՆ
 - ԱՆ:
 - ՈԼՈՐ
 - ԱԶ
 - - -
 - - -
 - - -

... ԾՎԱՆ -- ԵՐԸԻՆՈՂԻ ԱԾ

ՔՐԱՍՑ
 ՏԻԵՁԵ
 ԲԱ-ԲԿ
 ՈՐՈՅ
 -- ԹԲ
 - ՈՍՓԻ
 : : : :
 ՏՐ
 - ԵՐԱ ԲՐԻ:ՊՐՕՅՁ Ա
 - ՈՅ ՊՂԱՇԿՇԻՋ
 11011-Ձ՝ ԵՐՆԱՌ-ՁՍ: : :

Ներքևի կրկու տող հունարենում հավանաբար ՊՐԻՊՈՐ և ԱՆԱՍՏԱՍ քառերն են:

Լուսանկար. տախ. X, 37

112. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. ՄՐԱՆ, արտա-
 բուստ. արևմտյան կամարակաղ մուս-
 քի հյուսիսային կողմ որմնասյան վրա
 վերից վար. 20 տող.

Յուրաքանչյուր տողը բաղկացած է
 3-4 տառից, միայն վերջին տողն ընդգրկում
 է կեսաշրջան որմնասյան ամբողջ կորու-
 թյունը:

Արձանագրությունը խիստ հույժնահար-
 ված է. տառերը հազվով են նշմարվում:

113. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. մի ընկած
 քարի վրա.

Միակուսր լուսանկարի ձևի քար է. Հա-
 չիբեն Ս տառի նմանությամբ. հալմանարար
 եկեղեցու հյուսիսային սրահի՝ քարեկլան պա-
 տահանին պիտի լիներ, ներսի կողմից. կր-
 կու կառույց է (կտորված): Արձանագրության
 տառերը խիստ կոճված են: Մեր նախկին
 արտագրությունը կորցրել ենք. 1938 թ.
 նորից կղանք սեղում, բայց այդ քարն ար-
 զին չգտանք. մեր միակ լուսանկարն էլ
 վատ է. տողերը շարունակվում են աչ թևի
 վրա, որից լուսանկարի վրա ոչինչ չի
 երևում:

114. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. հուշարձանի կենտրոնական սրահի հարավային պատի՝
 արևմտյան վերին անկյունում (հարավային սրահի մեջ) աղուցված պատկե-
 րաքանդակ կրող քարի վրա.

ԴՈՒՐԱԽԼԵՐԱԲԵՐԿՐԵԱԼՏՐՇՆԴԲԵ ՈՒՐԱԽ ԼԵՐ ՈՒ ԲԵՐԿՐԵԱՎ, ՏՐ ԲՆԳ ԲԻԵՉ.
 ՁԱՏԱՅԱՍՏԻԿ ԿՍՄ ԱԳԱԽԻՆ ՏՆ
 ԻՆՏՆ

Առաջին տողը մանրատու է և վերին շրջանակի վրա. Երկրորդ տողը աչ կողքի շրջա-
 նակին և վերից-վար, մեկական տառերով է. երրորդը՝ աչ շրջանակից ներս, նրա կողքին,
 նույնպես վերից վար՝ մեկական տառերով:

Քանդակն սպիտակավուն քարի վրա է 82x82 սմ: Կենտրոնում կրկու խորաններ են,
 աջում Աստվածածնի և նրանից ձախ (դիտողի կողմից)՝ հրեշտակ:

Լուսանկ. տախ. X, 38f

115. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. հուշարձանի կենտրոնական սրահի հյուսիսային պատի
 արևմտյան վերին անկյունում (հյուսիսային սրահի մեջ) աղուցված պատկե-
 րաքանդակ կրող քարի վրա:

ԴԵՐԵԻԵՅԱԿԵՆՄԱ ԵՐԵՒԵՑԱԻ ՆՄԱ ԱԾ: Բ: ՀՐՇՏԵԿԱԻԲ . . . . .
 ԱՏ: Բ: Տ
 ԲՇՏ ԵԿ
 ԱԿԲ ԱՌԿԱՐԻԱԿԵ

Առաջին տողը ձախ շրջանակի վրա է, վերից վար,
 մեկական տառերով գրված. Երկրորդ և երրորդ տողերը՝ վերևում, կենտրոնական
 պատկերի զլխին, հատուկ տարածության վրա: Չորրորդը աչ շրջանակին, նույնպես վերից
 վար և մեկական տառերով:

Քանդակն սպիտակավուն քարի վրա է, 103x59 սմ. բաղկացած կրկու իրար լավ միաց-
 րած մասերից. կենտրոնում Աստված և կրկու կողքերին հրեշտակներ:

116. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. եկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային մասում. ար-
 տաբուստ. 3 տ.

ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՄԲ ԽԱՉՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ
 ՀՈԳՈՑ ՍՈՒՔԻՍՍԻՆ. ԹՎ: ՊԾԶ:
 ԿԱՆԿՑԻ ՄԲ. ԽՉՍԻՓՐԿ
 ՈՒԹԻ ՀՈԳՈՑ ՍՈՒՔԻԱՍ
 ԻՆ: ԹՎ: ՊԾԶ=

Արձանագրությունից վեր փորագրված են
 կերպ մանր խաչեր:

117. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. եկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային մասում ար-
 տաբուստ. նախորդից ներքև. 2 տող.

ԱՍՆՇԱՆԿԱՆԿՆԼ ԱՅՍ ՆՇԱՆ ԿԱՆԿՆԵՑԻ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ
 Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՑ ԱԿՈՒՆ.

Արձանագրությունից վեր փորագրված են 7 փոքր խաչեր.
 ԱԿՈՒԹԻՆ կարելի է ՅԱԿՈՒԹԻՆ կարդալ:

118. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. Եկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային մասում գրվից. նախորդից ներքև. 2 սուր.

ԿԱԿՆԵՅԱԻՄԲՆՇՆՍԻՓԻԿՈՒ
ԹԻՅՈՂՈՒՆԵՐԻԼԵՆ

ԿԱՆԿՆԵՅԱԻ ՄԲ ՆՇՈՒՆՍ
ՓԻԿՈՒԹԻ ՆՈՂՈՒ ԼԻԿԻԼԵՆ:

Արձանագրությունից վեր փորագրված են 3 փոքր խաչեր:

118. ՆՈՐԱՎԱՆՔ. հուշարձանի շուրջը մաքրելիս սրահի արևմտյան պատի տակ, գրվից, հայտնաբերված երեսպատման քարի վրա. 6 ս.

ՉՍՈՐԳԻՍ ԼԻՆՑ | ԵՒ ԳՈՂԹՆԱՅԻ | ԵՒ ԼԻՍՆՈՍ ՍՊԱՐԵՅԻ |
ՉՎԵՐՉԻՆ ԱՇԽԱՏՈՂՔԱ ՅԵՇԵՅԷՔ | ԹՎ. : ՊԵՉ:

Ընկած է համարվում սրահի արևմտյան պատի հարավային անկյունից, որմնաված արև սը կողմից:

Գ. Սարգսյան, «Էջմիածին», IV, 34, 1952 թ.

119. ԲՍԲԶՐԱՎԱՆ (ԵՐԻՑԱԹՈՒՄԲ) «ԲՐԱՏԱԿԻ Ա. ՄԻՆԱՍ» Եկեղեցու բեմի կամարի հյուսիսային կողին. ներքուստ. 2 սուր.

ՀՉ
ԲՍ

: ՉԷ : ԲՍ.

Հավանաբար Եկեղեցու շինության թվականն է:

120. ԲՍԲԶՐԱՎԱՆ (ԵՐԻՑԱԹՈՒՄԲ) «ԲՐԱՏԱԿԻ Ա. ՄԻՆԱՍ» Եկեղեցու բեմի պատուհանի տակ, ներքից 5 սուր.

ՅՆՈՒՆ ԱՅԵՍՎԱՆ
ԹՎԵՍԻՄԱՅԻՆԱՅՍ
ՉԻՄԱԳԵՄԲՆԱՍՄԷ
ԻՄԱԵԼՔԱ: Բ: ՊԵՍՄԱԳ
ԵՅՆԱՄՍՆՈՒԹԵ: Ը: ԱԵԷԲ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ՎԱՐԻԹԱՆԵՍ ՄԻԱՅԲԱ-
ՆԵՅԱ | ՉԻՄ ԱՅԳԻՆ ՄԲ ՄԻՆԱՍԻՍ ՏՎԻ
ՄԻԱԲԱՆՔԱ : Բ: ՊԵՍՄԱԳ ՍԱՀՄԱՆԵՅԻՆ
ՅԱՅՆՈՒԹԵ: Ը: ԱԵԷԲ:

121. ԲՍԲԶՐԱՎԱՆ (ԵՐԻՑԱԹՈՒՄԲ) «ԲՐԱՏԱԿԻ Ա. ՄԻՆԱՍ» Եկեղեցու բա-
կի հյուսիս-արևելյան մասում, մեծ ժայռակերտի վրա քանդակված խաչի թևի
տակ. 1 սուր.

ԹՉԹ

ԹՎ. : ՉԹ:

ԿԱԳԵՑԻՉԵՆ
Թ: Է Ե Բ:
ԵՍԻՆՆԱՄԱՅԻՆ
ԵՍԻՆՆԱՄԱՅԻՆ

123. ԲՍԲԶՐԱՎԱՆ (ԵՐԻՑԱԹՈՒՄԲ) գլուխամիջի Եկեղեցու կարին, արև-
մայան կողմից կանգնեցրած խաչքարի տակին.

ԹՎ: ՆՉԳ:

ԹՎ. : ՉՆԳ:

Եկեղեցին ավելի նոր է, նորոգված 1866-ին վերանակողներ կողմից:

ՀԱՆԻԶՈՐ ԵՎ ՀԱՐԱՆՅ ԱՆԱՊԱՍ

Հարանգ գավառի հնագույն գյուղերից է, այդտեղից մեջ հիշատակված է 10-րդ դարի
սկզբներից, իսկ Սա. Օրբելյանի ցուցակի մեջ, իր հարկի չափով միջին մեծությամբ գյուղերի
շարքումն է (8):

Դեռևս 10-րդ դարում Սյունյաց Բարդին իշխանի գլխավոր Համապրուհին Հալիձոր
գյուղը նվիրել է Տաթևի վանքին, որը կրկին հաստատել է Տարաթիճ Օրբելյանը 1274 թ.:
Հալիձորը Տաթևի սեփականությունն էր համարվում մինչև 19-րդ դարն էլ:

Սա. Օրբելյանի և հին հիշատակարանների մեջ գյուղի անունը գրվել է ՀԱԼԷ ձևով, հնում
Հալիձոր գրելու դեպքում հասկացվում էր գյուղի շրջապատի ձորը, հետագայում գրվում է
Հալի-ձոր և ի վերջո՝ Հալիձոր:

Գյուղի միջում այժմ հին հաշարձաններ չկան, միակ եկեղեցին 17-րդ դարի սկզբի շինք
է, թևե նրա հարավային մասը բարավորի վրա գրված է ԹՎ.: ՈԿ.: բայց ինչպես գրչության
ոճը, նույնպես և շինքի ճարտարապետական առանձնահատկությունները այդ չեն հաստատում,
պետք է լինի: ՌԿ: Գրիչը Ռ-ի վրա մոտացել է հորիզոնական սակղը փորագրել:

Հալիձորից դուրս, նրա սահմաններում կան հետևյալ կարևոր հուշարձանները.

1. «Շրջիկ» կոչված վայրում, գյուղից 3—4 կիլոմետր հյուսիս-արևելք, Որոտան գետի
ձախ ափի մոտ, այդիների մեջ, ժայռակերտի վրա կանգնած է մի խաչքար, 1265 թ. կալվա-
ծագիր-արձանագրությամբ. № 124:

2. «Եռաչիկ խուրի» կամ Վնարի հուշարձաններ, գյուղից մոտ մեկ կիլոմետր դեպի արև-
վելք, Շնեկ տանող ճամփից աջ, գտնվում է մի ժայռա բլուր, որի վրա մնում են մի ավերակ
Եկեղեցու հիմնապատեր, երևի խաչքարի, մի քանի դեղձմանաքարեր և աների հիմնապատեր:
Այդ վայրը արձանագրության մեջ կոչված է ՎՆԱՄԻՎ (—Վանասար—Վանքասար), և
13-րդ դարի վերջին Տարաթիճ Օրբելյանի կողմից նվիրվել է Վարդգես — ճարտարության Սի-
րանեանին, որպես «արձանագրության նրա կառուցած շինքերի համար, (արձ. № 125): Այդ-
տեղ են թաղված նաև Սիրանեանի հայրը և մայրը. արձ. № 126:

3. Հարանց անապատ. գտնվում է գյուղից մոտ 5 կիլոմետր հեռու, Որոտան գետի աջ
ափին, լեռնալանջի հարթության վրա: Անապատը բաղկացած է մի եկեղեցուց և գավթից-
որոնց շուրջը խցերի և այլ շինքերի ավերակներ կան: Այս բոլորը շրջապատված են պարս-
պով: Վանքից մի քիչ դեպի հյուսիս ևս մի մատուռ՝ Պողոս — Պետրոս անվամբ: Այս բոլոր շի-
նությունները կառուցված են 17-րդ դարում:

124. ՀԱՄԻՉՈՐ. «ՇՐՁԻԿ» կոչված վայրում կանգնած խաչքարի թիկունքին և հյուսիսային կողմին. 17 սոպ.

ԻՌԱԽՍ ԶԻԴԵՍԳՐԳԻ
ՌԻԿԲԱԶՈՒՄԱԾՆԵՅ
ՏՈՒԹԲԲԵՐԻ ԶԱՌՈՅ
ՍԼՏԿԵՑԻԶՈՒԿՈ
ՌԱՑ ԿԵՍՍԻԳԻՍ ՎԵ
ՅԵԼՈՉՍՅԻՆԻԱՆ
ՌԻԵԱԾԱՍԵՐՊԱՐ
ՈՆԱՑՆՍՆՊԱՍԿ
ԵՅՎՐԱԶԱՍԻԻՐՈ
ՅՏԱՐԱՅՅԻՆԵՍ
ՄԱՐՍԻՃԱԳԻՐՏՎԻ
ԱՅՐԵՆԵՅ ԱԶԳԵԱ
ԶԳ:Յ:ԱՍԵՐՈՐԱԻ
ԵՐԵՐԹԵՈՐԻ
ՀԱՅՈՅ ԿԱՄ:
ԻՄԱԿԱՑՈՒԵԼԱՆԱ:ՅԺ:Ը:Զ
ԱՊԵՍՅՆՆԵՈՎԱԵՆԻՅԻ

Տասնմեկերորդ ասղում ՏԱՐԱՅՅԻՆ թափ մեջ երկու ասո բայ է թողել գրելը. րազնում ենք:

Ի ԹՎԻՍ :ՉԺԳ: ԵՍ ԳԳԳՈՐԻԿ ԲԱՉՈՒՄ ԱՇ-
ԽԱՏՈՒԹԻ ԲԵՐԻ ԶԱՌՈՅՍ ԵՒ ՏՆԿԵՑԻ
ԶԲՈՒԽՈՒՍԱՅ ԿԵՍՍ ԻԳԻՍ ՎԱՅԵԼՈՒՉՍ,
ՅԻՇԽԱՆՈՒԹԵ ԱՇՍԱՆԻՐ ՊԱՐՈՆԱՅՆ ՍՆՊԱ-
ՏԱՅ | ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՍԻ ԻՐՈՅ ՏԱՐԱՅՅԻՆԵՅ
ԵՍ | ՏԱՐԱՅՅԻՆ ԳԻՐ ՏՎԻ ՀԱՅՐԵՆԵՅ ԱԶԳԵ
ԱԶԳ:Յ: ԱՍ ԵՐ ՈՐ ԱԻԵՐ ԵՐ: ԹԷ ՈՒԻ |
ՀԱՅՈՅ ԿԱՄ | Ի ՏԱՎԿԱՅ ԽԼԵԼ ԶԱՆԱ:ՅԺԸ:
ՀԱՐԱՊԵՏԱՅՆ ՆՉՈՎԱՆ ԵՂԻՅԻ:

Մաչքարի գտնված վայրը կոչվում է ՇՐՁԻԿ:
Արձանագրության մերջին երկու ասղը գրված է
հյուսիսային նեղ կողմին, մերկից վար:
Երկրորդ ասղում ԱՇՏՈՒՍՈՒԹԻ թափ ասաջին
Ա-ից հետո քնական մաս է:

Լալայան, Ազգ. Հանգ. Գ. 41. (Իրիտ աղճատված)
Լուսանկ. տախտ. XI, 39, 40, 41 (3 կտորից)

ԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍՏԱՐՍԱՅ
ԻՃՍՈՐԴԼԻՊԱՆՏԻ
ՉՋԱԽՉՄՈՅԲԿՈՊԱ
ՐՍՎՆԱՐՍՎՆՍՅՍՐՍՆԴ
ՈՎՆՍԻՐԱՆԵՍՔԱՐԹԻՆԿ
ԵՐԵՆԻՔՎԻՐԻԴԵ ԹՈՂԵԹԻՐ
ՈՆՈՒՍԻՐԱՆԵՍՔԱՐԹԻՆԿԵՆ
ԵՑԻՇԻՆԵՅԱՆԿԱՐՁՆՈՎԱՅ
ԱՆՍԵՍԱՅԱՆՆՐԱՅԴԱՏՏԱ
ՆՓՈՒԱՐԵՆՔԱՐԱՐԻՐՆԱՅ
ՀԱՅՐԵՆԻՔԼԻՅԱՅԳԵՅԱՅԳՈ
ՎՋԱՅԳԻՐՍԻՍՔԱՆԵՆՈՅԱՆ
ԱՅԻՄՈՑԿԱՄԱՐԱՅ:ՅԺԸ:Զ
ՅՐԱՊԱՅՆՆԱՎԱՅԵՆ
ՄԱՆՈՅԱՅԻՆՅՈՐԴԱՅԻ
ԱՌՅԵՀԱՄՍԱՅԱՅԳԻՐՍ 125

125. ՀԱՄԻՉՈՐ. «ԽԱՉԻՆ ԽՈՒԹ» վայրում կանգնած խաչքարի պատվանդանի արևմտյան երեսին ամբողջովին և հյուսիսային քիվին. 18 ս.

ԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ՏԱՐԱՅՅԻՆ, ՈՐԳԻԿ
ԼԻՊԱՆՏԻ | ԶՀԱՄԻՉՈՐՈՅ :Բ: ԿՈՊԱՐՍ,
ՎՆԱՐՍ, ՎՆԱՐԱՅ, ՄԱՐՄԱՆԳՈՎՆ
ՍԻՐԱՆԵՍ ԲԱՐԳՈՐԹԻՆ ՀԵՐԵՆԻՔ ՏՎԻ
ՈՐԳԻՔ ԹՈՒՆ ԵՒ ԹՈՒՆ. ՍԻՐԱՆԵՍ
ԲԱՐԳՈՐԹՆ ԵԿԵՂԵՑԻ ՇԻՆԵՅ ԱՆՎԱՐՁ
ՆՈՐԱՅՎԱՆՍ. ԵՍ ԶԱՅՆ ՆՐԱ ԳԱՍՄԱՆ
ՓՈՒՍՐԵՆՔ ԱՐԱՐԻ, ՈՐ ՆՐԱՅ | ՀԱՅՐԵՆԻՔ
ԼԻԻՆԻ ՅԱԶԳԵՑ ՅԱԶԳ. ՈՎ ԶԱՅՍ ԳԻՐՍ
ԽԱՓԱՆԵԼՈՅ ԶԱՆԱ ՅԻՄՈՅ ԿԱՄ ԱԻՍԱ-
ՐՈՅ :ՅԺԸ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՆ ՆՉՈՎԱՆ
ԵՂԻՅԻ, ՄԱՍՆՈՅ ԲԱՅԻՆ ՅՈՎԱՅԻ |
ԱՌՅԵ: ՀԱՍՏԱՏԱՅ ԳԻՐՍ |
ԵՍ ՏՐ ՀԱՅՐ ՎԿԱՅ ԵՄ,
ԵՍ | ՏՐ ՍԱՐԳԻՍ ՎԿԱՅ ԵՄ[Փ].

Լալայան, Ազգ. Հանգ. Գ. 41. (Իրիտ աղճատված)
Լուսանկ. տախտ. XI, 39, 40, 41 (3 կտորից)

Երկրորդ ասղում ԼԻՊԱՆՏԻ թափ Ռ աստի հորիզոնական ստեղը մոռացված է գրել կողմից:

Երրորդ ասղում ԿՈՊԱՐ թափից ասաջ Բ ուղղում ենք Բ հորիզոնական ստեղը մոռացված է գրել կողմից:

Զորրորդ ասղի ՎՆԱՐ չամարում ենք ՎԱՆԱՍԱՐ—ՎԱՆԲԱՍԱՐ թափ բարբառային ձև. նույնակ ՎՆԱՅ չամարում ենք նույն ՎՆԱՐ թափ հորիզոնական ձև՝ ՎՆԱՐԱՅ, տառերը մոռացված են, լրացնում ենք.

Վեց և յոթերորդ ասղերում ՈՐԳԻՔ ԹՈՒՆ ԵՒ ԹՈՒՆ կարգում ենք ՈՐԳԻՔ ԹՈՒՆ և ԹՈՒՆ, մերջին թափ մեջ տառերը հետ ու ասաջ են գրված սխալմամբ, գրել կողմից:
Տասներորդ ասղում ՀԱՅՐԱՊԱՅՆ թափ մեջ, նույնպես սխալմամբ, տառեր են բայ թողնված. լրացնում ենք ՀԱՅՐԱՊԱՅՆ:

Մյուս անկանոնությունները չամարում ենք բարբառային ձևեր:
Լալայան, Գ. 41 և «ԶԱՆԳԵՉՈՐ» 40. երկու զեղբուս էլ իրիտ աղճատված.
Լուսանկ. տախտ. XII, 42

126. ՀԱՄԻՉՈՐ. «ԽԱՉԻՆ ԽՈՒԹ» կոչված վայրում նախորդի հարավում կանգնած խաչքարի ճակատին. 4 ս.

ԿԱՄԱԿԱՅԵՍԿԱՆԵԼ ԿՈՍԱՆ ԱՅ ԵՍ ՀԱՐԱՐԵԼ | ՈՒ ՍԻՐԱՆԵՍ
ՈՒՍԻՐԱՆԵՍԱՎԱՆԿԵՑԻՆԻՔ ԿԱՆԿԵՑԻՆԻՔ | ԶՍԱՉ ՇՈՐՆ ՄԵՐՈ ԳՈՒՔԱ
ՉԵԱՉՍԿՈՐՆՍԵՐՈԳՈՐ ԿՈՐՆ ՄԵՐՈ ԹԷՆԻԿԱ:
ԱՄՈՐՆԵՐՈՒՅԵՆԻԿԱ
Լուսանկ. տախտ. XII, 43

127. ՀԱՄԻՉՈՐ. նույնակող. ալիբրակ եկեղեցու ասաջ կանգնած խաչքարի վրա. 3 ս.

ԶԽՈՐՄԵՐ ՅԻՇԵՑԵՐ Ի ՔՍ. ԹՎ | :ՊԿԳ:
Լուսանկ. տախտ. XIII, 45.

128. ՀԱՄԻՉՈՐ. նույն տեղ մի աստիակ գերեզմանաքարի երեսին. 2 ս.

ՄՈՒՐԱՏԵԱ . . . . . ՄՈՒՐԱՏԵԱ . . . . .
ԱՍՊԱՀԱՆՇԱ . . . . . ԱՍՊԱՀԱՆՇԱ . . . . .

129. ՀԱՄԻՉՈՐ. գյուղամիջի ս. ՄԻՆԱՍ եկեղեցու հարավային մուտքի բարավորին.

ԹՎ : ՈԿ:
Թվականի Ո-ն ուղղում ենք Ռ. նկատի ունենալով գրչության ոճը և շենքի ճարտարապետության բնույթը:

ԱՍՈՂՈՐՏԱՐԳ 130. ՀԱՄԻՉՈՐ. գյուղամիջի ս. ՄԻՆԱՍ եկեղեցու հարավային պատի մեջ աղուցված խաչքարի աստիկին. 3 ս.
ԿՈՐԱՆԱ . . . . .
. . . . .
ԱՌ ՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐԳՍԻ . . . . .

131. ՀԱՐԱՆՑՈՐ. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. պարսպի դարպասից վեր ապուցված կիսաշրջան քարի վրա. 9 ս.

Ե Ի 3 Ր Պ Ե Տ
Ճ Ե Տ Ն Ա Յ Տ Ր Ո Յ Ե
Ի Ա Ռ Ա Զ Ն Ո Ր Դ Լ Ս Ա
Թ Ե Ի Կ Ի Ր Կ Ո Ս Վ Դ Դ Պ Ե Տ Կ
Ա Ի Ն Ա Յ Տ Կ Օ Ր Ե Ի Ո Ր Դ Ո Յ Ե Ի Մ Ի
Ե Ն Յ Ո Ր Ե Մ Ե Ր Կ Ե Ս Ի Ի Ն Յ Ի Պ Ա Տ
Ի Ս Պ Ս Դ Ե Ն Յ Ի Յ Ի Շ Տ Կ Ի Ն Ճ Ե Ի Մ
Բ Ն Ի Յ Ս Ե Ի Ո Ղ Ր Մ Ո Թ Ի Տ Ո Ղ Ա Յ

ԵՆ ՅՈՅՐԱՊԵՏ | ՃԵՏՆ ԱՅՏՐՈՅ,
Ե Ի ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԸՍՏԱԹԵԻ ԿԻՐԱ-
ԿՈՍ ՎԱՐԿԱՊԵՏ, ԿՈՄԱՆԵ ԱՅ ԼՈՐ
Ե Ի ՈՐԿՈՅ Ե Ի Մ Ի | ԼՈՐԱՅՆ, ԵՍ ՄԵ-
ՂԱՅՊԱՍՏ, ՍԱԼԱԿ ԱՐԵՂԱՅՍ, ՈՐ
ԵՄ ԵՐԿՐԵ ՍԻՆԵՆՑԻ ՊԱՐԻՍՊՍ ՇԻ-
ՆԵՑԻ, ՅԻՇԱՍԱԿ ԻՆՉ Ե Ի ՄԻՎԱՐԱ-
ՆԻՑՍ Ե Ի ՈՂՐՄՈՒԹԻ ՏՈՂԱՅ.

Լրացումների պարանանական նշանները չենք դնում, բնագիրը չհնդդելու համար:
Լուսանկ. տախտ. XIII, 44

132. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. պարսպի վերին շրթունքին մի փոքր քարի վրա. 2 սպ.

Յ Ի Դ Կ Ե
Դ Ո Ի Լ Ե Տ Ի Ն

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ԳՈՒՎԼԵՏԻՆ.

133. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. պարսպի դարպասի կամարակալ քարի վրա.

ՅԻՇԱՍԱԿԵ ԳՈՒՌՈՍ ԱՂԱՂՆԵՍՅՆ ԱՅ ԱՆԹՎԱՌՆԻՆ, ԼՈՒՓՈՒՄԻՆ,
ՄԱՐԵԱՆՈՍԻՆ, ՍԵՒՈՒՆ Ե Ի ԱԼԷՔՍԻՆՈՍԻՆ. ԹՎ : ՌՃԿԶ: ԷՐ
Ե Ի Ս ԱՌԱԿԵՆ, ՅԱԿՈՒՆ, ԱՐԿԱԼՍՈՒՆ:

Լալայան, Գ. 147

134. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. Եկեղեցու արևմտյան մուտքի կամարակալ քարի վրա. արտաբուստ.

ՅԻՇԵՅԼԻ Ի ԹՍ ՉՄԵՂԱՊԱՍՏ ՍԱԼԱԿ ԱՐԵՂԱՅՍ, ՈՐ ՆՈՐԱԳԵԱՅ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ
Ե Ի ՇԻՆԵԱՅ ՉՎԱՌԻԹՍ, ՉՊԱՐԻՍՊՍ Ե Ի ԱՅԼ ՇԻՆՈՒՍԹԻՔ ՍՈՒՐԵ ԱՆԱՊԱՏԻՍ,
ՅԻՇԱՍԱԿ ԻԻՐ Ե Ի ԻՐ ԾՆՈՂԱՅՆ ՏԷՐ ՈՂԱՆԷՍԻՆ Ե Ի ՓԱՐԻՍՊՈՒՌՆԻՆ:

Լալայան, Գ. 147

135. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. Եկեղեցու արևմտյան մուտքի կողքին, դրսից ապուցված մի փոքր խաչքարի վրա.

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ՉԱՅՍ ԽԱՅՍ ԾԱՏՈՒՐ ՊԱՊԻՆ.

Լալայան, Գ. 147

136. ՀԱՐԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ. Եկեղեցու արևմտյան մուտքի կողքին, դրսից ապուցված մի փոքր խաչքարի վրա.

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ԽԱՅՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻՆ.

Լալայան, Գ. 147

Հարանգ զավառի հնագույն գյուղերից է. պատմական աղբյուրների մեջ հիշատակվում է 10-րդ դարի սկզբից: Սա. Օրբելյանի ցուցակի մեջ Շնհերի հարկի չափը նշանակված է 24, որն ապացույց է թե զուգը ոչ միայն Հարանգ զավառի, այլև ամբողջ Սյունիքի մեծագույն գյուղերից մեկն է եղել իր ժամանակին: Հախանարար այլ հանգամանքը նկատի ունենալով, հետազոտված ոմանք գրել են Շինու հայր և նույնիսկ Հախանան ձևերով. սակայն Սա. Օրբելյանի մաս կա միայն երկու ձև Շնհեր և ՇԻՆՈՅ ՀԵՐԲ, արձանագրությունների մեջ էս միջոց Շնհեր ձևով է գրվել:

Շնհեր զուգը նախապես պատկանել է Սյունյաց իշխան Փիլիպիին, սպա Նվիրել է Տաթևի վանքին, որը կրկին անցավ վերահաստատել է Տարսալիճ Օրբելյանը՝ 1274 թ.: Մինչև 19-րդ դարն էլ համարվում էր Տաթևի վանքի սեփականություն:

Շնհեր զուգում հաստատվեց սկզբնապես Դավիթ Բեկը:

Գյուղում կան հետևյալ հուշարձանները.

1. «Ետաչիք» փաբրիկի գերեզմանատուն, գտնվում է գյուղի մեջ, սր կան մի քանի խաչքարեր և տապանաքարեր՝ արձանագրված, դրանցից առանձնապես կարևոր է գերեզմանատան հարավային կորին, մի գարավոր ծառի առի, մեծ ժայռակերի վրա կանգնած, իր ձևով կղապի խաչքար-կոթող. խաչքարը նախկան է, մեջտեղը լայն և թիկունքից կիսաբուրբ մշակված, վերին ծայրում գլխարկի նման ապուցված է բարձ, որի վրա էլի մի մաս, որն այժմ չկա, տակին արձանագրություն է : 2Ժ: Թվի: Կոթողի բարձրությունը 3 մետր է և լայնությունը 17 սմ (կենտրոնի լայն սեղում):

2. Կուսանաց անապատ, գտնվում է գյուղի արևմտյան ծայրին, անդնդախոր քարափի զլիկին, 5—6 մետր բարձրությամբ պարիսպները շրջափակում են մասաչելի սեղերից ընդարձակ բակ, որի կենտրոնում կառուցված է ս. Աստվածամանի անույնով ընդարձակ եկեղեցին, որը այժմ էլ կանգուն է. հարավային մուտքի առաջ եղել է փոքր զավիթ, որի պատերն են մնացել. եկեղեցուց քիչ հեռու, ամբողջ մնում է սեղանատունը: Բոլոր շինություններն էլ կառուցվել են հիմնականում 17-րդ դարում:

Ինչպես հուշարձանի պատերին և բակում, այնպես էլ պարիսպների մեջ օպտազորովել են այլևի հին խաչքարեր: Կուսանաց Անապատին վերաբերող արձանագրությունները գրված են մեծ սղուներով, դրանց մի մասը գերազանցից բողոնել առանց լրացումների, հաշվի ստնկելով սին հանգամանքը, որ դրանք մասամբ բարբոսի ազդեցությամբ կարող են լինել:

Ի Ի Թ Վ Ա Վ Ս
Ն : 2 Ձ : Ե Ս Վ
Ա Ր Ս Ի Լ Ո Ր Դ Ի
Պ Ա Բ Մ Ս Ա Յ
Կ Ա Ն Գ Ն Ե Ց Ի
Չ Խ Ա Ր Ս Ա Ս
Ր Ե Մ Ա Լ Ր Ի Մ Ո
Ե Լ Ա Վ Ո Գ Յ Ա Ո Ս
Չ Ա Տ Ա Յ Ս Ա Ն Ա
Թ Ս Մ Ի Ն Ի :

137. Շնհեր. գյուղամիջի «ԽԱՉԵՐ» կոչվող գերեզմանատանը կանգնած կոթողի առիկին. 10 ս.

Ի Թ Վ Ա Վ Ս : 2Ժ: ԵՍ ՎԱՐՍՈՒ ՈՐԿԻ | ՊԱՔՈՐՏԱՅ |
ԿԱՆԳՆԵՑԻ | ՉԽԱՅՍ ՀԱՄԻՐ Ե Ի ՄԱՐ ԻՄՈ | Ե Ի ԱՅԼՈՅ
ՀԱՐԱՉԱՍԱՅ ՅԱՂԱՌՍ ՅԻՇԻ.

Թվականի տառնախորը կարող է ժ և Ձ կարգացվել, այլ ոճի Ձ հանդիպում է Սյունիքում:

ՊԱՔՈՐՏ անունը հնարավոր է նաև ՊԱՔՈՒՐՏ կարգացվել. Ո-ի զլիկն գնդակի շարվածքի տեղ կա, որը մտատել է Ո-ից հետո հեղո առող էս, որը կարող էր է լինել:

Լուսանկ. տախտ. XIII, 46

ՀԱ

ՎԱՍՎ ԿՎՅ
ՈՒՎԱՍԱ
ԲԱՅԻՇԵՅԷ
ԲԻՔՄ ԱԺ

138. Մի խաչքարի տակի մասու.մ. 5 ա.

:ՉԱ: ՎԱՍՎԱՎԱՅ | , ՈՒ ՈՎԱՍԱՎԱՅ | ԲԱՅԻՇԵՅԷ | ԲԻՔՄ ԱԺ.

Առաջին տողի թվականի Ա-ն գրված է առանց տակի ստեղծի, այն չի կարող ինքնուրույն ըստ լինել, որովհետև շուրջը բաց անդր կան և կարող էին լրիվ գրվել:

Լուսանկ. տախ. XIV, 49

139. Մի խաչքարի ճակատին.

ՎԷՆԻՑ

ԹՎ. : ԶԻԳ:

ԿԱԿԵՅՄԱՄԲ
ԽՎԷ: ՊԱՍՈՒ
ԱԿԱՆ: ԲԳԻՇ
ԻՌԷ: ՌԻԻ: Դ

140. Մի խաչքարի ճակատին. 4 տող.

ԿԱԿԵՅՄԱՄԲ ՄԲ ԿԱՅԻՍՊԱՅ ՊԱՍՈՒԱՎԱՆ ԲԱՅԻՇԵՅԷ
ԿԱՅԻՍՊԱՅ Ի ԹՎ. : ՌԻԳ:

Սաչքարն ընկած է հարևան տան բակում.

Լուսանկ. տախ. XIV, 49

141. Օրորոցածև տապանաքարի վրա. 2 տող.

ԱՅՍԷ ՏԱԳԱՆԻԹԱՆԻՍԻ ԱՅՍ ԷՍՊԱՆ ՎԱՅԻՍՊԱՅՈՒՍ | ՈՐԻԻ
ՈՐԻԷՎԱՉԻՆԱՌԻՃՅԻ ԷՎԱՉԻՆ. ԹՎ. : ՌՃՃԻ:

142. Շենքեր. գյուղամիջին «ԽԱՉԵՐ» կոչվող գերեզմանատուն. մի ընկած խաչքարի ճակատին. 2 ա.

ԿԱԿԵՅՄԱՄԲ ԿԱՅԻՍՊԱՅ ՄԲ ԿԱՅԻՍՊԱՅ |
ԷՍԿԻՄԱՆՈՒՍԲԷԿԻՄԱՆ ԵՍ... ՓԱՆՈՒՍ ԲԷԿ . . . . . |

ՏՄԻԳՄԱՅՄԱՅ ՍԻԳՄԱՅՄԱՅ 143. Մի տապանաքարի հարավային կողմին. 2 տող.
ԱՅՍ ԷՍՆԳԻՍՍ | ՆԱՍԻՊԻՆ.

Արձանագրությունը գրված է թարս ու շխտակ տառերով. աջից - ձախ. (շրջադիր): Տապանաքարի հյուսիսային կողմն քանդակված է հանդուցյալը պատկած և շուրջը կիրուխումի անսարան:

144. Շենքեր. կ. ԱՆԱՊԱՍ. Եկեղեցու հարավային պատին, դրսից, աղուցված խաչքարի վրա. 4 տող.

ԵՍՅՈՂ ԱՆԿԱՆԳՆԵՅ ԹՎ. : ԶԱ. |
ԻՉԻԱ ՉՍԵՎԱԲԻՄՆ ԵՍ ՅՈՂԱՆ ԿԱՆԳՆԵՅԻ ԶԽԱՉՍ ԵՎԲԱՐ ԻՄ
ՊԱՏ ԱՅԵԿԱՊԻՄՆՈՒ ՄՆՊԱՍԱ ԵՍ ԱՄՈՒՍՆՈ | ԻՄ ԹԱՄԱՄԱՅ.
ԽՌԱՄԱՄԱՅ 1-3 տողերի մեջ եղած բաց տարածությունը խաչի անդն է:

145. Շենքեր. կ. ԱՆԱՊԱՍ. Եկեղեցու արևմտյան պատի մեջ դրսից, աղուցված խաչքարի ճակատին. 3 տող.

ԵՍՅՈՂԱՆԿԱՆԳՆԵՅԻՆ ԱՅՍԱԲԻՄԻՆՈՅԱՆՅԱՅԻՆ ԵՍ ԶՈԳԻԳԵՂ ԿԱՆԳՆԵՅԻ ԶԽԱՉՍ
ԶԱՐ ԻՄ ԽՈՑԱԳԵՂԱՍ, ՅԻՇԵՅԷՔԻ Ի ԹՎ. : ԶԱ. :
ԹԿԷՂԷԼ ԷԲԻԲՍ
Ջալալյան, Բ. 307. Այլշան, 239.
Լալալյան, Գ. 43.
Լուսանկ. տախ. XIV, 50

146. Շենքեր. կ. ԱՆԱՊԱՍ. Եկեղեցու հարավային մուտքի կամարակալ քարի վրա. 13 ա.

ԻՌՎԷՆ ՏՆՄԵՐՈՅԻ ԲԻՌՉՃՅՈՒՍԿԱՅՅԷ
ԹԻՈՒՄՉԻԵԵԶԵԿՆՈՒԹԻԵԿՆՈ
ՅՍԵԻԱԴՆԵԲԱԿԵՆԵԲՈՒԹՆԱԿԱՅԲԱՍՏ
ՅԱՆՊՈՒՍՈՒԿԱՆՉԻՆ ՄՈՂԱԿԱՆԿԱՅՅԻ
ՆՈՅՏԱՆՍՆԱՐԻՇԷՄ ԿՊՅՆԱՅՈՍԵՔՍ
ԱՍԵՐՄՅԻ... ՍԱՆՈՒՄԵՐՏԵԶ
ԵԻՅԱԳՈՅ... ՍԵԿՈՒՐԿԱԿԱՍՏ
ԿՅԻՄԻԿԻՄԵՐԻՄԱՆՍ ԾՅԵԻՄԻՐՎԷԼԵՐԿՅՈՒ
ՆՕԵԲԱՉՈՒՄԷՄ... ԲԵԵԿԱԿԱԿԱՍՏԿՅՈՒՅՅՈՒ
ԿԵՅԻՍԱՊԵԼԻԻ... ԱՐԵԻՍԵՊԱՆԿԱՍՏ
ՅՕՎՍՈՒՄԱՆՉՍԵՊ... ԿՐԻԿԿԼԲՅՆԵԻ... ԱՅԳԻՄՄ
ՈՒՆԼՉԵՐԻՍԵՐ... ԿՐԵՑԻՍ

Ի ԹՎԻՆ ՏՆ ՄԵՐՈՅԻ | ԳԵ : ՌՉՃՃ : ԻՍԿ ԶԱՅՅԷ | ԹԻԻ : ՌՃԻԵ : ԵՂԱԵ ԾԵՆՈՒԹԻ
ԵԿՅՈՅՍ ԵՍ ԱՐԻ ՄԵԲ : ԱՂԱՆԵԲԵ ՈՐԲ ԺՈՂՎԵԼ ԿԱՅԲ ԱՍՍ | ՅԱՊՏՈՒՍ
ԹՎՈՂ ԱՆՉԻՆՍ : Չ : ՉԿԵԲ : ԱՍՍՅ ՇԻՆԹԵ ՏԱՆՍ ՇԱՐԺԵԼ Ի ԶԳՅՆ ԱՅ ՈՄԱՆԵՍ
ԱՍԲ ՄԶՂՍԻ . . . . . | ՅԱՆՈՒՄ ՈՐՎԵՐ ՏԵՂԱԵ ՅԱՂՈՎՅ . . . . . ԵԿԵԼ ԻՐ
ԿԱՄԱՒ ԱՍՍ | ԿՅԻ . . . . . ԶԻՄԵՐԻ ՏԱՐԻՆ . . . . . ՄԻՆՉԵԻ Ի . . . . . |
ԵՍ ԲԱՉՈՒՄ ԱՆՍՈՒՄԵՐԵՍԵՍ ԵՍ ԶԱԿԱՂ ՎԱՅԿՈՅ ՇԻՆՅ ՉԵԿՂԱՅՍ ԱՊՐԵԼԻ
: Գ : ԿՐԵՑ ԿՐՈ ՈՐՈ ԱՂԱՉՄԵՐ ՉԿԵԼ՝
ՄԵՐ ԵԿԵԼ ԲԵՑԳԻ ԵՍ ԿՈՒՍԱՆԱՅԳ ՄԻ ՄՈՒՆԵԼ ԶԵՐԱՍՏԲ . . . . .

Ձախտակների սղումների շատության պատճառով և բնագիրը չիճողից ինչպես և նրանց մի մասը խոսակցական լեզվի արտահայտություն համարելով, չենք լրացնում պալմանական նշաններով, նույն կերպ ենք վարվում, նման ձևով գրված մյուս արձանագրությունների նկատմամբ ևս:

Արձանագրված շատ անգիրով բարը շերտ-շերտ թափված է: Այդպես մնալով է կղև
երևի նաև Ջալալյանի ժամանակ, որը մնալով անգիրը թողնելով մնացածը կցկցելով
խմաստը շարադրել է լուրջի, որից է հետագա հրատարակչները:

Ջալալյան, Բ. 308-309: Ալիշան, 259: Լալալյան, Գ. 44.
Լուսանկ. տախ. V. 166

147. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. Եկեղեցու ներսում, բեմի հյուսիսային կողմի
մույթի և խոյակի վրա. 6 ա.

ՀԱՐՔՕՔԱՅԳՅՅՆՇԻՆՅԻՆԱՍԱՊ
ԱՒԻՆԻԷՔՆՅՅՈՅՏՈՒՅԻՆԱՍԱՊ
ՊՏՈՒԹՄԲՁՆ ՏԵԱՌՆՅԿԲՅ
ԵՒԻԴԳՐՈՒԹԵ ՊՐԱՅՇԱՅՍՈՒ
ԼԵՆԻՆԵՒԱՂՅԵՊՈՒԵՆԱՍՏԵՐ
ՈՆՁՅՆՍՍԻ:

ՇԵՐՁՕՔ ՄԲ ԷԳՅՆ ՇԵՆՅԻ ՏԵՆՍ ԱՊԱՌԻՆ
Ի ԹՎԻՆ ՀԱՅՈՑ : ՌՃԻԵ: Ի ԷՐԱՊՏՈՒԹ
ՄԲԲՅՆ ՏԵԱՌՆ ՅԿԲՅ | ԵՒ Ի ԹԳՐՈՒԹԵ
ՊՐՍԻՑ ՇԱՀՍՈՒԼԷՄՈՒՆԻՆ ԵՒ ԱՐՀԵՊՈՒ
ԵՐԿՐԻՍ ՏԵՐՈՒՆՅ ՀՆԻՍԻ.

1676

Աղաները շնչը լրացնում պայմանական նշաններով բնաշիրը շինողելու, ինչպես է
նրանց մի մասը խոսակցական լեզվի արտահայտություն համարելով:

Ջալալյան, Բ. 308: Ալիշան, 238: Լալալյան, Գ. 43:
Լուսանկ. տախ. XIII. 47

148. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. Եկեղեցու ներսում, բեմի հարավային կամարի
վրա. 15 ա.

ԱՉԴՄԱՄԲՍԲՅԳՅՆԵՍԱՄԵԱ
ՄԵՆՍՄԳՆԻՍԱՉՐՈՒՄԵՄՄԵՄԵՄ
ԻՅԳԻԼԵՅ ԴՇՏԵՆԵԿԻԴՇՂԸ
ՆՍԿԱՆՅԵԵՏՈՒՆԵՆԵՂԸ
ՅՍԻԶՐԱՊՐԵԻՍՍԿԵԼԵՄ
ՏԵՄԲԲ՝ ԵՍ ԱՒՐՅՑԳՄԷՐ՝ Ա
ՄՆԻԾՆԸՆԴԵՆԵԼԻՔՈՒՍՉՃ
ՀՁ: ԵՒ ԱՉԵՄՁՄԵՆՍԵՆ
ՍԴՄԴ ԱՍՏԿԱՅՅՐՁՄՍԵՆ
ՏՃՐՄՅՅՇԵՆԼՁՄԵՉԵՒՉՈՒՆ
ՍՆՄԲՁՅՅՐՆԻՍՄՆՅԻՍԻ
ԵՄԲՂԻՆՆԵՒՅՅՐՆՍՅՂ
ՌՓՍԵՒԵՒՉԿԵՑՆՄԵՉ
ՈՍԿՆԵԻՉՐԻՔՆԻՍՉ
ՊՏՐՍՆԵԻՉԲԵՆԻՄԵՆՆ:

ԱՉԿՄԱՄԲ ՄԲ ԷԳՅՆ ԵՍ ԱՄՆԱՄԵՎԱ
ՄԷԿՍԻ ԱՉՐԻՍ ՈՐ ԵՄ ՏՂԵԱԻ | Ի ՅԳԻԼԵՅ
ԳՇՏԻՆ ԵԿԻ ԺՂՎՐԱՆՍ ԿԱՆՅ ԵՒ ԵՏՈՒ
ՇՆԵԼ ԶԿԵՂԵՅԻՍ, Ի ՉՐՍ ԱՊՐԻԼԻ ՍԿՍԲ
ԵՒ Ի ՍԲՏԵՄԲԻ : Է: ԱՒՐՅՑԳ. ՈՐ ԷՐ
ԱՄԻՆ Ի ՄՆԵՐԳԵՆԻՆ ԳԲ : ՌՁՃՁ: ԵՒ
ԱՂԱՉԵՄ ՉՄՆՍԵՆՍԳ ՈՐԲ ԱՍՏ ԿԱՔ
ՅՂՐՈՒՍ Ի ՄԷՉ | ՏՃՐԻՍ ՅԵՆԼ ՉՄԵՉ ԵՒ
ԾՆՈՂՄՆ ՄԵՐ ՉՃՐԻՆ ԻՄ ՄՈՅԻՍ | ԵՍԲ-
ՂԻԼԻՆ ԵՒ ՉՄՅՐԻ ԻՄ ԷՐՈՓՍԻՄԷ ԵՒ
ԶԿԵԿԵՑՆ ԻՄ ՉՈՍԿԻՆ ԵՒ ՉՐԻՐԵՆ ԻՄ
ՉՊՏՐՍՆ ԵՒ ՉԲԵՆՈՒՄԻՆ: ԱՄԷՆ:

Ջալալյան, Բ. 308. Ալիշան, 259
Լալալյան, Գ. 43-44.

149. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. Եկեղեցու բեմի հարավային կողմի մույթի վրա.
աստիճաններից վեր. 10 ա.

ԵՍԱՄԵԱ * ԱՅՏԵՍԻԻԻԼԵՆ
ՌԵՄԵՐԿՐԵՆԳՈՂՔՆԻՅՏԻՄԱՇՏ
ԵՆԵՆՄՈՐԹԻԱՅՏԵՍԱՋԱՐՆ
ՌԵՆՇԻՆԵՄԱՋԱՆԵՍՆՄՆՄՆ
ԵԱՄԱԼԸՆԻՄԱՅԿՅՈՒՅՍ
ԿԵՆԿՅՅ ՄՄԲ ԲԱՏԻՆԸՅԳՈՅ
ԵԱԼԵԲՄՆԸՅՏԵՍ ԹՈՄՍԻՆ
ԻՐՈՐՈՅՆԻԿՈՅՆԸՅԱՄԵՄԻ
ՌԴԻՍՈՒՎԸՅԵՍՄԿՐԻՅԻՆ
Կ ԱՇՏԻ ԹՈՇԿԵ

ԵՍ ԱՆԱՐՔՈՒՆ ՄԱՀՏԵՍԻ ԲԻՆԱՄԷՆ | ՈՐ
ԵՄ ԵՐԿՐԵՆ ԳՈՂՔՆԻՑ ԳՈՇՏԵՆ ԵՒ ԵՄ
ՈՐԹԻ ՄԱՀՏԵՍԻ ԱՉՐԻՆ | ՈՐ ԵՏ ՇԻՆԵԼ
ՏԱՉՐԱՍ. ԵՒ ԵՍ ՆՈՐՈՒԲԵԱԼ ՍԱԼՆ ՉԻ-
ՇԱՍԱԿ ՀՈԳՈՅ | ԿԵՆԱԿԻՑ ՄԱՐԲՈՒՍԻՆ,
ՀԱՆԳՈՒՑ|ԵԱԼ ԵՆԲՈՒ [2] ՄԱՀՏԵՍԻ ՊԵՏ-
ՐՈՍԻՆ, | ԻՐ ՈՐԹՈՅՆ ԿԵՂՂՈՍԻՆ, ՀԱ-
ՐԱՊԵՏԻՆ | ՈՐԿԻՔ ԻՄ ՈՎԱՆԵՍԻՆ, ՄԿԲ-
ՏԻՉԻՆ, ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ. ԹՎ. : ՌՃԿԹ:

Երկրորդ սողում ԳՈՂՔՆԻՑ բառից հետո գրված է Ա և ջնջված.
Երրորդ սողում ՈՐԹԻ բառի Ո-ն սխալմամբ Ս-է գրված.
Վեցերորդ սողում ՄԱՐԲՈՒՍԻՑ բառի մեջ Ց-ի նմանող գարթ.
Յոթերորդ սողում ԵՂՔՈՒ-ից հետո ավելորդ Հ.
Վերջին սողը շաղ աված է գրված.

Ջալալյան, Բ. 308: Ալիշան, 259: Լալալյան, Գ. 44.

150. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. Եկեղեցու ներսում, հարավ-արևելյան ավանդա-
սան բարավորի վրա. 3 ա.

ՅԻՇՅԵՐԻՍԱՄՈՒ
ՐՆՆՈՒՅԵՐԿԵՆԻՐ
ԴՍԱՆԻ

ՅԻՇԵՅԻՔ ՈՒՍԱՍ ՄՈՒՐԼԱՅՆ ՈՐ Է ՅԵՐԿՐԵՆ
ՔՐԳՍՏԱՆԻ

Բոլոր հրատարակողները այս արձանագրությունը միաց-
րկ էն նախորդի հետ սխալ է:
Ջալալյան, Բ. 308: Ալիշան, 259: Լալալյան, Գ. 44

151. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. սեղանատան արև-
մայան մուտքի բարավորի վրա. արտաբուսա. 6 ա.
ՇԻՆԵՍԱԻ | ԹՎ. : ՌՃԿԹ. | ՅԻՇԱՍԱԿ Է ՍԵՎԱ-
ՆԱՏՈՒՆՍ | ՈՐ Ի ԵՐԿՐԵՆ Ի ԳՈՂՔՆԵՆԱՅ | Ի
ԳԵՂՁԵՆ ՅՂՆՅԻ ԳԼԱՆԻ ՈՐԿԻ | ՈՂԱՆԵՍԻՆ
ԵՒ ԻՐ ՈՐԿԻ ԱՇՍՏՈՒՐԻՆ:

152. Շնչեր. կ. ԱնԱՊԱՏ. Եկեղեցու հարավից
կից գավթի հարավային մուտքի կողքին աղուց-
ված, շարժոված խաչքարի վրա.

ԹՎ. : ՌՃԻԵ: ՄԲ ԵՉՍ ՅՇՏԿԷ
... ԾՆՈՂՅ ԵԱԿԻՆ. ԵՒ ... ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՇՆՈՒՆՍԱՐԵԼԻ
Բ
Ե
ՍՓՈՒՆ
+ +
ԲՇ
ԻՇ
ԻԻԻԻԻԻ
ԻԻԻԻԻԻ
ԼԻԻՉՍՅՇԿԵԸ

ԵՄԱՍՏԱՆԻ ԿՆՆՆԵՆՆԵՐԻ
 ՍՆԵՓԻՆԻ ԿՆՆՆԵՆՆԵՐԻ

153. ՇՆՆԵՐ. Կ. ԱՆԱՊԱՏ. արևելյան պարսպի բարձր մասում, գրեցեց ազուցված խաչքարի շրջանակներին.

ԵՍ ՎԱՍԱԳՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ ՀԱՒԻ ԵՒ ՄԱՒԻ
 ԵՒ ԵՂԲԱՒԻ ԻՄՈ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

ՎԱՍԱԳՍ—գրված է ՎԱՍԳՍ.

○ ○

ԵՅՆՔ Ի ԻՔՍ

154. ՇՆՆԵՐ. գյուղամիջի ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՅՈՒ արևելյան պատի մեջ ազուցված խաչքարի վրա.

ԵՍ ԱՐՁԱՍ ԿԱՆՈՎՆԵՅԻ ՎԽԱԿՍ ՏԵԱՆՈՆ ԽՈՂՈ ԵԿԵԿԻ ԵՍ ՈՐՂՈՂ ԽՈՂՈ
 ՊԱՎԿԿԱՅ ԲՈՂՈՂՈՆ. յԻԵՆԵԼԻ Ի ՔՍ. ԲՎ. . . . . ԿՍ:

Թվականի հարյուրավորը շարված է. այժմ արձանագրությունը բոլորովին կործանված է:
 Արևան, 238

Խ Ո Տ

Հարանց գավառի հնագույն գյուղերից է, աղբյուրների մեջ հիշատակվում է 10-րդ դարի սկզբից: Ստ. Օրբելյանի ցուցակի մեջ գյուղի հարկը հշատակված է 12, որով միջակ գյուղերի շարքում կարելի է դասել:

1045 թ. Դլեն Խաղբալյան իշխանը Խոտ գյուղը նվերել է Տաթևի վանքին, որը կըրկին անցած վերահաստատել է Տարսալիճ Օրբելյանը՝ 1274 թ., այդպես էր համարվում մինչև 19-րդ դարը:

Գյուղի միջին հին հուշարձանների շին. գյուղից մոտ մեկ կիլոմետր հեռու գեղի արևմուտք, Շենհր տանող ճամփի ձախ կողքին գտնվում են իրար կից երկու ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐԻ հիմնապատեր և շուրջը գերեզմանատան: Այդ գերեզմանատան մեջ կանգնած և ընկած վիճակում կան խաչքարեր և բավական ասպանաքարեր, որոնցից մի քանիսի վրա կան արձանագրություններ:

Տեղադրական գրականության մեջ այդ արձանագրությունները բացակայում են:

155. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք. հին գերեզմանատան մեջ կանգնած մի խաչքարի ներքևի մասում. 5 ս.

ԲԿ:Չ:Է:Ա:ԵՍՇԱՐՎԵՆ

ՀԱՏՀԱԿԱԳՆԵՑԱՔԸ

ԻԱՉԱՍԵՂԲԱԻՐԻՄԸ

ՎԱՀԱՏԻՅԻՇԵՑ

ԷՔԻՔՍ

ԹՎ. :Չ:Է:Ա: ԵՍ ՇԱՐՎԵՆՇԱՀ ԵՒ ԵՍՑ
 ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ՉԽԱՉՍ ԵՂԲԱՒԻ ԻՄ
 ՇՐՎԱՇԱՀԻ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

Արձանագրության տառերը շատ երեսանց են:
 ԽԱՉԱՍ ձևը չենք ուղղում.

Լուսանկ. տախտ. XIV, 51

156. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք. հին գերեզմանատան մեջ, ԵԿԵՂԵՅՈՒ ավերակների մոտ ընկած մի խաչքարի վրա.

ԲԳՆԴԻԿ - ՇՊ ԵՐԿԱՆ ԿԵԳ

ԹԻ: Է: Ա: Է: ԵՍ ԳՆԳԻԿ ՈՒ

ՉՊԱՅԵԳԱՔՉԱՆՆՆԻ
 ԵՒՄԱԲԵԻՎԵՐԿԵԳՔՄ

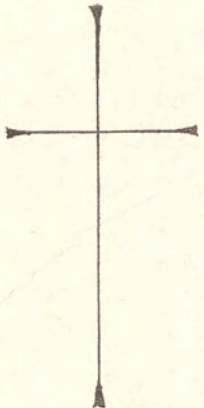
Կ Կ Ր Ա Յ Պ Ե

ԹՎ. :Չ:Է: ԵՍ ԳՆԳԻԿ ՈՒ ՀԱՐԱՅՊԵՑ
 ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ՉԽԱՉՍ ՀԱՒԻ ԵՒ ՄԱՒԻ
 ԵՒ ԱՉԳԻ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

Ճակատի առաջին տողը անունների կրկնություն է. շարդուոված է:
 Թվականի մեջ միավորը տասնավորից առաջ դնելու ուրիշ դեպքեր չկան, համարում ենք գրչի շփոթմունք և շտկում ենք:
 Աղումները չենք լրացնում՝ ենթադրելով խոսակցական լեզվի աղբյուրություն:

157. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք. հին գերեզմանատան մեջ կանգնած մի խաչքարի շրջանակներին.

ԲԱՐԾԵՏՈՒՄԱՆԷՍԿԱՆԵԳՆԵՑԻ

ՍՈՒՆԱՄԻՐԻՄՆՈՒԹԱՅԻՇԵՑԷՔԻՔՄ

ՉԻԱՉՍՀԱԻՐԻՄԱՍ

ԹՎ. :Չ:Ե: ԵՍ ՈՎԱՆԷՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ
 ՀԱՒԻ ԻՄ ԱՍԱԳԻՆ, ՄԱՒԻ ԻՄ ԱՂԱԻԹՍ
 ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

Թվականի հարյուրավոր-2-ն անսովոր ձևով է գրված, կարող է -2-կարդացվել. բայց խաչքարի ոճը և այդ միջավայրում նման ձևի-2-չլինելը նկատի ունենալով՝ կարգում ենք Չ:

Լուսանկ. տախտ. XV 54

158. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք, հին գերեզմանատան մեջ ընկած մի խաչքարի ներքևի մասում. 7 ա.

3Մ + ԲՄ
ԵՄՄԱՐ | ԱԽԱՌ
ՈՒՄՍՅ | ԱՄԻՃ
ՍԶ Ա | ԻՐՍԻ
ԿԱՆԿՆԵՑԻՆՔՉԻԱ
ՉՍԻՓՐԿՈՒԹԻՆՎՈԳ-
ՈՄՈՒՐԱՅԻՆԻԸԵՑ

ՅՄ. ԲՄ. ԵՄ ՄՍՄԱԽԱԹՈՒՆՍ, ՏԱՐՍԱՅԻՃՍ,
ՉՍԱՐՍ, ԿԱՆԿՆԵՑԻՆՔ ՉԽԱՉՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՆ
ՀՈԳՈ ՄՈՒՐԱՅԻՆ, ԻՇԵՅԼԵՔԻ

Խաչքարն ընկած է պատվանդանի մոտ, որն էր նախնական տեղումն է, և որի առաջ՝ նույնպես նախնական վիճակում գտնվում է մեծ գերեզմանաքար. (տես հաջորդը):

Լուսանկ. տախ. XV, 53

159. Խ Ո Տ. նախորդ խաչքարի մոտ մեծ գերեզմանաքարի երեսին. 1 ա.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՄՈՒՐԱԻՆ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍ ՄՈՒՐԱՅԻՆ

Լուսանկ. տախ. XV, 53

160. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք, հին գերեզմանատան մեջ կանգնած խաչքարի ճակատին. 3 ա.

ԵՍԽԻԼԿԵՆԳԵ
ՍԲԻՆԱԿԱՄԻՅ
Թ Վ Ը Կ Գ

ԵՍ ԽԻՇԷՆ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՄԻ ԽԱՉՍ ՀԱՄԻՆ.
ԹՎ. : 924:

Լուսանկ. տախ. XIV, 52

161. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք, հին գերեզմանատան մեջ կանգնած խաչքարի ճակատին. 3 ա.

ԿԱՆԿՆԵՑԱԲԻՉՍԻՓՐԿՈՒԹ-
ՆՈԳՈՊՐՍԻՄԵՈՆԻՆ ԹՎ
ՊԶԲ

ԿԱՆԿՆԵՑՍԻ ՄԻ ԽԱՉՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ |
ՀՈԳՈ ՊԱՐՈՆ ՍԻՄԷՈՆԻՆ. ԹՎ. : 926:

ԵՍՊԵՐԿԵՐԿՈՒԹԻՆ
ՅԱՐԵՎԱ
ԼՐԻՏՈ

162. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք, հին գերեզմանատան մեջ ընկած խաչքարի հյուսիսային շրջանակին և տակը.

ԵՍ ՎԱՐԳԱՆ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ ՀԱՄԻ
ԵՆ ՄԱՒԻ ԻՄՈ.

Լուսանկ. տախ. XV 59, (Թերթ).

ՀԱՆԳ
ԻՍՍՍ
ԱԻԹՈ
ԻՄՇԻՆ

163. Խ Ո Տ. գյուղից արևմուտք, հին գերեզմանատան մեջ. ավերակ եկեղեցու մոտ մի տապանաքարի վրա. 4 ա.

ՀԱՆԳ-ԻՍՍ ՍԻՄԷՈՆԻՆ

ԽՆ ՉՈՐԵՍԿ

Այս գյուղի մասին հին տեղեկությունները շատ համառոտ են, Ստ. Օրբելյանը գյուղի անունն է միայն հիշատակում Հարանդ գավառի ցուցակի մեջ և հարկի չափը՝ 10:

Մեծարևոյր մեկն է Ջանգուրի այն նշանավոր գյուղերից, որ հնում աների մեծ մասը ալբանյոր է եղել — քրասաղներ: Այժմ էլ նորաշեն աների կողքին Մասեղ են անհամար քրասաղներ և մեկ երկու ժայռավոր հասարակ եկեղեցի:

Գյուղում եղած համեմատաբար հին հուշարձանը «Անուպատ» կոչվող եկեղեցին է, տեղավորված լեռնաբազուկի փոքրիկ հարթության վրա: Եկեղեցին կոչվել է ս. Հովիթսմե. այժմ կիսավեր է, ըստ արձանագրության շինվել է 1663 թ.:

Դավիթ Բեկի մանվանից հետո, կարճ ժամանակով այտուղ ապրեց Մխիթար սպարապետը, պատապարան ունենալով գյուղի կենտրոնում, ժայռալիսին եղած փոքրիկ բերդը: Դավաճանաբար սպանվելուց հետո թագից Անապատի բակում, եկեղեցու հյուսիսային կողմում, ուր և մնում է նրա գերեզմանաքարը: Սպարապետի գերեզմանը փոքրիկված է, քարը շարված, բայց իր տեղումն է:

Այտուղ է թաղված նաև Ջանգուրի վերջին մեղիքներից Բարխուդարը, որի գերեզմանը եկեղեցու հյուսիսային պատի տակն է: Միլիքի գերեզմանաքարը թևեկ ավելի մեծ է, բայց իր ձևով ու քանդակներով, նաև գրչությանը խիստ նմանեցված է սպարապետի գերեզմանաքարին:

164. ԽՆՉՈՐԵՍԿ. ԱՆԱՊԱՏ. ս. Հովիթսմեի եկեղեցու հյուսիսային մուտքի կամարակալ քարին. արտաքուստ. 5 ա.

ԲԼ ՌՃԹԵԲԵՐ

ՅԻ ՇԱՏԱԿԷ ՄԲՀՈԿԱԿ

ԵԿԵՂԵՑ ԻՍԵՍԳԻԻՄՈՒՐԴԻԹԻԹԱ

ԿՄԷԿԵԼՏՈՒԹԻՄԵԿԵՂԵՑԻՍԻՏԱԿԱԿԿԴ

ԵԱՆՑԻՄՈՑՅԻՇ ԵՑԵԿԵԶԻՍԻ ԶՄ

ԹՎ. : ՌՃԹ. : ԵԻ : Բ : ԷՐ |
ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՄԲ ՀՈԹՓՈՒՄՍ,
ԵԿԵՂԵՑԻՍ. ԵՍ ԳԻՉՈՒ
ՈՐԳԻ ԹՈՒԹԱԿՍ ՇԻՆԵԼ,
ՏՈՒԻ ՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՍ Ի
ՀԱՒԱՒԱՐԵՍՆԵՑ ԻՄՈՑ.
ՅԻՇԵՑԷՐ ՉԻՍ Ի ԲՄ:

Լալաբան, Գ. 31,
Լուսանկ. տախ. XVI, 55

165. ԽՆՉՈՐԵՍԿ. Միլիք Փարամազի տան դարբասի կամարակալ քարին. արտաքուստ. 3 ա.

ԻՎԱԵԼՈՒՄՆ ՄԵԼԻԲ

ՔԱՍՈՒ ՄԴ ՄԵԼԻԲ ՓԱՐՄ

ԱՉԻՆ ԲՇՆ ՌՄՉԵ

ԻՎԱԵԼՈՒՄՆ ՄԵԼԻԲ Ի ՔԱՍՈՒ ՈՐԳԻ
ՄԵԼԻԲ ՓԱՐՄԱՉԻՆ. ԹՎԻՆ : ՌՄՉԵ:

179. ՏԵՂ. ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ. հարավային պատի մասը խաչերի շուրջն
ու. տակը զբված է իշատակազրու թյուհներ:

ՔՄԱՐԻՆ ԷԲԸ
ԽՆՍՈՎՆԷՍ
ԱԲԵՂԻՆ

ՔՄ. ԲԱՐԻՆ | ԽԱԶՍ ՈՎԱՆԷՍ | ԱԲԵՂԻՆ | Է. ԹՎ. : 2:

Լուսանկ. տախ. XVII, 58

ԹՂՈՇԷ
ԽՆՍ ԲԻԷՆՍ
- ԱԳԲԵԿԻՆ
- ԱՆՈՒՄԻՆ

180. ԹՎ. : ՌՅԷ: | ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽԱԿՍՍՍ ՄԵՍԼԵԿԻՆ |
ԳՈՒՆՈՒՄԻՆ.

ԱԿՈՐ
ՊԱ
ՊԻ
ԳՐՅ

181. ԱԿՈՐ | ՊԱՊԻ | ԳՐԷՅ.

ԽՆՍ
ԲԱՐ
ԷՆԻ
ՈՂԷ
ԵՐՑԻ

182. ԽԱԶՍ | ԲԱՐԷԽԱԿՍՍ | ՈՂԷ | ԷՐՑԻ.
ՈՂԷ-անունը կարող է և ՈՂՆԷՍ կարգազվել:

ԽՆՍ ԲԻԷՆՍ
ՃԻԼԱ-ԻՆԻՆ

183. ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽԱԿՍՍ | ՃԻԼԱ ԽԱՆԻՆ.

Լուսանկ. տախ. XVII, 65

ԽՆՍ ԿԱՆ
ԱՅԻՆ

184. ԽԱԶՍ ՓՍՇԱՅԻՆ.

ՄԲ ԽՆՍ
ԲԻՄԱԳՐ
ԻԳՄԻՆ: ԽՆԲԿԻՆ

185. ՄԲ ԽԱԶՍ | ԲԱՐԷԽԱԿՍՍ ԳՐԻԳՈՐԻՆ,
ԽԱԶՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.

... ՐԻՃՆԻՆ
... ՆԿՅԻՆԻՆ

186. ՄԻՊԻՃԱՅԻՆ... ԿՈՊՂԱԿՅԻՆ ԽԱԶՍ ԳՐՈՐԻՆՅԻՆ.

ՍԱՐԳԻՍ
ԻՐԻՑՈ
Է ԽԱՆ
ԹՎ...

187. ՍԱՐԳԻՍ | ԻՐԻՑՈ | Է ԽԱՆ. ԹՎ...

ԷԻԹ
ԱՄԱՐ
ՅԱՆՁԱՍ
ՅԻՂԵՅԷԲ

188. ԵՒ ԹՎԱՍՈՐ | ՅԱՎԱԿՅԻՍ | ՅԻՇԵՑԷՔ.

ՄԱՆԿԻՆՅՇ
ԵՅԷՔ ԻՔՄ

189. ՄԱՆԿԻՆ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՄ.

ԽՆՍ
ՆԱՆԻՆ

190. ԽԱԶՍ | ՆԱՆԻՆ.

ՄԲ ԽՆՍ ԳԼԿԷԿԻՆ

191. ՄԲ ԽԱԶՍ ԳՐՈՅԼԵԿԻՆ.

192. ԱՌԸՍԱԿԷՅՍԻՆ, ԳԱՄՍԻՆ.

193. ՏԵՂ. ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ, հարավային մուտքի արևելյան կողին.
5 սող.

ՅԻՇԱՍԱԿԷՄ
ՏԱԶԱՍՍ: ԱԻԱԶԱՆ
ՆԱԶԱՍԻ ԿՈՂԱԿԻՑ | ՎԱՊՈՒՆ: ԹՎ. : ՌՃՂԱ:
" ԱՊՈՒՆ: ԲՈՒՃ
ՂԱ

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ՄԲ ՏԱԶԱՍԻՍ ԱՌԱՋԱՆՆ | ՇԱՆ-
ՆԱԶԱՍԻ ԿՈՂԱԿԻՑ | ՎԱՊՈՒՆ: ԹՎ. : ՌՃՂԱ:

ՎԱՊՈՒՆ անունը գրչի սխալ է, պետք է լինի
ՎԱՌՈՒՆ. տես հաջորդ արձանագրությունը.

Լուսանկ. տախ. XVII, 60.

194. ՏԵՂ. ԵԿԵՂԵՑԻ. արտաքուստ. հարավային
մուտքի արևմտյան կողին. 6 ս.

ՅԻՇԱՍԱԿԷՄ
ՏԱԶԱՍԻՍԻՍ
ՌԻԴՆԱՑ: ՆԱՈ
ՆԱԶԱՍԻ ԿՈՂԱԿԻՑ
ՎԱՌՈՒՆԻՐՈՐԻ
ՊՅՍԱԿԻՆ

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ՄԲ | ՏԱԶԱՍԻՍ ԽՈՐՈՒՐԳԱՆՈՑ
ՇԱՈՆԱԶԱՍԻ ԿՈՂԱԿԻՑ | ՎԱՌՈՒՆ, ԻՐ ՈՐԳԻ |
ՊԱՍԱԿԻՆ:

ՇԱՌՆԱԶԱՍԻ գրչի սխալ է, տես հաջորդ արձանագրությունը:

Լուսանկ. տախ. XVII, 61

195. Տե՛ղ, ԵԿԵՂԵՅԻ. արտաբուստ, հարավային մուտքի կամարակալ քարին. 3 ա.

ՅԻՇԱՏԱԿԷՄԲՏԱՔԱԿՍ ԿՄԸՍՆՈՐ
ԵՖԵՅԱՆ ԲԱԽՈՒՄԱՆ ԻՒՆԿՈՂԱԿՑԹԱՃ
ՌՄՆ ՈՅՂ ԻՍ ՆՄՕՓԻԼՆ ԲՈՒՃՁՁ

ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՄԲ ՏԱՋԱՐԻՍ ՎԷՄԱ. ՆՈՐԷՔԵՅԱՆ ԲԱՐԽՈՒՄԱՐԻՆ.
ԻՐԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ԹԱՃՈՒՄԸ, ՈՐ ԳԵՂԻՍ ՆՈՐՕՓԻՆ ԹՎ. : ԹՃՁՁ:

Լուսանկ. Գ., 38.

196. Տե՛ղ, ԵԿԵՂԵՅԻ. բակում, Եկեղեցու հարավային մուտքի մոտ, տասնամարտի վրա. 2 ա.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆ ՍԱՂԱԽՈՐԴՅԻ
ՊՈՂՈՍԱԿՆ ՌՃԻՍ
ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՍԱՂԱՍԻ ՈՐԳԻ ՏՐ |
ՊՈՂՈՍԻՆՅ, ԹՎԻՆ. : ԹՃԻՍ:

Տասնամարտն այժմ չունի ավանդ է, տառերը գլխիվար են:

197. Տե՛ղ, ԵԿԵՂԵՅԻ. բակում, Եկեղեցու հարավային մուտքի մոտ, տասնամարտի վրա. 2 ա.

ԵՍԱՌԱՓՍԿԱՆԿԵՏԱՊԱՆՍ
ՏԱԻՐԻՄՈԱԲԱՏԱՄԲԱՆՆ
ԵՍ ԱՌԱՔԵԼՍ ԿԱՆԿԵՅԻՆ ՏԱՊԱՆՍ |
ՀԱՌԻ ԻՄՈ ԱՐԲԱՇԱՍՒ ԲԱՇԱՆԿԱՆՅ:

198. Տե՛ղ, ՄԵԼԻՔ Բարխուղարյանների տան բարավորի վրա. արտաբուստ, 2 սող.

ԲՈ ԻՎԵԼՈՒՄՆՄԷԼԻՔ ԲԱՐԽՈՒՄԱՐԻՆՈՐԻՆ - ԴԱՎԻՊԷԿՍ
ՄԷԼ ԾԻՆԵՅԻ - ԱՅՍ - ԱՄԱՐԱՐՍ - ԻԲԵՅԻՄ - ԻԱՆԻ - - - 1494

ԹՎ. : ՈՄԼԵ. Ի ՎԱԵԼՈՒՄՆ. ՄԷԼԻՔ ԲԱՐԽՈՒՄԱՐԻ ՈՐԹԻ ԳՍՎԻԹ ՊԵԿՍ |
ՇԻՆԵՅԻ ԱՅՍ ԱՄԱՐԱՐՍ ԻԲԵՅԻՄ ԽԱՆԻ ԳՍՄԱՆԱԿՕՎՆ.

Վերջին բառի մնացած բները նոր են:

Լուսանկ. տախ. XVII, 62

199. Տե՛ղ, ՄԵԼԻՔ Բարխուղարյանների տան մի այլ մասի բարավորի վրա. թերի անձանագրութուն.

Ի ՎԵԼՈՒՄՆ ՄՆ ՇԻՆԵՅԻ Ի ՎԱԵԼՈՒՄՆ ՇԻՆԵՅԻ.....

200. Տե՛ղ, գերեզմանատան հյուսիսային մասում. խաչքարի հյուսիսային կողմին. 6 սող.

- ԲԿ: ՈԿԵ
յԻԼ Ե Ա
ԲՍ Ա Տ Չ
ՄԼԲ Ա Ղ
ՏԻՔ Ո Վ Ր
Բ Ո Լ Թ

ՈՒ ԹՎ. : ՈԿԵ. | ՅԻՇԵԱՅ | ԲՍ. ԱՄ. ՉՄԼՔԱՇԱՀ
Ի ԲՈ ԱՐԻՔԱՅՈՒԹՅԵՅ.

Մլքաչայ-Մելիքյանի ժողովրդական ձևն է. խաչքարը խրված է գետնի մեջ և թեքված դեպի արևմուտք, բայց իր տեղումն է:

Լուսանկ. տախ. XVII, 62

ԻՌՎ: ԷԻՎ: ԵՍՇԱ
ԱԲԵՐԵՇԱՅԵՄԻՎ

ԻՌՎ
ԻՍՈԳ
ԵԲ
ԵՅԷ
ԶՄԲ
ԳԵՐ
ԳՍ
ԵՆ
ՈՂԱ
Յ

201. Տե՛ղ, գերեզմանատան հյուսիսային մասում. խաչքարի ճակատին և թևերի տակ.

Ի ԹՎ. : ՉԻԱ. ԵՍ ՇԱՍԲԵՐ ԵՒ ՇԱՀՄԱՅՐ
ԿԱՆԳՆԵՅԱՔ ԶՄԲ ԳԵՐԳՍ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՑ.
ՅԻՇԵՅԷՔ.

Սաչքարը հաստորդից արևելք է գտնվում, խրված գետնի մեջ և թեքված դեպի արևելք. բայց իր տեղումն է:

Լուսանկ. տախ. XVIII, 63
(Երկու մասից, տակից մի սող պահպան)

202. Տե՛ղ, գերեզմանատան հյուսիս արևելյան կողմում. խաչքարի և սյուսկանդանի վրա. 7 ա.

Ը ԲՎԿԷԻԲ
ԽԱԻԲՀԱՅԿԱՆ
ԳՆԵՑԻԶԻԱԿԱՍԵ

ԹՎ. : ՉԻԲ. | ԵՍ ԽԱՐԻՔՇԱՀ ԿԱՆԳՆԵՅԻ
ԶԽԱՉՍ ԵՒ | ԶԱՆԳԻՍՏ ՄԱՌԻ ԻՄՈՑ.
... ՅԱՂԱԻԹՍ ՅԻՇԵՅԷՔ Ի ԲՍ.

Պատվանդանի վրա են վերջին 4 սողերը և խիստ եղծված. մոր անունը հախանաբար ՈՌԻԹԱՆՇԱՅ պիտի կարգալ:

Սաչքարի տուշ կա օրորոցման տասնամարտի տասնյարձանագրութուն:

Լուսանկ. տախ. XIX, 65

ՉՅԱՆԳԻՍՏԷ
ԻՐԻՄՈՅՍՈՂԱ...
... ՆՇԱՆ... ԱՂԱԲ
... ՅԻՇԵՅԷՔ ԻՔՍ

203. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում. խաչքարի ճակատին. 3 տ.

ԵՍԿՈՒՄՈՒԶՍԿԱՆԿՆԵՑԻՉ
ԻԱՆՍՈՒՐՈՅԻՄՈՅԳՊԱԶԱՐ
ԱՐԻՆՅԻՆԵՅԵՔ Ի ԲՍ

ԵՍ ԿՈՒՏՈՒՉՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ
ՈՐԿՈՑ ԻՄՈՑ ՊԱՇՏՐԱԹԻՆ.
ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ.

Մաչքարի տառը կա տապանաքար մեկ սող բուրբուխի կղմված արձանագրությունում.
Լուսանկ. տախ. XVIII, 64

204. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում, նախորդի հյուսիսից,
խաչքարի ճակատին. 3 սող.

ԵՍ ՊԱՇՏՐԱԹԻՆԵՑ
ԻՉԻԱՆՍՏԱԿՆԵՑԻՄՈՅ
ԱԲԷԷՆՅԻՇԱՍԿԻՈՎԳՅ

ԵՍ ՊԱՇՏՐԱԹՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ ՀԱՌԿՆ
ԻՄՈՑ | ԱԲԷԷԻՆ ՅԻՇԱՍԿ. ԹՎ. : ՊԷ :

Թվականը գրված է մանր տառերով, տեղ չլինելու պատճառով:
Սառչին կա տապանաքար բուրբուխի կղմված արձանագրությունում:

Լուսանկ. տախ. XIX, 66

205. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում. նախորդից հյուսիս տա-
պանաքարի վրա.

ԱՅՍԷՆԱՆԳԻՍՏՊՐԻՆԱՐԱՍԻՆԿԵՐԵՆԱ
ՏԻՒՇԻ ԱՆ ԳԱԱՐ
ԻՆ ԹՎ. ԳՅԲ:

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ԱՄՐԱՍԻՆ
ՀԷՐԵՆԱՑ | ՏԷՐ ԻՇՈԱՆ ԳԱՎԱՌԻՆ.
ԹՎ. : ՊԷԲ:

Արձանագրությունը գրված է տապանաքարի հյուսիսային, արևմտյան և հարավային կող-
մերին, սկիզբն արևմտյան կողից:

206. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում. խաչքարի ճակատին. 4 տ.

ԵՍՀԱՊԱՆԿԱՆԿՆԵՑ
ԻՉԻԱՆՍՏԱԿԻՄՈՅ
ԱԼԱՍԻՆՅԻՆԵՑԻՔ
ԹՎ Ժ ԶԻԴ

ԵՍ ՇԱՊԱՆՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ ՄԱՌԻ ԻՄՈՑ |
ԱԼՄԱՍԻՆ ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ. | ԹՎ. : ՋԻԳ:

Բոլոր այս չորս արձանագրությունները ՁԵՑ 203, 204, 205 և 206, միևնույն տոհմի ան-
դամներին պատկանող հաջորձանների վրա են և իրարու մոտ.

Լուսանկարի վրա առաջին սողն է լավ երևում. մնացածները շուքի մեջ են:

Լուսանկ. տախ. XIX, 67

207. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում. խաչքարի ճակատին. 4 տ.

ԵՍՓԱՐԱՃԱՆ ԻՐԻՆԱԶԱԿԱՆԿՆԵ
ՅԻՉԻԱՆՍՏԱԿԻՄՈՅԵՐԲԱԿԻՆ
ՄԵՉԻՇԱՍԿԻՇԵՑԻՔ
Ի ԹՎԷԲ

ԵՍ ՓԱՐԱՃԱՆ... ԽՈՉՍ. ԿԱՆԿՆԵՑԻ
ԶԽԱԶՍ ՀԱՌԻ ՄԵՐ ԲԱԻՔԻՆ | ՄԵՉ
ԻՇԱՍԿ. ԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ | Ի ԹՎ. : ՋԲ:

Նույն բառից տառը երեք տարբեր պեղից պետի Միր կորդալ. Ինչպես կա Միրթան, Միր
փաշա և այլն:

Նույն խոչա բառի վրա քարը փրատված է, այդ պատճառով էլ ոչ տառերը փոքր են
գրված:

208. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում. վերոնիշյալ խաչքարի
առաջի գերեզմանաքարի վրա.

ՅԱՅԷՎԱՆ ԳԻՍՏՊԱՐՈՆԲԱԿԻՆ
ՈՎՈՔ ԿԱՐԳԱ ՅԱՂԱԻՍՅԻՆԵՔ
ԹՎԷԲ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ԲԱԻՔԻՆ |
ՈՎ ՈՔ ԿԱՐԳԱ ՅԱՂԱԻՍ ՅԻՇԵՑԻՔ:
ԹՎ. : ՋԲ:

Առաջին բառի մեջ գրիչը սխալմամբ Յ-տառը առաջից է գրել:

Լուսանկ. տախ. XX, 68

209. ՏԵՂ. գերեզմանատան արևմտյան մասում, նախորդների հյուսիսից
կանգնած խաչքարի ճակատին. 3 տ.

ԵՍԿԱՐՄԱՆ ՇՏՄՈՍԱՔԵՍՐԿԱՆԵՑԻՄ
ԱՆՍԱՎՄԵՐԱՍԵՆԼԻՄՈՒՐԻՍ
ԹՈՒՆԻՆ ԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ ԹՎ ԷԲ

ԵՍ ՓԱՐՄԱՆՉ, ՄԱՐՏԻՐՈՍ, ՋԷՍՐ
ԿԱՆԿՆԵՑԻՄՈՅԵՐԲԱԿԻՆ | ԽՈՉՍ
ԱԼՄԱՍԻՆ ՄԱՌԻ ԱՄՐԻՍ, ԹՈՒՆԻՆ.
ԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ. ԹՎ. : ՋԲ:

Այս երեք խաչքարերը, 207, 208, 209, միևնույն տոհմին են պատկանում.

Նրկորդ սողում գրիչը տառերը խառնել է. վերջին անունը կարելի է ՄԱՐԽԱԹՈՒՆ
կարդալ:

Լուսանկ. տախ. XX, 69

210. ՏԵՂ. գերեզմանատան.

ԻՄԱՆՍ ԲԱՐԵՒՄԱՍԻՆՈՒԿԱՆԵՍՎԱՆՍՔՍ
ԹՎ. Դ. Կ. Ը.

Տապանագրի՝
ԽԱԶՍ ԲԱՐԵՒՄԱՍԻՆ ՈՒՇԱՆԵՑ. ՎԱՍՆ
ԲՍ. ԹՎ. : ՈՒՇ:

Գերեզմանատան հարավային կողմին. հարավային կողմն կենցաղային քանդակները:

ԱՍԷՎԱՆԳԻՍՏՊԱՐՈՅԻՆ ԱՂՈՒԹԻՆ

211. ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐԱԹԻՆ | ՀԱՅՐ
ՄԱՂՈՒՓԻՆ | ԹՎ. : ՈՒՇ:

Ջ
Դ
Ը

Նույննեղ, հարավում կենցաղային տեսարաններ:

Յ ԱՏԻՅՈՒԴԵՆ ԹՎԷ ԶԻԳԵՍՏԻՅՈՆ ԿԵՍՎԱՆԵ
Ն ԱՅԵԿԱՆ ԱԹԻԲԻԲԻՅՈՒԹԵՄ ԿՆԵՆՈՄԻՅԱ
Յ ՈՒԳԵՆ ՆԱՍՁԷ ԲՄԿԱԿԱԿԱՆ ԻՎԿԻՆԵՆ
ՈՒԾԱԳԱՏԻԵԻՅՈՒԹԵՄ ԵՄՏԻՅԱԿԲ ԳԵԱԼԵԻԵԻ
ՆԱԵԱԵՉԱՄԱՇԻ ԱՌԻՔԵԵԴԵՐԵՔՉ ԵՓԵ
ԵԱՆԻԲԱՉՈՒՄ ԱԿԱՍՅԿԻԿԵՆՈՒԹԵՅԻՅԻՆ
ԱԿԱԼԵՉԵԿԱՅ ԼԵՈՒՅՈՒԹԵՅԻՆ ԿԻՊԵՐԻ
ՈՐԴՈՒՄՅՈՒՆԵՅԵՔ ԻՔՍ

ՅԱՄԻ ՅՈՐՈՒՄ ԷՐ ԹՎ. : ՉԹԳ: ԵՍ ՏՐ ՅՈՂԱՆԵՍ ԿԵՍՎԱՆԵ ԱՅ ԵԻ
ԱՎԱԹԻԲԻԲԻՅ ԶՈՂԵԻՈՒՄ ԶԱՄ ԵՄՈՒ ՏՐ ԶԱՅՐԱՊԵՏԱ ՏԱՐԱ: ՉՋՈՐՍ
ՎԱՐԱՐԱԿԵՆ Ի ՎԱՐԳՈՒՄՆ, ՉՈՐ ԱՆՈՒՅՈՒՄ ԵԻ ԶՈՂԵԻՈՒՄ ՏՐ
ՅԱԿՈՒՄ ԳՆԵՍԱ, ԷՐ ԵԻ ՏԱՐԵՍԱ, ԲԱՉՈՒՄ ԱՇԽՈՍՏԻԹԻ ԵԻ
ԱՐԳԵՍՏԻՅԻՅ ԳՆԱՓԱՆՆԱՆ Ի ԲԱՉՈՒՄ ԱՄԱՆԱԿԱՅ ԿՐԿԻՆ
ՆՈՐՈՂԵՏԱՒ ԵՐՇՈՍԱԿ ՄԵՉ ԵԻ ՆՈՒՆԵՍ ՄԵՐՈՅ. ՈՐԻ ԶԱՆ-
ԿԻՊԵՐ ՄԵ ԵՐՈՐԳՈՒԹԵՄԵՅ ԵՐՇԵՅԼԵՐ Ի ԲՈ:

Թվականի միավորի վրա գրելը ուղղումներ է կատարել:
Արձանագրությունից վեր կա ես կրկու անգամ անձանիթ ստանալով գրվածք, իսկ աջ կող-
մում կրկն մեծ խաչեր:

Լայտյան, Գ., 129—130: Գ. Շիրմաղանյան—Աղերի և Գնդեվանքի ջրանցքները.
«Աղետաբաններ» ՀՍԽՀ կուլտ. պատմ. ինստիտուտի № 1. 1935 թ.

Գ Ո Ր Ի Ս

Այն փոքրիկ հովիտը, որի միջով անցնում է Գորիսի գետակը, հնում կոչվել է Ջազեձոր.
այդտեղ գոյություն է ունեցել հաս Ջազեձոր անունով գյուղ, որը համանաբար գտնվել է ներ-
կա Գորիսից հյուսիս-արևմուտք գտնվող Ծակերի ձոր կոչված վայրում: Գետակը կոչվել է
Վարարակի ջուր, իր ակունքները կազմող հորդառատ աղբյուրների անունով, այդ աղբյուր-
ները բխում են Ջազեձորի լեռների լանջերից: Ներկա Գորիսի հարավից բարձրանում է Լասա
գագաթը, որի աղառամների վրա կառուցված է կղզի Սլունիքի նշանավոր բերդերից՝ Հարան-
գի բերդը, որը հետագայում կոչվել է հաս Ջազեձորի բերդ:

Այս հովիտում այժմ կրկու բնակավայրեր կան. Գորիս և Վերին Ծեն:
Հնում այդ հովիտը մտնում էր Հարանի գավառի մեջ:
Գորիս քաղաքը հիմնված է 1870 թ. գետակի աջ ափին, որի դիմաց ձախ ափին մնացել
է հին Գորիս գյուղը, որպես քաղաքի թաղամաս:
Հարանի գավառի հին ցուցակում Ստ. Օրբելյանը հիշատակում է հման անվամբ կրկու
գյուղեր, Գորս և Գորալը, քանի որ այժմ Գորիսից հարավ-արևելք մի քանի կիլոմետր հեռու

գոյություն ունի կյրա գյուղը, որն ավելի մոտ է հնչմամբ Գորս և կին, պիտի ենթադրել, որ
ներկա Գորիսը այդ ցուցակի Գորալը գյուղն է. Գորալը կարտասանվեր հաս Գորալս (հալ-
ցական), որից հետագայում կազմվել է ներկա Գորիս անունը:

- Գորիսի շրջակայքում այժմ կան հետևյալ արձանագիր ունեցող հուշարձանները:
1. «Խաչից աղբյուր». հասարակ փոքրիկ մատուռ. գտնվում է հին Գորիսից արևելք,
բարձր ձորաքարանի գլխին մի դարավոր ծառի տակ, աղբյուրի կողքին. մատուռի արևելքում
գտնվում է մի մեծ ժայռակերտ, որի արևելյան կերպին գտնվում է այս վայրի հնագույն ար-
ձանագրությունը. № 230:
  2. Ս. Մարտիրոս, կիսածաղկավոր մատուռ, գտնվում է հին Գորիսից հյուսիս-արևելք,
բարձր լանջին: Այդ մատուռի մոտ և նրա ներսում կան 2—3 խաչքարեր, թեև անարձանագիր.
բայց X—XI դարերի:
  3. «Մակերի ձոր». գյուղի հյուսիս-արևմուտքում մի խորը ձորակ, որ կան բազմաթիվ
«քրատակներ»—ալյուր, ալյուրեղ ձորի շրթունքին կա մի ժայռավոր կիկղեցի—«Կարմիր կիկ-
ղեցի»— որի բեմի կողքին կա բուրբուղին կզմված արձանագրություն:
Ձորամիջին, գետակի աջ ափին մի երկրորդ կիկղեցի կա, որի հասարակ քարերով պա-
սերն են միայն մնացել, շինված է համաձայն արձանագրության, 1765 թ.:
Մակերի ձորում է կղզի, համանաբար, հին Ջազեձոր գյուղը:
4. Եկեղեցի և գերեզմանատուն. գտնվում է հին Գորիսի արևելյան կողմում, սարավանդի
վրա:
5. «Սինգարա». կիկղեցի և գերեզմանատուն, գտնվում է գյուղից դեպի հյուսիս, 3—4
կիլոմետր հեռու մի ձորի մեջ. գերեզմանատանը կան մի քանի խաչքարեր անարձանագիր,
և կզմված արձանագրություններով 2 տապանաքար:
6. Ջազեձորի վանք—գտնվելիս է կղզի Գորիսից արևմուտք, գեպի Վերին Ծեն տանող
ճանապարհի մոտ, բարձրության վրա, այժմ միայն պատերի հետքերն են մնում բազալիտ-
նոցների մեջ:

230. ԳՈՐԻՍ. հին Գորիսից արևելք «Խաչից աղբյուր» մատուռի հետևում,
ժայռակերտի վրա. 5 տող.

... ՑԻՍՈՒՐԲՆԸ
... ԱՓՈՐՄԵՉԵ
- ՇՎՈՂԱՅԲ
ՄԻՈՎՍԻԳՍ
: Ռ: Հ: Ի:
...ՇԻՆԵՑԻ ՍՈՐԻԿԵ ԲԻՐԻՍ
ՏԱՓՈՐ ՄԵՉ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ
ԲԱՐԵՆՈՎՍ Ի ԲՈ |
ԹՎ. : ՇԹ:
Լուսանկ. տախ. XXII, 81

231. ԳՈՐԻՍ. հին Գորիսից մի կիլոմետր հյուսիս-արևելք կիսածաղկավոր
մատուռի արևմտյան մուտքի բարավորի վրա. 3 տող.

ԵՍՉԱԳԱՆ ԷԲԵԱՍՈՒՐՍ Ե ԵՍ ՎԱՉԱՆՉԻ ԾԱՏՈՒՐՍ ԵՒ ՈՒՆԵՍ
- ԻՆԱՍՉԻՆՅԵՔՍԱՄՆՅՍՍ -- ԾԻՆԵՍԱՒ ՄԵ ՄԱՐՏԻՐՈՍԱՍ | ՃԻՎԱՎՍ.
ԾԻՆԱՎՍ ԿԵՌՇԵՐ
ԹՎ. : ՈՃԾԲ:
1702

Վերջին տողում ՃԻՎԱՎՍ կրկի շինողներից կրորդն է. համանաբար ՃԻՎԱՉ անվան
տարբերակ:
Արձանագրությունը վերաբերում է նորոգությանը. շինքը ավելի հին է, և կողքին կան
10—11-րդ դարերի անարձանագիր խաչքարեր:

232. ԳՈՐԻՍ. Ծակերի ձորի վերին մասում. «Կարմիր վանքից» քիչ հեռու, ձորամիջին ս. Մարտիրոս մատուռի հարավային մուտքի բարավորի վրա. 5 ա.

ՅԻՇՏԿԷԹԵԿԵՂ
ԵՅԻՍՄԷԼԻԲ
ՈՂԱՆԻՆԵԻԻԲ
ԾՆՈՂԱՅՆՊԱԼԻ
ԻՆ ԱԻՆՈՄԹԴ

ՅԻՇՍԱՍԿԷ ԵԿԵՂԵՅԻՍ ՄԷԼԻԲ |
ՈՂԱՆԻՆ ԵՒ ԻԻԲ | ԾՆՈՂԱՅՆ
ՊԱՂԸՐԻՆ. ԹՎԻՆ : ՌՄԹԻ:

Լալայան, Գ., 30
Լուսանկ. տպխ. XXII, 83

233. ԳՈՐԻՍ. հին Գորիսից արևելք, եկեղեցու հարավային պատի տակ կանգնած խաչքարի ճակատին. 3 սող.

ԱՅՍԵԽԱՉՍ
ՄԼԻՔ ՂՈՒՔ
ԻՆԱՅՈՐԻՑ

ԱՅՍ Է ԽԱՉՍ ՄԷԼԻԲ
ՀՈՒՍՐԵԻ ՍՆՈՐԻՑ.

234. ՆՈՒՅՆ ԽԱՉՔԱՐԻ առաջի տապանաքարի վրա. 3 սող.

ԱՅՍԵՏԱՊԱՆԻՄԷԼԻԲ
ՀՈՒՍՆԻ ԿՈՐԻԲԱՂԻԲԵԿԷ
ԻՆ ԱՆՈՄԻԼ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ + ՄԷԼԻԲ ՀՈՒՍՆԻ +
ՈՐԿԻ ԲԱՂԻԲ ԲԵԿԻՆ. ԹՎ. : ՌՄԻ:

Արձանագրությունը խիստ փռայն է: Թվականության վերջին և-ն կամ ավելորդ է կամ Ա-ի մնացորդ:

235. ՆՈՒՅՆՏԵՂ. վերոհիշյալից հյուսիս, տապանաքարի վրա. 3 սող.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆԻՆՍԵԾԻ
ՄԵԼԻԲՈՂԱՆ ԲԵԼԻՍԱԻ
ՆՈՒՄԻՐԻՆՈՐԵԼԵԻԱԿԱՆԻ
ԱՆՈ
ԴՍԵ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆՆԱՆ ԱՆՈՒ ՄԵՆԻ ՄԷԼԻԲ
ՈՂԱՆ ՄԷԼԻԲԱՍԻՆ ՈՐ ՄԻՐԻՆ, ՈՐ
ԵՂԵԻ ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՄԻՆ : ՌԻԱ : ԻՆ

ՄԻՐԻՆ կարող է և ԱՄԻՐԻՆ կարգացվել:
Թվականը գնում ենք ենթադրաբար:

236. Հին ԳՈՐԻՍԻՑ հյուսիս-արևելք կիսավիմավոր մատուռից քիչ հեռու գերեզմանաքարի վրա. 4 սող.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆՏՐԱԹԱՍԻ
ՈՐԻՏՐԳՐԻԲՈՐԷ
ԻՆԱՍԱԿՈՍՏԱՅԱՆՈՐ ԹՈՄԻ
ԹԻՆԵԱՆԻՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՏՐԱԹԱՍԻ | ՈՐԻՏՐ
ԳՐԻԳՈՐԻՆ | ԻՇՍԱԿ ՈՒՍՍԱ ՅՄԻՈՒ |
ԹԻՆԵԱՆԻՆ : ԹՎ. : ՌՄԻ:

237. Հին ԳՈՐԻՍԻՑ արևելք, եկեղեցու մեջ թաղված տապանաքարի երե-
սին. 4 ա.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆ
ՍԻՑԻՆ
ՄԵԼԻԲ

ՄԵԼԻԲ
ՈՐԿԻ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԷԼԻԲ ՈՒՍԻՑԻՆ
ՈՐԿԻ | ՄԷԼԻԲ ՈՒՍՍԱՍՄԻՆ. : 1822:

1822

Յ Ա Յ Ջ Ի

Գտնվում է այժմ Գորիսի շրջանի մեջ, ենթադրվում է, որ հնում Ծղուկ գավառի մեջ հի-
շատակամ Հարմիր գյուղն է՝ 10 շախ հարևոյ:

Հարմիր գյուղը Սո. Օրբելյանի օգտագործած փաստաթղթերի մեջ հիշատակվում է 906 թ.
առաջին անգամ, որպես Սմբատ Բագրատունու նվիր Տաթևի վանքին, հետագայում, ինչպես
կրեւում է մի քանի անգամ օտարացվել է ո կրկին վանքին վերադարձվել վերջին անգամ
Տարալիճ Օրբելյանն է հաստատում գյուղը Տաթևին պատկանելու փաստը:

Ներկա Յալչի անունը Հարմիրի ձևափոխությունն է, ազդեցությանը արդյունքով:
Գյուղի շրջակայքում կան երկու կարևոր հուշարձաններ.

1. «Կտարած քարվանսարա». կիսավեր իջևանատուն. գտնվում է գյուղից մոտ մեկ կի-
լոմետր հյուսիս, բազիլիկայի է մի քանի բաժանմունքներից. շինված է սրբատաշ քարերով,
արևմտյան մուտքի ճակատին գտնվում է խիստ կոճված արձանագրություն, ուր պահպանվել
է թվականը 1319 և Օրբելյանների անունները:

Այս հուշարձանը կարևոր է նրանով, որ իր տեղագրությամբ պարզում է Արարատյան
գաղափարը—նախնականից զեպի Պարտավ ու Աղվանք տանող հին ճանապարհի հատվածների
ուղղությունը:

Հին նման ներկայումս էլ ճանապարհը նախնական զեպի ափերով հասնում է Բիջանագի
լեռնանցքը, ապա իջնելով՝ Որոտանի ափերով մտնում է Անդեղակոթ գյուղը և աջնակից,
Սխիան գյուղին չհասած՝ թեքվում է զեպի հյուսիս և բաց դաշտերով ընթանալով, Ուչ Քա-
փալարների հյուսիսից անցնում և մտնում է Գորիս:

Յալչիի քարվանսարայի գյուղությունն ապացուցում է, որ հին ճանապարհը Անդեղակո-
թից հետո անցել է Սխիան, Աղուզի, Ուուու և Յալչի գյուղերի միջով, Ուչ Քափալարների
հարավից անցնելով՝ մտնել է Գորիս:

Հին ճանապարհի վտանգավոր տեղամասերում՝ փոթորիկների և ձյունի ժամանակ շեղ-
վելու համար՝ ճանապարհի երկու կողքերին տնկել են ցից քարեր 1½—2 մետր բարձրությամբ.
այդպիսի ճանապարհաքարեր մնացել են ընկած և կանգուն վիճակում ինչպես «Կտարած քար-
վանսարայի» մոտ, այնպես էլ այլ կետերում, մասնավորապես Բիջանագի լեռնանցքի վրա և լեռնանց-
քի կատարին մնացած ժայռափոր. 3 մասերից բազիլիկայից հին քարվանսարայի մոտերքում:
Քարերի մի մասը վերին ծայքում ունի անցք, որն ապացույց է, որ քարը տալու միջոցով
են տեղափոխվել և հեռու տեղից:

2. «Քյուրդլար» գյուղատեղի. գտնվում է գյուղից զեպի հարավ-արևելք, Որոտանի ափի
ցածրադիր հարթավայրի վրա: Այդտեղ կան մի կիսավեր եկեղեցի ու գավթի. գավթի մեջ մի
մեծ տապանաքար-արձանագրությամբ և գուրբը խաչքարեր:

Ճալանաքար այս գյուղատեղին հին Հարմիրն է:

238. ՅԱՅՋԻ. «ԿՈՏՐԱԾ ԳՍՐՎԱՆՍՍՐԱՅԻ» մուտքի ճակատին, եղծված ար-
ձանագրություն. 7 ա., ուր որոշ են միայն՝

Ի Ռ. Ա. Ղ. Ղ.
- Ի ՍԱՐ ՈՂԵԻՎԱ--
Օ՞ՐՈՂՈՒՆՆԱՅԻՅԻՇԱՄԹ
ՍԱՑԻՇԻԱՆՕՐԳԵԼԲԻԻԿԻ
ԲԷՇՔԵՍՅԵԻԿԵԲԱՍՍՍՆՆԻ
..... Ն-ՈՅԲԱԿՆՆՈՒԻՆ.....

Ի ԹՎ. ԶԿԲ:
ԵՒ ԻՇԽԱՆ ՕՐՊԻՂ. ԲԷՇՔԵՆ
անունները:

Լուսանկ. տարտ. XXII, 92

239. ՅԱՅՋԻ. ԳՅՈՒՐԳՂԱՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ Եկեղեցու մեջ, գերեզմանաքարի վրա.

ԶԳԵՂԵՅԿԱՏԻՊԵ	ԱԾԻՆԵՌԱԲՈՅՍՄԱ	Թ	
ԻՉՑԱՂԱԿՓԻԹՔ	ՆԴԻԿԱՆԿԻՍԿԻ--	2	2Ե
ԱԶՁԿԻՐԱՎԱՍԱՍԻ	ՓՐԵԱԼՅԱՆԻԱՆԷ		
ԹՂԵԱԼՍՈՒԳԱՆՄԻԹԱՆՁԱԿՆՈՂԱՑՆՂԱՆԿԵԿԻ		ԱՄՍՐՈՒՆԻՆՅ	
		ԻՆԵՏԵՔԻՔՍ	

ԶԳԵՂԵՅԿԱՏԻՊ ԵՒ ԶԾԱՂԱՓՓԻՓ ԳՂԱՉ ԶՍԱՐԱԿԱՆ ԱԶԱՍԱՆԻՆ,
ԳԵՌԱԲՈՅՍ ՄԱՆՈՒԿՆ ԱՂՆ ԿԻՍԱԿԵՍԱՂ | ՓՈՒՆԵԱԼ ՅԱՇԽԱՐԷԷ |,
ԹՈՂԱՆԱՂ ԱՌԻԳ ԱՆՄԻԹՈՒՐ ԱՆՁԱՌԱԿ ԾՆՈՂԱՑՆ ԶԱՂԱՐԻՆ ԵՒ ԲԱ-
ԲԱՍԱԹՈՒՆԻՆ ՆՆԻՇԵՑԷՔ Ի ԲՅ. ԹՂՎԻՆ, ԶԷԵ:

Անունը կարող է նաև ՄԱՆՈՒԿ ՆԱԼՆ կարդացվել: Գերեզմանաքարը հաստիճան հիմքի վրա սրանկյուն օրորոցածև է. վերին մասերը զարդարված քանդակներով. այ կողմի առկերը ճակատին են գրված. կենտրոնի բաց մասում հեծյալ որսորդ, որի առաջից փախչում է այծ կամ եղջերու:
Լալայան, Գ., 168.

240. ՅԱՅՋԻ. ԳՅՈՒՐԳՂԱՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ Եկեղեցու դալթի մուտքի մոտի խաչքարի վրա.

ՆՂԲ: ԹՎ. յանուն ԱՂ ու արևաուն Սնպասայ
ու Տարսաիհին իբխանութեամբ... վերապատրուութեամբ
ես կուոյ? միաբանեցայ:
Հիւսեա ԲՅ. ԱՅ. զՄամիկոյ քազոնի և ողորմեա:

Անձամբ ստուգելու հնարադրություն չկեր ունեցել, զնամ կեր ըստ Լալայանի:
Բացահայտ է թվականի սխալը. Սմբատ արքան և Տարսալիճը հայանի Օրբելյան եղ-
բայրներն են, 13-րդ դարի զործիչներ:
Լալայան, Գ., 168.

ՄԻՍԻԱՆԻ ՇՐՁԱՆ

ՍԻՍԻԱՆ (ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱ)

Այժմյան համանուն շրջանի շրջկենտրոնն է:

Հնում Ծղուկ գավառի մեջ էր մտնում և ամբողջ Ալունիքի իշխանական նստոցն էր: Սիսիան և Ղարաքիլիսա անունները նոր են. գյուղի հին անունը հզիլ է Ծաղկա: Ինչպես գյուղի, այնպես էլ գավառի Ծղուկ անունը Սա. Օրբելյանը ծագած է համարում Եի Ծղկալ գուռապետէ՞՞¹, որը հնարովի է: Գյուղի հյուսիս-արևմտյան ծալրին մի բարձրադիր տափարակի վրա կանգնած է 6—7-րդ դարերի ճարտարապետական լավագույն գործերից մեկը, խաչաձև և կենտրոնազմբեթ մի եկեղեցի, բառ սանհայնի նման Հոփոսիմիևի սաճարին:

Ինչպես գյուղի, այնպես էլ եկեղեցու հին անունները մոռացվել են. վերջին գարերում և այժմ եկեղեցին կոչվում է ս. Հովհաննես. բայց նրա պատերին հզած հնագույն արձանագրությունները, որոնց մեծ մասը հրատարակված չեն, ճշտորեն պարզում են այլ նշանավոր հուշարձանի անունը, նաև գյուղի նախկին դերն ու նշանակությունը:

Արձանագրություններից երկու հնագույնների մեջ (№ 241, 246) եկեղեցին կոչված է ս. Գրիգոր, իսկ մեկ ուրիշի մեջ՝ «Սինի (Սլունի) վանից եկեղեցի», այս անուններն իմաստավորվում են Սա. Օրբելյանի նկարագրությամբ: Պատմաբանը Սլունյաց աշխարհի նշանավոր եկեղեցիների և վանքերի շարակարգության մեջ (Ք. ԿԲ), Տաթևի և Քաննառատի վանքից հետո երրորդի մասին գրում է. «Սինի վանք որով եկեղեցին չբնաղ և նորակերտ ձևով կանգնեալ գմբէթալարի խորան երկնամասն, ի մեծ բարեպաշտուհույն Ղարաքիլիսայ՝ Սինեսայ աիկնոջէ լուռաջ քան զհալ թուականն, յանուն սրբոյ Լուսաւորչին: Եւ ստացև վանացն ի մէջ քաղցրահայնաց Վէլազնիկն զնեն իշխանքն տուն արքանի և ապարանք իշխանանիսա...»²:

Պատմագրի այն խոսքերը, որ եկեղեցին շինվել է «լուռաջ քան զհալ թուականն» ի՞նչո՞րի չեն վերաբերում ներկայումս կանգուն շինքին: Այլ հնագույնը կարող էր լինել բազիլիկ շինք. Ժողովրդի մեջ մնացած հիշողություն հիման վրա Օրբելյանը այլ խոսքերով նրա հիմնադրման հետևյալն է միայն շեշտում: Ներկա կենտրոնազմբեթ շինքը իր ճարտարապետական առանձնահատկություններով վերաբերում է այլ տիպի վաղագույն հուշարձանների խմբին և ամենայն հավանականությամբ 6-րդ դարի վերջերի գործ է:

ՀՈՒՆԵԱՐՉԱՆԻ ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

Այստեղ ամփոփված 33 արձանագրություններից հրատարակված են միայն 10-ը: Արձանագրություններից երկու խումբ հատկապես կարևոր են Ա. խումբը. դրանք թևե անթվական, բայց հայերեն գրազգրություն հնագույն նմուշներից են և վերաբերում են 6-րդ դարին, այդ բանին ապացույց են նախ՝ նրանց տեղադրությունը, գրված են բարձր քիվիլերի նեղ շրթունքներին, շինության ընթացքում պատերի մեջ հատկապես ազգացված այն բարձրաբանականների տակերին, որոնք պատկերում են շինարարությունը հովանավորող և ղեկավարող անձանց: Գրազգրական տեսակետից պատկանում են հնագույն բոլորաձև երկաթագրի ոճին և վերջապես նրանց մեջ երևան եկող անունները և նրանց գրություն ձևերը կապվում են հայոց մեջ գործածական հնագույն անուններին և հնչական առանձնահատկություններին: Այս խմբին են վերաբերում անվիճակորեն № 242, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253 արձանագրությունները:

¹ Սա. Օրբելյան, 12:

² Անց, 338:

³ Սա. Օրբելյան, էջ 12:

249. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. հերքուստ. բեմի հյուսիսային պատի վերին մասում. 3 ա.

ՅԻՇԻԱ
ՔՍԱԾԶԱ
ՅԻԿ

ՅԻՇԵԱ | ՔՍ. ԱՅ. ՉԱՅԻԿ.

250. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. հերքուստ. բեմի հյուսիսային պատի կենտրոնում. վերահիշյալի տակ. 5 ա.

ՅԻՇԵԱՔՍ
ԱԾԱՎԱՐ
ԱԶՈՍԻԲՆ
ԵԱՅՅԱԶԱՐ
Ա. ԴԵՏ

ՅԻՇԵԱ ՔՍ. | ԱՅ. ՎԱՐԱԶՈ ՍԻՆԵԱՅ
ՀԱՉԱՐԱՊԵՏ.

Երկրորդ սողի միջին մասում քառակուսի փորված է նկարի համար, որն այժմ կորած է:
Լալայան Գ., 189

251. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. հերքուստ. բեմի հյուսիսային պատի ցածրի մասում. վերահիշյալի տակին. 4 ա.

ԻՅԻՇԵԱՔՍ
ՉՃՈՒԱՆ
ՇԵՐՇԱՔ
ԵՈՅ

ՅԻՇԵԱ ՔՍ ՉՉՈՒԱՆ ՇԵՐ ՇԱՔՆՈՅ.

252. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. հերքուստ. բեմի հարավային պատի ներքին մասում. 3 ա.

ՅՈՒՅԱՆԷ
ՍԵԿԵՆՅԵՂ
ԱՆ

ՅՈՒՅԱՆԷՍ | ԵԿԵՂՅԵՊԱՆ.

Առաջին սողի միջին մասում քառակուսի փորված է նկարի համար, որն այժմ կորած է:

253. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. հարավային պատի արևմտյան մասի կենտրոնում. արևի ժամացույցի տակին. 2 ա.

ՉԳՈՂԺԱՄԱՅՈՒՑԻՑԻՍՅԻՇԵՅԷ
ԻՄՐՈՎՔՍԱՍԵԻՏԱՅՈՂԵԻԲԱՐՔ

ՉԳՐՈՂ ԺԱՄԱՅՈՒՑԻՍ ՅԻՇԵՅԷ | Ի ՏՔ.

ՈՎ. ՔՍԱՍԵԻՔ ՀԱՅՐԻ ԵՒ ԵՂԲԱՐՔ.

Ալիշան, 214. Լալայան, 169

254. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. հարավային պատի արևմտյան մասի կենտրոնում. 2 սող.

ԵՇՐԵՐԾ
ՐՐԵՅԻ

ԵՍ ԳԻԻԳՈՐ ԳԻԵՅԻ.

Գրված է հունարեն տառերով. բացի հարկեն Յ-տառից:

255. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. զմբեթի հյուսիս-արևելյան կամարի կենտրոնում. 2 ա.

ՇԵՐՈՒԱՆԻՔԱՐԵՆԻ
ՄԱՄԵԿՈՆԵԱՆ

ՇԵՐՈՒԱՆԻ ԲԱՐԵՆԻ | ՄԱՄԵԿՈՆԵԱՆ.

Լալայան, Գ., 188
Լուսանկ. տախ. XXIII, 89

256. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևմտյան պատի հարավային մասում. 1 ա.

ՄԲԳՐԻԳՈՐ

ՄԲ. ԳԻԻԳՈՐ

Գրված է շեղ. վերի մասը դեպի ձախ.

257. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևմտյան պատի հարավային մասում, մանրատառ և անարվեստ. 5 ա.

ՈՎՏԻԵԻ ԵՂԲԱՅ

ՂԳԻԱԶԱ ԱՅԱՅԻ

ՍՂՈՂԵԳԵՔ

Ի ԿՍ ՅԻՄՐԵՐԵԻ

- Ր ՅԻՆՈՂ ՅԻՆԵ

ՈՎ. ՏՐԳ ԵՒ ԵՂԲԱՅԻՔ, ՉՈՍ ՉՍԱԶԱԿ ՀԱՅՈՅ

ՅԻՇԵՅԷ | Ի ՔՍ. ՅԲ. ՏՐ. ՄԵՐ ԵՒ ՄՅՐ ՅԻՇՈՂ ՅԻՇԷ.

258. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևմտյան պատի հարավային մասում, մանրատառ և հողմահարված. 4 ա.

ՆԿԻՐ

ՉԱՅՍՍԻԱ

ՉՍԲԱՐԱ...

: ՆԿԻՐ | ՉՍՅՍ ԽՈՉՍ ԲՈՐԵՅԻՍՈՒՍ...

259. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևելյան կողմի հյուսիսային խորշի պատին, խազած գրերով. անավարտ. 5 ա.

ԲՆԿԶ
ՍՄՊԿՈՐԴԻ ՄԵԱՇ
ՈՐՈՍԵԿՅԻՇԵԱՆ
ԻՇԽՆԿԻՅԱՆ
ԻՐՍ ԻՇԵՅԷԲ

ԹՎ. : ՆԿԶ | ՍՄՊԱՏ ՈՐԳԻ ՏՆ. ԱՇՈՏՈ
ԱԿԻՆԵԱՅ ԻՇԽԱՆԵԱՅ | ԻՇԽԱՆԵՒ ՅԱՎԱԻԹՍ
ԻՇԵՅԷԲ.

Ալիշան, 214. Լալայան, Գ. 188 (ուր տեղադրությունը սխալ է նշված):

Լուսանկ. տախ. XXIII, 101

260. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևելյան կողմի հյուսիսային խորշի մաս. 2 ա.

ՆԿԶ
ՉՍԱՅԱԿԻԿ ԻՇԵՅԷԲ

: ՆԿԶ | ՉՍԱԶԱԿԻԿ ԻՇԵՅԷԲ.

Լուսանկ. տախ. XXIII, 88

261. ՍԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. արտաքուստ. արևելյան կողմի հյուսիսային խորշի մաս. մանրատառ. 1 ա.

ԲՈԼԸ

ԹՎ. : ՈԼԸ:

ԿԵՍՇԱՊՈՒԳԱ
 ԲԴԱՊԱՏՐԻԿԱ
 ՈՐԴԻԳՈՐՎԱ
 ՑԻՒՍԵՆԻՎԱՆԻ
 ՑՍՈՒՐԲԵԿԵՅՈ
 ՍԳՆԵՑԻՄԻՍԻՆ
 ԸՐԱՍՁԱՐԴԱՐ
 ԻՔԱՌԱՍՈՑՆԵԿ
 ՐՈՐԴՇԱԲԱԹԻՆ
 ՏԻԳՇԱԲԱԹԱԲ
 ՈՐԻՎՔԱՆԵԻՍ
 ՄԵՂԱՑՆՊԱՐՏ
 ԱԿԱՆԵՍՄՐՅԱԿ
 ՈՒՏԵՂԻՍԵՒՈՐ
 ՈՒՎՔԱՆԵԵԶ
 ՄԱՏՈՑԱՆԵՅԱՈ
 ԵԻՄԵՉԵՂՉՈՎԵ
 ԱԼԵՂԻՑԻ

ԿԱՄԱԿՆ
 ԱՅ ԵՍԱԿԳԻՍ
 ԱՅ ՉԽԱՆԱՄԻ
 ԱՆՊ Ե-ԳԱ-ԱԿ
 ԱՅԻՄՈՅ ՅԻՂ:Ի ԿԱ
 ԵԳԵԲ
 յՈՏԱ

ԿԱՄԱԿՆ Ա
 ԵՍ ՎԱՐՅԱՄ
 ԿԱՆԳԵԱՅ
 Ի ՁԽԱՅՍ
 Ի ՄՅԱԿՐՆՍ
 ՀԱԿԱՅԻՄ
 ՄԱԿՐՆՈՐԲ
 ԸՆԹԻՒՆԵԲ
 յԻՅԵԿ ԷԲ

262. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԿԵՐԵՈՍԱՍ.
 ԲԵՒԻ ԿԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱԿԱՐԻՆ. 18 ա.

ԵՍ ՇԱՊՈՒ ԳԱՐԿԱ ՊԱՏՐԻԿԱ | ՈՐԻԴ ԳՈՐ-
 ՎԱՅԻ Ի ՍԵՆԻ ՎԱՆԻՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵ-
 ՅՊԹՅՈ ԳՆԵՑԻ ՊԱՐՄ ՄԻՆ ԴՊԱՄ ԸՄԱԹԻ
 ՉԱՐԿԱՐԻ ԲԱՌԱՍՆՈՑՆ ԵԿՐՈՐԲ ՇԱԲԱ-
 ԹԻՆ | ՀԻՆԳԻՇԱԲԱԹ ԱԿՐ | ՈՐ ԽԱՓԱՆԵ ԻՄ
 ՄԵՂԱՑՆ ՊԱՐՏԱՎԱՆ Է. ԵՍ ՏՐ ԶԱԿՈՐ Ի
 ՏԵՂԻՍ ԷԻ. ՈՐՈՒԲ ԽԱՓԱՆԵ ԵՒ ՉՄԱՏՈՑԱՆԵՂ
 ՅՄՈ ԵՒ Ի ՄԵՉԷ ԿՈՎԵՍԻ ԵԿԻՑԻ.

Լուսւոյն, Գ. 189 (միանգամայն
 ազնազամ և անիմաստ)

263. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԿԱՐԱՎԱՅԻՆ
 ԱԿԱՐԻ ԱՐԽԱՅԻՆ ԽՈՐԶԻ ՄԵՂ. ԱՐԱՄԱՐՈՍԱՍ. 7 ԱՈՂ.

ԿԱՄԱԿՆ ԱՅ. ԵՍ ՍԱՐԳԻՎ | ԱՅ | ԿԱՆԳՆԵՑԻ
 ՉԽԱՅՍ ԱՄՈՒՍՆՈՑ ԵՒ ՉԱԿԱՅ ԱՅ ԻՄՈՑ,
 ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ԲՅ: ՅՈՂԱՆ.

Վերջին ՅՈՂԱՆ անունը հավանաբար գրելին է.

Լուսւոյն, տախտ. XXVI, 92

264. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԿԱՐԱՎԱՅԻՆ
 ԱԿԱՐԻ ԱՐԽԱՅԻՆ ԽՈՐԶԻ ՄԵՂ. ԱՐԱՄԱՐՈՍԱՍ. 9 ԱՈՂ.

ԿԱՄԱԿՆ ԱՅ. ԵՍ ՎԱՐՅԱՄ | ԿԱՆԳՆԵՑԻ
 ՉԽԱՅՍ | ԻՄ ՀԱՌԻՆ ՍԷՂԱՅՍ ԻՄ | ՄԱՌԻՆ.
 ՈՐԻԴ | ԸՆԹԵՌՆԵՔ | ՅԻՇԵՑԷՔ.

Թողնում ենք առանց լրացումների, և նթադրելով
 ոչ մասնազեա փոքրագրողի, այլ արձանագրողի ան-
 րջ գրած:

Լուսւոյն, տախտ. XXIII, 92

Սյուսի վանք. արձանագրություններ, որոնք այժմ թեև տեղումն են, բայց նորագու-
 թյունների և փաստավորումների պատճառով անընթեռնելի են:

Գմբեթի տակ կան երեք պատկերաքանդակներ, որոնց տակին արձանագրված են.

265. Տէր Յովսեփ Սիւնեաց եպիսկոպոս.

266. Թէոդորոս Սիւնի վանական.

267. Կոնստանտ Սիւնեաց սէր.

Լուսւոյն, Գ. 188.

268. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԵԿԵՂԵՅՈՒ. ԿԱՐԱՎԱՅԻՆ ԽՈՐԱՆՈՒՄ
 ԿՐՎԱԾ՝ ԿՈՂՐԱԾԱՆԻՅ ԸՆԿԱԾ՝ ԶԻՎԻ ՄԱՍԻ ՎՐԱ.

ԱՆԴԻ...

ԱՆԿՐԿԱՍ . . . . .

269. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԵԿԵՂԵՅՈՒ. ԿԱՐԱՎԱՅԻՆ ԽՈՐԱՆՈՒՄ
 ԿՐՎԱԾ ԿԱՎԱԿ ԶԱՐ, ՈՐԻ ԿԵՂ ԿՐՈՒՆ. 3 ա.

ԻԱՅՍՅԱՆՈՒՍ . . . . .

(ՈՒԲ.) ԽԱՅԳՅՍ ՅԱՆՈՒՆ ԽՈՐՈՑ ՓՐԿՉԻՆ ՏՆ.

ԲՈՅԿՐԿԶԻՆ ՄՍ . . . . .

ՄԵՐՈՑ ՅԻ. ԳԻ. ՈՐԿԻ ԱՅ.

ՄՐՈՑՅԻԲԻՈՐԴ ԱՅ

Սկզբի երեւո տողերի վերջավորությունները կտրված են: Նախնական վայրն անհայտ է,
 բայց հուշարձանի շրջապատից չէ, որովհետև կոթող-խաչքարի պատվանդանի մաս է, որպի-
 սին Սիսիան գյուղում չկա այժմ:

270. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔ. ԿԵՐԵՈՍԱՍ ԿՈՒՍԽԱՅԻՆ ԱԿԱՐԻ ՄԵՂ ՈՂ
 ԺԱՄԱՆԱԿ ԱԳՈՒՅՎԱԾ ՄԱՐՄԱՐԻ ԱՍՅԻ ՎՐԱ. 4 ա.

ՍԿՅՆՓԻՍՈ . . . . .

ՍԱԿԱՑՆ ՓՈՒԹԵՑԱԻ ԱՌ ՏՐ | ԻՌ: ԵՐԿԶԱ-

ԻՌԵՆԻՋԱԻՐԱՔԱՆ

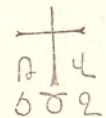
ԲԻՐՈՒ ԲԱՄՆ ԵՒ | ԸՆԳ ՆՄԻՆ ԵՒ ՎԵՑ ԷՐ

ԸՆԴՆ ԿԵԻՔՏԵՐԹԱԿՆ

ԹՎԱԿԱՆ | ՉՏԱՊԱՆ ԱՐԸՈՑ ՄԵՐ ՇԻՆՈՂ.

ՉԱՊԱՆՅՈՅՆԵՐԵԻՆ

Արձանագրությունը միջին մասն է, սկզբի և վերջի մասերը այլ քարերի վրա պիտի
 լինեին:

ԵՍ ԱՄԻՐԲԵԿԱ

ԿԱՆԿԵՑԻԶՈԵ

ՅՍՅԻՆԱՍԱԿԱՐ

ԻՄԵՏԻՍԻՆԵՐԲԱ

ԻՄ ՔԱԹԱՆՈՎԿԱՐԵԲ

271. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆՔԻ ԲԱԿ. ԱՐԽԱՅԻՆ
 ԽՈՐԱՆՈՒՄ ԸՆԿԱԾ ԽԱՅՔԱՐԻ ԲԵԿՐԵՐԻ ԱՍԿԻՆ. 7 ա.

ԹՎ. | ՉՏՉ: | ԵՍ ԱՄԻՐԲԵԿԱ ԿԱՆԿԱՅԻՑԻ ՉԽԱՅՍ

ՅԻՇԱՍԱԿ ՀԱՌԻ | ԻՄ ԷՂԱՆԻՍԻ, ԵՂԲԱՐ

ԻՄ ԹԱԹԱՐԻՆ. ՈՎ ԿԱՐԿԷՔ.

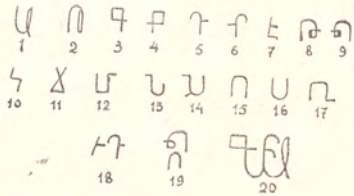
Տեղ չլինելու պատճառով վերջից մի երեւո բառ թեւ
 է թողնված:

ԵՍՆԻԿԻՆՈՍԿԱՅԻԱԸՍ---
ՏՐՈՍԻՆԸԼՆԳՈՒՄԻՍՅՐԻՆԻԿ

ԵՍ ՆԻԿՈՂՈՍ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԽԱԶՈ ՄԱՐԻ
ՏՐՈՍԻՆ ԵՆ ԼՈՂՈՅ ԽՄՈՅ. ԹՎ. : ԹԻԳ:

Լուսանկ. ասթա. XXIV, 93

273. ՄԻՍԻԱՆ. ՍՅՈՒՆԻ ՎԱՆԻ. Եկեղեցու դռանց և ներսից երեսպատման բարերի վրա փորագրված վարպետների նշանները:

Համար 1. Գործածված է 17 անգամ. հարավային պատին՝ 2 (մեկը զլեխվայր), Արևմտյան պատին՝ 2, հյուսիսային պատին՝ 3, արևելյան պատին՝ 3 (մեկը զլեխվայր). գմբեթի վրա՝ 6 (երեքը զլեխվայր). ներսում՝ 1 անգամ:

Համար 2. Գործածված է 17 անգամ. հարավային պատին՝ 4 (մեկը զլեխվայր և մեկը կողքանց), արևմտյան պատին՝ 2 (երկուսն էլ զլեխվայր), հյուսիսային պատին՝ 5 (մեկը զլեխվայր, մեկը կողքանց), արևմտյան պատին՝ 2, ներսում՝ 3. հարավ արևմտյան խորան՝ 1 անգամ:

Համար 3. Գործածված է 39 անգամ. հարավային պատին՝ 5 (մեկը զլեխվայր) արևմտյան պատին՝ 4, հյուսիսային պատին՝ 12 (մեկը զլեխվայր), արևելյան պատին՝ 5 (մեկը թեք). գմբեթի վրա՝ 2 (մեկը զլեխվայր), եռաստիճանի ճիւղի Գ. աստիճանի վրա, հարավային կողմից՝ 3. ներսում՝ 8 անգամ:

Համար 4. Գործածված է 5 անգամ. հարավային պատին՝ 1, հյուսիսային պատին՝ 1, գմբեթի վրա՝ 3 անգամ:

Սա անշուշտ համար 3 նշանն է՝ շրջամ:

Համար 5. Գործածված է 6 անգամ: Հյուսիսային պատին՝ 2, արևելյան պատին՝ 2, գմբեթի վրա՝ 1. ներսում՝ 1 անգամ:

Համար 6. Գործածված է 4 անգամ: Հյուսիսային պատին՝ 2, ներսում՝ 2 անգամ:

Սա անշուշտ համար 5 նշանն է՝ շրջամ:

Համար 7. Գործածված է մեկ անգամ. ներսում:

Համար 8. Գործածված է 44 անգամ: Հարավային պատին՝ 7 (երկուսը զլեխվայր), արևմտյան պատին՝ 4 (երկուսը զլեխվայր), հյուսիսային պատին՝ 15 (մեկը զլեխվայր), արևելյան պատին՝ 6, ներսում՝ 10. հարավ-արևելյան խորանում՝ 1. հարավ-արևմտյան խորանում՝ 1 անգամ:

Համար 9. Գործածված է 21 անգամ: Հարավային պատին՝ 4 (մեկը զլեխվայր), հյուսիսային պատին՝ 10, արևելյան պատին՝ 1 (զլեխվայր), ներսում՝ 4, հյուսիս-արևմտյան խորանում՝ 1 անգամ:

Համար 10. Գործածված է 5 անգամ: Հարավային պատին՝ 2, հյուսիսային պատին՝ 2 (շրջամ), արևելյան պատին՝ 1 անգամ:

Համար 11. Գործածված է մեկ անգամ: Հյուսիսային պատին:

Համար 12. Գործածված է 3 անգամ: Արևելյան պատին՝ 3 (մեկը կողքանց):

Համար 13. Գործածված է 2 անգամ: Հարավային պատին՝ 1 (զլեխվայր), հարավ-արևմտյան խորանում՝ 1 անգամ:

Համար 14. Գործածված է մեկ անգամ: Հարավ-արևելյան խորանում:

Համար 15. Գործածված է 13 անգամ: Հարավային պատին՝ 1, հյուսիսային պատին՝ 3, արևելյան պատին՝ 3, գմբեթի վրա՝ 1, ներսում՝ 5 անգամ:

Համար 16. Գործածված է 47 անգամ: Հարավային պատին՝ 5, արևմտյան պատին՝ 3, հյուսիսային պատին՝ 6, արևելյան պատին՝ 7, ներսում՝ 18, հարավ-արևելյան խորանում՝ 7, հյուսիս-արևմտյան խորանում՝ 1 անգամ:

Համար 17. Գործածված է 3 անգամ: Հարավային պատին՝ 1, ներսում՝ 1, հյուսիս-արևմտյան խորանում՝ 1 անգամ (զլեխվայր):

Համար 18. Գործածված է 1 անգամ, արևմտյան պատի վրա. Հազվագյուտ երեսյթ է մի բարի վրա երկու նշանի գործածությունը:

Համար 19. Գործածված է մեկ անգամ, հյուսիսային պատի վրա. նույնպես հազվագյուտ երեսյթ է:

Համար 20. Գործածված է մեկ անգամ, հարավ-արևելյան խորանի ներսում, հարավային պատի կենտրոնական մասում. փակաղբ է, հավանաբար՝ ԱԲԳԱԲ:

Համար 21. Գործածված է մեկ անգամ, եկեղեցու ներսում:

Համար 22. Գործածված է մեկ անգամ, եկեղեցու ներսում:

Համար 23. Գործածված է մեկ անգամ, եկեղեցու ներսում:

Համար 24. Գործածված է 2 անգամ, գմբեթի վրա՝ 1, հարավ-արևելյան խորանում մեկ անգամ:

Համար 25. Գործածված է 2 անգամ, գմբեթի վրա:

Համար 26. Գործածված է 3 անգամ, գմբեթի վրա (մեկը գլխիվայր):

Համար 27. Գործածված է մեկ անգամ, գմբեթի վրա:

Համար 28. Գործածված է մեկ անգամ, գմբեթի վրա:

Համար 29. Գործածված է մեկ անգամ, գմբեթի վրա:

Համար 30. Գործածված է մեկ անգամ, արևելյան պատի վրա:

Համար 31. Գործածված է 17 անգամ: Հարավային պատին՝ 3 (մեկը գլխիվայր): Տյուսխային պատին՝ 2 (մեկը կրկնակի մեծ) գմբեթի վրա 2 (մեկը գլխիվայր): Խոտախճան հիմքի Ա. սասիճանի վրա՝ 2. Կերտում՝ 7 (մեկը գլխիվայր): Տյուսխո-արևելյան խորանում 1 անգամ (կողքանց):

Համար 32. Գործածված է մեկ անգամ, գմբեթի վրա:

Համար 33. Գործածված է 3 անգամ: Հարավային պատին՝ 1. արևմտյան պատին՝ 1. հարավ-արևելյան խորանում՝ 1 անգամ:

Համար 34. Գործածված է 6 անգամ: Հարավային պատին՝ 3. արևելյան պատին՝ 3 անգամ:

Համար 35. Գործածված է 10 անգամ: Հարավային պատին՝ 1. Տյուսխային պատին՝ 7 (մեկը միջին զծեղը ուսուցիկ և երկուսը անկյունով դրված): Կերտում՝ 2 (մեկը պատահանը փակող բարի վրա):

Համար 36. Գործածված է մեկ անգամ, հարավ-արևելյան խորանում:

Համար 37. Գործածված է մեկ անգամ, Տյուսխային պատին:

Համար 38. Գործածված է մեկ անգամ, Տյուսխային պատի վրա:

Համար 39. Գործածված է մեկ անգամ, Տյուսխային պատի վրա:

ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ

Ստ. Օրբելյանը Սյունյաց նահանգի վանքերի թվարկության մեջ հիշատակում է երկու նույնանուն վանքեր. մեկը Ծղուկ գավառում, մյուսը՝ Վայոց ձորում: Վերջինիս տեղը լավ հայտնի է. այն գտնվում է այժմյան Եղեգնաձորի շրջանի Վերնաշեն և Մալիշկա գյուղերի արանքում և կոչվում է Կարա-վանք, որի գույք եկեղեցիներից մեկը կոչվում է ս. Սահիանոս և մյուսը՝ ս. Նշան. հուշարձանի բոլոր շենքերը կառուցված են 13-րդ դարում՝ Պուշյանների կողմից:

Մյուս, հնագույն Քանաճառի վանքը, որը գտնվելու է եղև Ծղուկ գավառի մեջ, և որը ճաթեցի հետև և բիրտրոն է հիշատակված պատմագրի ցուցակի մեջ և անվանված շենք առաքինարան, մինչև վերջին տասնամյակները մնացել էր անհայտություն մեջ:

Հուշարձանի անհայտությունը և ինչպես Օրբելյանի, այնպես էլ հետագա աղբյուրների

մեջ հուշարձանի անվան տարբեր դրույթունները՝ Քանաճառ, Քանաճե, Քանաճի, Քանաճառ և այլն, առիթ են տվել շփոթելու այս երկու հուշարձաններն իրար հետ, և նրանց հետ կապված պատմա-կուլտուրական երևույթները, որ հիշատակված են աղբյուրներում՝ խառն կերպով վերագրել մեկին, կամ մյուսին:

Հիշենք նախ, որ անունների այս տարբերությունները լուրջ դրշական տարբերակներ են Քանաճառ, կամ որ նույնն է Քանաճառ բառի, որի իմաստի բացատրությունը տվել է Ստ. Օրբելյանը.— «Նեուացելը լամենայն փափուկ կերակրաց. վասն որոյ և քանանաք կոչեցան» (էջ 143) և կամ «...ոչ առին լանձն ի կիրակէքն ի թան կամ ի պանիր կամ լիւղ խթիլ, ալլ բանջարք և ընդով շատանային, վասն որոյ թանահատք կոչեցան» (էջ 160):

Հիմնական տեղեկություններն այս հուշարձանի մասին Ստ. Օրբելյանը քաղել է տեղում եղած արձանագրություններից, որոնցից ամենավաղերի, որի մեջ հուշարձանի կառուցման ժամանակի և հայր Մխիթարի մասին եղած ավանդություններն են գրված եղել, բեկորները, բարեբախտաբար մնացել են տեղում:

Այժմ կիսակահագուստ մնացած այս հուշարձանը մեր ամենահին և լավագույն բազիլիկ շենքերից է և կառուցված ասմիական հինգերորդ դարում:

Հուշարձանը շինված է կարմրավուն քարից, միանկյն բազիլիկա է, բեմի լիով պայտածն կամ արով: Հարավային կողմից եղել է սյունազարդ սրահ, չորս սյունների վրա, որի արևելյան ծալին միակ ավանդադասուն է եղել, որը մի դռնով միացել է եկեղեցու հետ, ուղիղ բեմից: Այժմ փլած է որահն ամրոցովին, հուշարձանի արևմտյան պատը և ծածկը, որից մնացել է բեմի մի շարք մեծ քարերից շինված կամարը:

Հուշարձանի արևմտյան կողմը կա փոքր գերեզմանատուն, ուր կան խաչքարեր և տապանաքարեր՝ մի քանիսն արձանագրված և մի գեոմետրի, կանոնավոր կերպով շինված դամբարան:

Հուշարձանը գտնվում է Մխիթանի շրջանում, Մխիթան գետի վերին հոսանքում. Արավուս գյուղից 3—4 կիլոմետր դեպի հարավ, անաստապատ լեռան լանջի մի հարթություն վրա:

Ստ. Օրբելյանը Ծղուկ գավառի գյուղերի ցանկում այս գյուղը հիշատակում է Արևէս ձևով և 7 չափ հարկով, որից երևում է նրա փոքր լինելը:

Հուշարձանին տեղացիներն այժմ կոչում են կարմիր վանք կամ Դըրը վանք:

Հուշարձանի համառոտ նկարագրությունը տվել է Լալայանը (առանց այն ճանաչելու)¹ մանրամասն՝ մեներ, որ և նրատարակել ենք բոլոր արձանագրությունները²:

274. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ. արձանագրության երկու բեկորների. որոնցից՝

1. հարավային ավանդատան պատի արևելյան անկյունի կիսափուլ մասում, իր նախնական տեղում մնացած երեսպատման քարի վրա. 4 ս.

2. նույնանից, պատի տակ ընկած երեսպատման ավելի մեծ քարի վրա. 5 սոց:

... ՈՂՍԵ ...	ՄԲԵԿԵՂԵՅՈՍԿԱԽԱԶԻՆ
... ԲՎ-Է ...	ԱՍ.....ՍՅԵ ... ՆՁՅԱՅ
... ԵԲԵՐՅԱ ...	... ՆԵ... ԵԿԵՂԵՅԻՍ
... ԶԳԱԶԱՆ ...	ՀԱՅՐ ՄԽԻՏԱՐ...ՉԵԱԼԵՐ
	ՀԱՐԱՆԱՏՈՒԿԵՔ ՈՐԱ

Են էր եղեպ հայր վանիցն որոյ անուն Մխիթար. որ անցեալ էր ճգնութեամբ ընդ բոլոր հոյս առաքինեաց, և զգազանս վայրենիս, գարշս և զգայս ամէր ի ճնազանգու-

¹ Ստ Օրբելյան. Պատմութիւն նահանգին Սիսական, էջ, 338, 340, Թիֆլիս 1910:
² Աղբ. Հանդ., Գ. 189—190
³ «Տեղեկագիր» Պատմ. և Գրական Ինստիտուտի, գիրք Ա. 1936, էջ 60—132:

թիւն սուրբ եկեղեցւոյն և ճառայեցուցաներ վանիցն, զոր և արձանն եցոյց երէ արար հարկատու Մեթո՛ՍՅ, աշխերն եկեղեցւոյս»¹:

Գրչութեամբ և բովանդակութեամբ մեր բերած երկու բեկորները վերաբերում են միևնույն արձանագրութեանը: Ինչպիսի ցույց են տալիս ամբողջ մնացած մի քանի բառերը — ճայր Միթրար, զազան և հատկապես հայերենում միայն մեկ անգամ Օրբելյանի կողմից այս հատվածում գործածած Մեթրայ բառը — այս բեկորները հենց այն արձանագրութեան մասերն են, որից տղովի է պատմադիրը, այդ պատճառով էլ դնում ենք Օրբելյանի այդ հատվածը, որը արձանագրութեան շարադրանքն է:

Ս. Բարխուդարյան, Տեղեկագիր Պատմ. և Գրակ. Ինստիտուտի Ա. էջ 99, 1936 թ.
Լուսանկ. տախտ. XXIV, 95, 96

275. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ հուշարձանի արևմուտքում գտնվող գերեզմանաանան մեջ, օրորոցածն տապանաքարի կողերին. 2 տ.

ԲԱՆԱՏԱՅՎԱՆԱԿԱՆ
ՆԱՅՐԳՐԻԳՈՐ

ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՅՐ ԳՐԻԳՈՐ

Ս. Բարխուդարյան, Տեղեկագիր Ա. էջ 94.
Լուսանկ. տախտ. XXIV, 94

ԲԱՆԱՏԱՅՎԱՆԱԿԱՆ

ՆԼ ՎԵՐԱ
ԵԹ ՓՈՒՆԵՅ
ԱՆԻ ԱԻԳՐԻ
Ն ԳՈՐԻԿ
ԵՐԵՅ

276. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ. գերեզմանատան արևմտյան ծայրին կանգնած խաչքարի վրա.

ՆԼԵ: ԹՂՈՒԱԿԱՆԻՆ ՎԵՐՓՈՒՆԵՑԱԻ
ԳՐԻԳՈՐԻԿ ԵՐԵՅ. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆԱԿԱՆ:

Ս. Բարխուդարյան, Տեղեկագիր Ա. էջ 94
Լուսանկ. տախտ. XXV, 97

277. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ. հուշարձանի արևելյան կողմում կանգնած խաչքարի վրա.

ԻԿԵՄ
ԲՄՄԵ
ԶԳՐԻԳ
ՈՐԵՐԵՅՓ
...: ՐՈՍՄԱԸ
ՐԿԵՄԻ
ՄՆ

ԻԿԵՄՅ ՔՍ. ԱՄ. ԶԳՐԻԳՈՐ
ԵՐԵՅ ՓՐԿԵԱ Ի.....
ՏԱՆԻՋԱՆԱՅ:

Ս. Բարխուդարյան, Տեղեկագիր Ա. էջ 103
Լուսանկ. տախտ. XXV, 98

278. ԹԱՆԱՏԱՅ ՎԱՆՔ. հուշարձանի արևելյան պատի կենտրոնական մասում, արաբուստ. 1 տող.

ԱԻԳՆԱԿԱՆԵ ԱՄ

ԱԻԳՆԱԿԱՆ Է ԱՄ.

Ս. Բարխուդարյան, Տեղեկագիր Ա. էջ 103

Ա. Ղ. ՈՒԳԻ

Գտնվում է Միտիանի շրջանում: Սա. Օրբելյանը մտտիկ հնչմամբ երկու գլուղ ունի հիշատակած Աղիխուռ և Աղիաուռ. առաջին անգամ հիշատակությունը կապված է 8-րդ դարի կեսերի զեպեթի հետ և զավտասցուցակներում չկա, բայց զեպեթի նկարագրություններից պարզ երևում է, որ Ծղուկ զավտի մեջ պիտի լիներ: Երկրորդ գլուղը՝ Աղիաուռն, Ծղուկ զավտի ցանկի մեջ է միայն: Պիտի ենթադրել, որ երկու անգամ տակ միևնույն գլուղն է հիշատակված, եթև զբնագրական սխալ չկա, ապա Աղիխուռ հին ձևը հետագայում պարզեցվել և Աղիաուռ է դարձել: Աղիաուռն Ծղուկի մեծ գլուղներից էր, 12 չափ հարկով և Մյուսիքի եկեղեցական դասի 3-րդ տեղն ուներ:

Այս գլուղում է գտնվում աննվազն 7-րդ դարի ճարտարապետական արժեքավոր և հազվագյուտ մի հուշարձան, զա երեք նկուղածն բաժիններ ունեցող թաղակապ դամբարան է, որոնց վրա կանգնեցված է մի բարձր և զեղեցիկ կոթող, որի բարձրությունը բաժանված է 2 անհավասար մասերի կամ հարկերի: Կողքերից քառանկյառ սյուսանման պատերը բարձրանում են մինչև վերին կետը, որոնք իրենց շջում հատվում են. առաջին հարկում որմնասյուսների կենտրոնում բարձրանում է կլուր-բազմանկյառ մի սյուն, որը բաց տարածությունը բաժանում է երկու մասի. այդ տարածությունները վերեում պսակվում են պայտածն կամարներով. դրանց վրա երկրորդ հարկն է, որի արանքի տարածությունը բազիլիքի ճյուղերի նմանող երկու սյունիկներով բաժանված է 3 մասի:

Այս հազվագյուտ հուշարձանին նմանություն ունեցող մեկ հաս ևս կա Հայաստանում, Ուզունյար գլուղում (Օձուն):

Մեջ բերված 6 արձանագրություններից 5-ը այս հուշարձանի վրա են, բայց հուշարձանի ժամանակի հետ չեն կապված. վերջինը գլուղի հյուսիսային մասում գտնվող սղբերի ակի վրա գրված մեծ քարի վրա է: Բոլորն էլ հրատարակվում են առաջին անգամ:

279. ԱՂՈՒԳԻ. հուշարձանի հարավային որմնասյան միջին բեկի վրա և նրա տակը. 6 տ.

ԷՍԿԼԻՐԱԴԻԿԵԼՍՄԱԿԱՆԱՅԻՆ Ո
ԱԿԳԱՆԵ ԹՈՂԻՄՄԱԿԵՆ ՉՈԳՈՆՅԱՄԵ
ՄԱԿԵԿԻՆԱԿԱՆԱՅԵԼԸ ԱՆԱՅՅԻՄԿ
ԱՐԱԳԻՆԱՆԱՅՈՎԵԳԵՈՐԷ ԳՃԹ
ԸՈՆԱՄԱՆՈՒԲԱԹԻՆԱՆԵՆԴԻ
ԱՅԻԵՆԵՆԴԻՆԱՅ

ԿԱՄԱՆԱՅՈՒՆ ԵՍ ՓԱՆՐԱՅԳԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱՍՅԻՆ ՈՐՈՒԹ,
ՉԱՎԳԱՆԵՆ ԹՈՂԻ ԻՄ ՄԱԿԵՆ ՀՈԳՈՆՅԱՄԱՐ ԵՆ ՀՍԱՍՏԱՆԵՆԻ ՈՎ ԽԱՓԱՆԵԼ ՉԱՆԱՅ ՅԻՄՈՅ | ԿԱՄ ՅԱՆԱՐԱՅ
ԻՆԱՆԱՅՈՒՆ, ՈՎ ԻՑԻ ՈՐ Է : ԳՃԹԸ: Ո ԵՆ ՄԱՍՆ ՈՒ ԲԱԺԻՆ
ԸՆԳ ՅՈՒԿԱՅԻ ԵՆ ԸՆԳ ԽԱՉԱՆԱՅՈՒՆ ԱՌՅԵ:

Սկզբի երեք տողի առաջին մասերը կտրված են հնում: Վերջին երեք տողի սկզբի մասերը նորոգութեան ժամանակ նոր քարով են փոխարինվել. վերջին նախադասությունը գրիչը թերի է թողել, լրացնում ենք ըստ իմաստի:

Լուսանկ. տախտ. XXVI, 102

¹ Սա. Օրբելյան 181:

- ԳՐԻ
ԳՈՐԵ
ՐԵՑՈՒ
ՅԱՆԱԻ
ԲՍՅԻՆԷ
ՅԷԲ

280. ԱՂՈՒԴԻ. հուշարձանի հարավային որմնասյան վրա.
Երեսով արևմուտք. 6 ա.

ԸՂԳՐԻԳՈՐ ԵՐԼՅՈՒ | ՅԱՂԱԽԹԱ ՅԻՇԵՑԻՔ:

Լուսանկ. տախ. XXV, 101

ԵԱՅՈ
ՎԱՆԵՆԷ
ՄՅԱԲ
ԵՈՒՐԵՅ
ՍՈՒՐԲԵՂ
ԱՆԻՍՄՂ
ԱՂԱԽԻ
ՆԷՔՅԱ
ՂԱԽԻ
ՍՅԻՆԵՑ

281. ԱՂՈՒԴԻ. հուշարձանի կենարոնի ութանիստ սյան
վրա, մանրատառ. 11 ա.

ԵՍ ՅՈՎԱՆՆԷՍ ՇԱՔԵՈ ԵՐԵՑ.
ՍՈՒՐԲ ԵՇՍՆԻՍ ՊԱՇՏԱԽՆԷՔ ՅԱՂԱԽԹԱ ՅԻՇԵՑԻՔ:

Լուսանկ. տախ. XXV, 99

ԳԵՆԳՐԵՅԻԷ
ՐՍԿՈՐՏԱՆԵՎԻ
ԿՎԱԿՈՅԿԻ
ՍԱՐԼ. . . . . ՅՆ

282. ԱՂՈՒԴԻ. հուշարձանի հյուսիսային խորշի
մուտքի կողմին, մանրատառ, հայերեն և այլ զբերով
խառն. 4 ա.

283. ԱՂՈՒԴԻ. հուշարձանի հարավային խորշի հյուսիսային պատին. ներ-
քուստ. 3 ա.

ՄՍԻՆ
ՄՍԻՆ
ԵՄՅ

ՄՍՐԵՍԱ ՅԻՇԵԱՅ

284. ԱՂՈՒԴԻ. գյուղամերձի աղբյուրի վրա զբլված քարի վրա. 6 ա.

Կ ԱՄԱ-Ն ԱՂ: ԵՍ ՎԱԼ
աշատի: ՄԻՊԵՈՂՍԻՆ ԿՆ ԳՈՒՄԻՆ
ՆԻՆԻԼ ԴՈՒԻՔ ԱՅԱՎԵՐԻՆ ՈՂ
Կ ԵՐՈՎԷ: Ի: ԶՈՂ ԿՈԳՈՅՈՅԻՆ
ԿՐԱԿԱՆԻՆ: ԵՒՈՎԱՅԻ ԶԻՐԳԱՍԳՐԵՅ ԿՐԱՅԻՆ

ԿԱՄԱԽՆ ԱՅ. ԵՍ ՊԱՂԱՇԱԽԻԿ, ՈՐԴԻ
ԲՈՂՈՍԻՆ, ԿԻՈՆ ԷՈՒՍԻՆ | ՇԻՆԵԼ ԳՈՒԻՔ
ԱՅՍ ՎԵՐԻ ՆՈՎԱՄԱՆԵՐՈՎՆ. : Ի: ՆՈՎ.
ԷՈՂՈՅՍ ՅԻՇԱՍԱԿ, ՃԱՐԱՐ ԳՈՎԻ ԱՂԷՆ
ԷՍՃԻ ԹԱՄԿՐԵԱՁ. ԴՎ. ԾԵՈՍՄԲ ՇԻՐՁԱՅ
ԳՐԵՑ. ԹՎ. : ՌՃԾՁ:

Լուսանկ. տախ. XXV, 100

ՎԱՂԱԿՆԻ ՎԱՆԲ (ՈՐՈՏՆԱՎԱՆԲ)

Գտնվում է Միսիանի շրջանի Վաղարշ գյուղից 2 կիլոմետր հարավ, Որոտան գետի ձա-
խափնյա քարափի վրա, Աղարշի—Ուլուտ (հնամ Որոտն) տանող ճանապարհի աջ կողմում:
Վաղարշի գրուցի անունը Սա. Օրբելյանի օգտագործած աղբյուրների մեջ հիշատակվում
է առաջին անգամ 906 թվ. Տաթևի վանքի սահմանները հաստատող կալվածադրի մեջ¹, իսկ պատ-
մագրի ցուցակներում այն Ծղուկ գավառի մեջ է և ունի տարբեր 12 չափ:

Գրուցի անունով կոչվող վանքի վայրում, ըստ նույն պատմագրի, հնուց ի վեր եղել էր
կիկղիցի ս. Գրիգոր անունով, որը նորոգել կամ նրա մոտ մեկ ուրիշն էլ շինել էր օրն Ստե-
փանոս վարդապետ². Թեև հայանի չէ, թե կգած շինքերից որն է այդ կիկղիցին, բայց այդ
նույն Ստեփանոսի շինարարական արձանագրությունը մի քարի վրա, ընկած վիճակում է բեր-
վում է ստորև:

1000 թվ. Սյունշաց թագուհի Շահանգուխուր, իր ամուսին Սմբատի հրամանով, շինում
է այստեղ մի կիկղիցի, կոխածու քարերով՝ ս. Ստեփանոս անունով, իսկ 1007 թվ. Շահան-
գուխուրի կրտսեր որդի Մեազան շինում է սրբատաշ քարերով, կենտրոնագրեթ մի այլ կիկ-
ղիցի, ս. Կարապետ անունով և նրա արևմուտքում՝ սրահ:

Այս երկու կիկղիցիներից բացի վանքի բակում, զբանց կից զանազան ժամանակներում
շինվել են ևս երկու-երեք կիկղիցիներ, սրահ, հյուրատան, անտեսական շենքեր, դամբարանային
Լակ ս. Կարապետ կիկղիցու հարավում, բակի մեջ, մինչև վերջերս կանգնած է եղել մի կո-
թող-գավազան-սյուն, ճաթեի օրինակով, բայց քեչ փոքր:

Այս բոլոր շինությունները շրջապատված են եղել բարձր պարիսպներով:

1931 թվ. երկրաշարժի հետևանքով հուշարձանները մեծ վնասներ են կրել. այսպես՝
ս. Կարապետի գլխի թու տանիքը և հարավային պատնեմը ամբողջովին փլույց են, նրա մուտքի
առաջին սրահից միայն արևմտյան կամարներն են մնացել, գավազան-սյունն ամբողջովին փլույց
է, պարիսպների մեծ մասը նույնպես փլույց է, մնացել են տեղ տեղ կանգուն հյուսիսային և
արևմտյան կողմերում: Մնացած շենքերը ևս խիստ վնասվել են, թեև կանգուն են:

Վանքի գիմաքը, Որոտանի աջ ափին, մի բարձր ժայռագլավի վրա գտնվում են Սյու-
նիքի նշանավոր բեղերից մեկի, Որոտնաբերդի ավերակները, որի գիմաց, վանքի արևելքում
հին Որոտ գյուղը (այժմ Ուլուտ): Այդ երկու նշանավոր վայրերի անունով 14-րդ դարից շըր-
ջակալքը կոչվել է Որոտն գավառ և վանքն էլ Որոտնավանք:

Վաղարշի գյուղումն է ծնվել միջնադարյան նշանավոր մտավորական-փիլիսոփա Հովհան-
նես Որոտնիցին, որը վերը նշված պատճառով փոխանակ Վաղարշիցի՝ Որոտնիցի է կոչվում:

285. ՎԱՂԱԿՆԻ ՎԱՆԲ. Երեսպատման քարի վրա, ընկած ս. Կարապետ
կիկղիցու արևմտյան պատի տակ. դրսից. 5 ա.

ԵՍՍՍՏԵՔԱՆՈՍԻ
- ՆԱՐԿԵՑԻ - ՆԻԿԷ
ՉԵԿԵՆԵՑԻ - 2Ի
- 2ԵՆ ՍԱ
ՈՂԱՍԻՐ
ԵՍ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԷԻՄՅԵՐԿԵՑԻ
: ՆՈ: . . . ՉԵԿԵՆԵՑԻ . . . |
. . . . .
ՈՎ ՍՈՒՐԲ . . . . . |
Քարի նախնական տեղն անհայտ է, հիշատակված կիկ-
ղիցու տեղն ուրիշն է շինված հետագայում:
Սա. Օրբելյանը ՚նԽԹ: է նշանակում (էջ 302):
Լուսանկ. տախ. XXVI, 104

¹ Սա. Օրբելյան, 232:
² Անդ, 103:

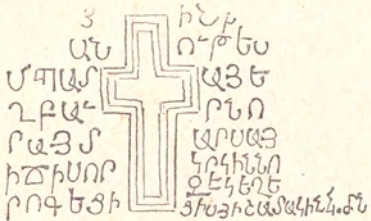

290. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. պարսպի հյուսիսային մուտքի մաս, արտաքուստ ապուցված խաչքարի բեկորի վրա. 2 սոդ.

Ձ Ս Ի - 1 ...
Ե Յ Է Բ : Ը Լ Է

ՉՈՒՄԻՈՆ ՅԻՇԵՑԻԲ : ՇԼԷ:

291. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Ստեփանոս Եկեղեցու արևելյան պատի սակ արտաքուստ ընկած երեսպատման ձևավոր քարի խաչի շուրջը. 8 սոդ.

ՅԻՇԵՍՏՈՒԹ ՍԻՊԱՍԱՅ ԵՂՐԱՍԻՐ
ՆՈՐԱ ՏԱՐԱՍՅԻՃԻՍ ՈՐ ԿՐԿԻՆ
ՆՈՐՈԳԵՅԻ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ ՅԻՇՍԱՍԿ
ԻՆՁ. ԼԵՂ ԾՆՈՂԱՅ ԽՄՈՑ

Արձանագրությունը երկու կողմ քարի վրա է (երկրորդի վրա վերջին երկուսն է կես բառերը չվերջացած), որոնք ընկած պետք է լինեն նույն պատի վերին մասից:

Գրված է Սմբատ Օրբելյանի կենդանության ժամանակ (մահացել է 1273 թվին): Հրատարակիչներից Փափազյանն ու Ալիշանը արձանագրության սկզբից կա դեռևս են՝ Մարտիրոս և Էլիկոս բառերը, իսկ Լալայանը՝ միայն Էլիկոս:

Փափազյան, Գիրք Ե., Ալիշան, 526: Լալայան, Գ., 152. Լալանի, տախտ. XXX, 108

292. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Կարապետ Եկեղեցուն կից արևմուտքից կիսափուլ սրածի սրմնասյան վրա. մուտքից հարավ. 7 ս.

ԵՍ ԱՎԱՆ | ԿԱՆԳԵՅԻ
ՉԽԱՉՍ, ՈՎ ՈՐ ԿԱՐԳԵՔ ԱԾ
ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԷՔ. ԹՎ. : ՊԺԳ:

Լալանի, տախտ. XXX, 115

293. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Ստեփանոս Եկեղեցուն արևմուտքից կից կիսափուլ զավթի արևելյան պատի սակ ներքից, պատվանդանի վրա ընկած խաչքարի երեսին. 12 ս.

ԱՆՈՒՍԱՐԵՆ ԱՅ ԵՍ ՀԱՅՐ ՄԻՈՒՄ ԿԱՆԳԵՅԻ
ՉԽԱՉՍ ԵՂՐԱՍ ՄԵՐ ՄԱՐԳԱՐԷ ՔԱՆԱՆՅԻ ՈՐ
ՏԳԱՅ ՀԱՍԱԿԱԻ ՅԱԻԺԱՐ ՍՄՏԻ ԱՌԵԱԼ ՉԽԱՉ
ԻՐ ԵՆ ՄՏԵԼ ՉԿԵՂ ՏՆ ՄԱՏԵԼ Ի ՉԵՈՒՍ
ԱՅԼԱՉԳԵՑ Լ. ԱՐԱՄԲ ԱՌԵԼ ՉՄԱՐՏԻՐԱՍԱԿԱՆ
ՊԱՍԿԵՆ ՅԻՇԵՑԻԲ Ի ՔՍ | ԹՈՒՄ : ՉՃԼԸ:

Թվականը փոխանակ : ՊԼԸ : -ի գրված է չորս տասով : 2 + ՃԼԸ:

Լալանի, տախտ. XXIX, 114 (միայն ներքին մասը)

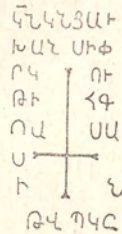
294. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Կարապետ Եկեղեցուն կից սրանի մեջ կանգնած մեծ խաչքարի վրա. 4 ս.

ԿԱՆԳԵ - ԱԻՍԻՐ - -
ՍԻԲԱՐԵ - - - ՍՈՒԹԻՊԱ
ՈՐՆԲՈՐՈՒԵԼԻԿ ԵՆՈՐՈՑ
ՆՈՐԻՆԹՎ. ՊԾՁ

ԿԱՆԳԵՅԻՍՈՒ ՄԵ ԽԱՉԱՍ Ի ԲԱՐԵ-
ՊԱՆՍՈՒԹԻ ՊԱՐՈՆ ԲՈՒԹՅԱԻՆ
ԵՆ ՈՐԳՈՑ | ՆՈՐԻՆ ԹՎ. : ՊԾՁ:

295. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Կարապետ Եկեղեցու սրանում կանգնած փոքր խաչքարի վրա. 8 ս.

ԿԱՅԵՅԵՅԻՍՈՒ | ԽԱՉԱՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ
ՀԱՂԳՈ ԱՍՍԱՆ. ԹՎ. : ՊԿԸ:

296. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. բախում, մեծ տապանաքարի վրա. 2 ս.

ԱՅԱԵՆԳԻՍԿԱՅՐԱՊԵՏՓԱԿԱԿԱԼԻ
ԹՎ ՊԿԲ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏ
ՓԱԿԱԿԱԿԱԼԻ. ԹՎ. : ՊԿԸ:

297. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Կարապետ Եկեղեցու սրանի սրմնամուկի վրա. 8 սոդ.

ԵԱՍԻՐԱՐԳՍՈՐԻ
ՉԱՉԻԿԵՆ ԱՆԿԵ
ՂԱԿՈԹԵ ՑԻՇԻՆԵ
ՑԻՉԳԼՈՒՄԲԿԱ
ՐԱՊՏԻՍԵՏԻՉԻՐ
ՂԱՆԳՆԵՑ
ԻԱԹՈՒԱԿՍ
ՇՄԱՈՆ ՎԵՆ ԹՎ : ՊԿԸ

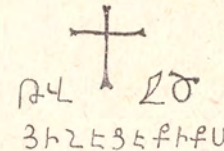
ԵԱՍԻՐ ԱՂԲԳԻՍՈՒ ՈՐԳԻ | ՉԱՉԻԿԵՆ
ԱՆԿԵՂԱԿՈԹԵՑԻ ՇԻՆԵՑԻ ՉԳԼՈՒՍ
ՄԵ ԿՍՐԱՊԵՏԻՍ ԵՆ ՉԽԱՉՆ ԿԱՆԳԵ-
ՆԵՑԻ ԱՌՈՂՈՒԿԱԿԱԿԱԼԻ | ՇՄԱՈՆ
ՎԱՐԳԱՊԵՏԻՆ ԹՎ. : ՊԿԸ:

Կարող է ԵՍ ԱՍԻՐ կարգադրել:
Փափազյան, Գիրք Ե., Ալիշան, 525. Լալայան, Գ., 153

... ՈՆ : ՎԴ : ՏՐԸՍՍԵ, ԱՆՈ...
ՆԵԱՑԱՐԿԻԵՂՈՍ ՂԱԿԵՄՔԻՐՈ...
ԻՆՔՉԻՉՍ : ՊՐ : ԸՌԸՍՍԱՐԻՆ

298. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. ս. Ստեփանոս Եկեղեցու սրանում ընկած խաչքարի վրա. 5 ս.

ՊԱՍՐՈՆ ՎՈՐՈՒՊԵՏ ՏՐ
ԸՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՆՊԵՍՑ
ԱՐՇԵՊԻՍԿՈՒՊՈՍ ՇԱՀԻԼ
ԻՄ ՔԻՐԻՆ ՊԱՆԳՆԵՑՅԱԻՆ
ՉԽԱՉՍ ՊԱՐՈՆ ԸՊԸՍՍԱՐԻՆ
ԹՎ. : ՉՅ : | ՅԻՇԵՑԻԲ Ի ՔՍ.

ԱՆՈՒՄԵՆ ԱՅԵՍԱՅՆՈՒՄԱՐԿԱՆԳԵՆ
ՑԻՉԻՉՍ ԵՂՐԱՍ ԵՂՐԱՍ ԵՂՐԱՍ ԵՂՐԱՍ
ԻՈՐՂԱՅՅԱՍԱԿԱԻ ՅԱԻԺԱՐ ՍՄՏԻ ԱՌԵԱԼ
ՉԽԱՉ ԻՐ ԵՆ ՄՏԵԼ ՉԿԵՂ ՏՆ ՄԱՏԵԼ Ի
ՉԵՈՒՍ ԱՅԼԱՉԳԵՑ Լ. ԱՐԱՄԲ ԱՌԵԼ ՉՄԱՐՏԻՐԱՍԱԿԱՆ
ՊԱՍԿԱՆ ՅԻՇԵՑԻԲ Ի ՔՍ | ԹՈՒՄ : ՉՃԼԸ:

299. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետի սրահում ընկած խաչքարի ներքևում. 4 մ.

ԹԿ: ԸԾ
ԵՍԱԿԱԿԻՐՍԵՎԵՑԻՉ
ԽԱՉՍՀՈԳՈՅՆՄԱԷՐԻ
ՄՈՅՆԻՐՍԵԿԲԻՆ

ԹՎ. : ԶԾ: | ԵՍ ԱՂԱԿԻՐՍ ԿԱՆԿ-
ԻՆԵՑԻ ԶԽՍԶՍ ՀՈԳՈՅՆ ՄԱՒ
ԻՄՈՑ ՆԻՐՄԱԷԼԻՔԻՆ:

Լուսանկ. տախտ. XXVI, 103

ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ . . . ԱՅ
ԿԿԵՑԻԶԻԱՉՍԵՆՈՂ

ԱՑԻՄ . . .
ԻՂԵՑ . . .

ԸԾԼ

301. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետ եկեղեցու սրահի արևելյան պատի վրա. 5 մ.

ՉՍԿԱԿԱՅՍ--
ԵՑԵՉՅՆՈՒԻ
ՉԱՎԹԱՀԵՐՅԻՇԷ

300. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետի սրահում ընկած. դարդարված խաչքարի վրա. 5 մ.

ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՄԱԻՆ | ԱՅ | ԿԱՆԿԻՆԵՑԻ
ԶԽՍԶՍ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՑ ՅԻՇԵՑԻՔ
Ի ՔՍ. ԹՎ. : ԶԾԼ:

Լուսանկ. տախտ. XXVIII, 110

302. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետ եկեղեցու սրահի մեջ ընկած երեսպատման քարի վրա. 3 մ.

ԶԱՍԻԿԱՅ ՄԻՍՅՆԱԿԵՑ ԵՒ ԶԾՆՈՂԱՆ
ԻՄ | ԶԱՎԹԱՇԵՐԻ ՅԻՇԵՑԻՔ:
Արձանագրության հյուսիսից, մի քիչ հեռու կա երկու տառից թվական: ԶԾ: որը կարող է սրան վերաբերվել:
Լուսանկ. տախտ. XXIX, 112

303. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետ եկեղեցու սրահի մեջ ընկած, երեսպատման քարի վրա. 4 մ.

ԲՄԻՉԵՆՆԻՍԵՆ
ՍՅԻՂԵՑԵՔ
ԼՍԻՅԱՂԱԻ

ԵՍ ԹԱԻ ԹԱՆՄԻ
ԱԵՑՑԵՊԵՓԵԻԳԵՑ
ԻՉՎԱՇԵՆՈՅԶԱՍԸՆ
ՈՑՆ: Ը: ԲԱ ԵՉՄԻՆԿ

ՔՍԻ ԶՄԵՂՈՒՑԵՍԱՍ Ի ՅԱՂԱԻԹՂ ՅԻՇԵՑԻՔ:
Լուսանկ. տախտ. XXX, 116

304. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Ստեփանոս եկեղեցու հարավային սրահում խաչքարի մեծ պատվանդանի վրա իրար տակ երկու արձանագրություն. առաջինը՝ 2 մ.

ԵԱՃԱՊՍԿԱԿ
ՆԵՑԻԶԻԱՆՍ

ԵՍ ՃԱՊՍ ԿԱՆԿԻՆԵՑԻ ԶԽՍԶՍ

Լուսանկ. տախտ. XXVIII, 109

305. Սրա անմիջական տակին. 4 մ.

ԵՍԱԿԱԿԻՐՍՈՐ
ԴԻԳՄՍԻԿԵՆԱԷՔԷ
ՉԽԱԵՍՏԱԻՐԻՄԱԸ
ԳԻՍԻԿ

ԵՍ ԱՂԱԿԻՐՍ ՈՐԻԻ ԳՈՒՍԻԿԻՆ ԿԱՆԿԻՆԵՑԻ |
ԶԽՍԶՍ ՀԱՒՐ ԻՄ ԳՈՒՍԻԿԻՆ |

Պատվանդանի վրա երկու խաչքարի փոսեր կան, երկուսն էլ այժմ կորած. ձախակողմյան փոսի տակին կա մի բառ. ԵՄ ԱՍՈՒ:

Լուսանկ. տախտ. XXIX, 111

ԵՍԱՆՄԻԱՍԿԱԳՆ
ԵՑԻՉԽԷԱՍԻՓՐԿՈՒ

ԹԻԻ
ՈՐԴ
ՈՅԻ
ՄՈ
+

306. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Ստեփանոս եկեղեցու արևելյան պատի տակ գրախցի, ընկած խաչքարի վրա. 11 մ.

ԵՍ ԱՆՏԻՍԱՍ ԿԱՆԿԻՆԵՑԻ ԶԽՍԶՍ
Ի ՓՐԿՈՒԹԻԻ ՈՐԳՈՑ ԻՄՈ ԸՄՏԵՓԱՆԵՐՆԻ
ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ՔՍ:

307. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. բակում ընկած խաչքարի վրա. 2 մ.

ԵՍԿԵԼՔՈՒՍԿԵ
ՑԻՉԽԱՉՍՀՈԳՈՅ

ԵՍ ԿԱՒՔՈՒՍ ԿԱՆԿԻՆԵՑԻ ԶԽՍԶՍ ՀՈԳՈՑ

Լուսանկ. տախտ. XXX, 117

308. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆՔ. | ս. Կարապետի սրահի սրահայանի վրա. 4 մ.

ԱԾՈՂՈՐՍ
ԻՂԱՔԱՐԲԷ
ԿԻՆՄՈՒՐ
ՍՈՒՆԻՆ

ԱՇ ՈՂՈՐՄԻ ՇԱՔԱՐԵԿԻՆ ՏՈՒՎՍՈՒՆԻՆ

ԵՍԱՆՏՈՆ
ՄԲ ԽԱԷ
ԿԱՎ ԳՆԵԿ
ՅԱԷ ՍԻԹԱ
ՅԻՆԵՑԷԲ

309. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆԲ. ս. Կարապետի
սրահի մուտքի կողմն. 5 մ.

ԵՍ ԱՆՏՈՆ | ՄԲ ԽԱԷ | ԿԱՎ ԳՆԵԿ |
ՅԱՂԱԽԹԱ | ՅԻՆԵՑԷԲ

310. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆԲ. ս. Կարապետ եկեղեցու արևմտյան մուտքի բարա-
փորի վրա. արտաքուստ. 5 մ.

ՉՈՂԱ
ՆՆԷՍՍԵ
ՂՈՒՅԵԱԼ

ԱԾ
ԱՂԱ
ՉԵՍՅ
ԻՆԵՑԷԲ
ԻԲՍ:ԹԿԺԺ

ՉՈՂԱՆԵՍ ՄԵՂՈՒՑԵԱԼ ՄԾ ԱՂԱՉԵՍ
ՅԻՆԵՑԷԲ Ի ԲՍ. ԹՎ.....

Փափագյան, Գրբբ Ե. Ալիշան, 525:
Լալայան, Գ. 152:

311. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆԲ. ս. Ստեփանոս եկեղեցու սրահում ընկած քարի բե-
կորի վրա.

ԵՅ
ԱԷ
ԷՍ
ԵՐԵ Յ

ԵՃԱՆԵՍ ԵՐԷՑ

Լուսանկ. տախ. XXIX, 113

312. ՎԱՂԱԳՆԻ ՎԱՆԲ. ս. Ստեփանոս եկեղեցու սրահում պատվանդանի
վրա կանգնած խաչքարի կես մաս. որի վրա.

ԳՆԱՆԻ
+ ՅԱՆԻ
ՆԿՅԱԿԻՎԱՆ

ՅԱՆՈՒՆ ՄՅ ԱԻԳՆԱԿԱՐՆՈՒԹԵԱՄԲԻ.....

խաչքարի ոճը և զբոսաշրջության հին կնի

ԻԹԿ
ԻՍԷ
ԼԲԱԾ
ՈՂՈՐ
ՄԴԻԽՍ
ՄԵՐՈ...
ՎԱ.....

313. ՎԱՂԱԳՆԻ ԳՅՈՒՂ. գյուղից կես կիլոմետր
արևմուտք. ճանապարհի եզրին կանգնած խաչքարի հյու-
սիսային նեղ կողմն. 7 մ.

Ի ԹՎԻՍ :ՉԼԲ: ԱԾ ՈՂՈՐՄԻ ԽՍՏԵՐՈ...

...ՎԱ. . . . .

314. ՈՐՈՏՆԱ ԲԵՐԳ. միջնաբերդի մեջ, տապանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ բարեպաշտ իշխանին արհալագուն Սմաթայ,
որ ի կէս արեւայ ի Բն. փոխեցաւ. յիւեցէք ի Բիբիսոս. ԲՄ. :ՊՃԺ:

Գերեզմանաքարի մյուս կողմում քանդակված է ձիավոր, մի ձեռքին խաչ, մյուսին՝
նիզակի, հետապնդում է իր առջևից փախչող 2 կենդանիների:

Փափագյան, Գրբբ Ե., Լալայան Գ., 154

Լ Ո Ր

Այսպիսով եղև է մեծ գյուղ, այդ պատճառով էլ նրա անունով են կոչվել և ամբողջ
ձորանովիտը և թե նրա միջով հոսող Որոտանի վտակը:

Գյուղի անունը հիշատակվում է Տաթևի վանքի սահմանները սրբոց կալվածագրի մեջ՝
839 թվից¹: Ստ. Օրբելյանի մոտ Լորը գտնվում է Ծղուկ գավառի ցուցակի մեջ և հարկի
չափն է 12:

ԼՈՐՈՒՄ ԿԱՆ ԼԵՏԵՎՅԱԼ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԵՆԵՐԸ

1. «Սպիտակ խաչ» կամ «Լորիկի խաչ» գտնվում է գյուղից մոտ քառորդ կիլոմետր հյուսիս-
գա մի շրջափակ խաչքար—կոթող է, կենտրոնում տեղադրված են երկու խաչքարեր՝
պատվանդանների վրա և բոլոր կողմերից ճարտարապետներն ձևավորված ու ֆրոնտո-
նով պսակված: Հուշարձանը շինված է սպիտակավուն քարով, որից առաջացել է և անու-
նը: Համաձայն արձանագրության կառուցված է 1271 թ:
Հուշարձանի շուրջը կան մի քանի տափակ ու մեծ գերեզմանաքարեր, խրված դեմնի մեջ:
2. «Մառու» ս. Հովհաննես, եկեղեցի, գտնվում է գյուղից մոտ 1/2 կիլոմետր հեռու, դեպի հա-
րավ: Քաղաքացի և կոթածու քարերով շինված մի փոքրիկ շենք է. կանգուն վիճակում.
հարավից ունեցել է դպիկթ, որն այժմ բոլորովին փլած է. շինված է 1686 թ. հարա-
վային պատի մեջ արտաքուստ ազուցված է 1423 թ. խաչքար:
3. «Սարգսի խաչեր» մատուռ. գտնվում է գյուղից դեպի հյուսիս-արևմուտք, մոտ 1/2 կիլո-
մետր հեռու, ձորամիջին, լեռնայան թեքումի վրա. շինված է անուշ և հասարակ
քարերով և կիսագնդաձևով, մուտքն արևմտյան կողմից է. կանգուն է. շինված է 1345 թ:
4. «Տոնապան» մատուռ. գտնվում է գյուղից հարավ-արևելք, դեպի աջ ափի ալյուրների մեջ.
մնացել են հիմնապատերը, որոնց մոտ ընկած մի գրանիտե խաչքարի վրա միայն կա
անթվական արձանագրություն, համանաբար 12—13 դ.:
5. Ս. Գևորգ. եկեղեցի. գյուղամիջում. երկու մուկների վրա թաղաքացի շենք է. կանգուն է.
շինված է 1666 թ. (արտաքին թվանշաններով արձանագրություն տակին սովորական
1664 թ. գրված է հետագայում, սխալ հաշվի արդյունք է):

ԵՍՈՐՈՏԵԱՅ
ԳՐԳՈՒԼԻԿԱՆՍԿԵՑ
ԱՔՕՄԱՉՍՅԱՐԻԻՅԱՅՈՒ
ՊԵՏԵՆՈՒԻՆԿԱՐԻԱՅ Գ:
ԻՇԵՑԵ ԳԻ ԳԻ

315. ԼՈՐ. «ՄՊԻՏԱԿ ԽԱՉ» կամ «ԼՈ-
ՐԻԿԻ «ԽԱՉ» կոթող խաչքարի կամա-
րակալ քարին և խաչքարի տակին.
6 սոդ.

ԵՍ ՈՐՈՏԵԱՅ | ԳՐԻԳՈՐ ՈՒ ԼՈՐԻԿ
ԿԱՆԿԱՆԵՑՈՒԲ ՉԽԱՉՍ ՀԱՍԻ ԻՍ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԵՒ ՄՈՐԻ ԻՍ. ՈՎ
ԿԱՐԳԱՅԲ ՅԻՆԵՑԷԲ Ի ԲԵ. Ի ԹՎ.
:ՉԻ: ՄԱՄԻԿ:

Լալայան, Գ. 162, (խիստ սղակավում)
Լուսանկ. տախ. XXX, 118

+

ԻԲ:ՉԻ ՄԱՄԻԿ

¹ Ստ. Օրբելյան, 205, 232.

ԿԱՄԱՆՔԱՆՔ... ՄԱՅԵ... ՎԱՐԳՆԵՆՆԵՎԱՐ ԿԱՄԱՆՔԱՆՔ... ՄԱՅԵ... ՎԱՐԳՆԵՆՆԵՎԱՐ
ԵՅԻՉԵՆՇԱՆՍԻԲԱՐԵԽԱՍՈՒԹԻՅԵՆ ԵՄ ՎՈՐԳԻ ՔԱՆՇԱՆՍՈՒՄ ԵՆՏՈՅ
ՈՂՄԻՍԱԿԿ... ԿԱՄԱՆՔԱՆՔ... ՉՆԵՆՆԵՎԱՐ ԵՄ ՎՈՐԳԻ ՔԱՆՇԱՆՍՈՒՄ ԵՆՏՈՅ
ԽՈՆ-ԻՆ ԽՈՆՍՈՒԹԻ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄ
ԻՌՎՊԼ... ԱՄԿԱՆ ԵՒ... ԽՈՆ-ԻՆ.
Ի ԹՎ. : ՊԼԶ:

ԱՅՍԵՏԱՆԳԻ
ՍՆԴՆՍԴԿԱ
ՈՐԿԻՍԵՐԵԱԻ
ՔՄՓՈՒԵՑԼԵ
ՉԻՐՄԱՅՍԱՐ
ՏԱՍՎԱՇԱՂԱՂ
ԱՄՈՎԿԱՐԿԱՅ
ՔԻՇԵՑԵՔԻՔՍ
ԻՐՎ ՉԿՁ

317. «ԼՈՐԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում գեանի մեջ խրված մեծ և տափակ գերեզմանաքարի երեսին. 9 ա.

ԱՅՍ Է ԶԱՆԳԻՍՏ ԳՈՆԳԻԿՍՍ | ՈՐ ԿԻՍԱԻՐԵԱՍ
Ի | ՔՍ ՓՈՒԵՑԱԻ—ՉԻՐ ՄՍՑՐՆԻ ԱՐՏԱՍ-
ՎԱՇԱՂԱՂ | ԱՐՍՐ. ՈՎ ԿԱՐԳԱՅԻ ԻՇԵՑԻԲ
Ի ՔՍ. Ի ԹՎ. : ՉԶԶ:

Լուսանկ. տախ. XXXI, 119

ԵՐՂԱՆԿԵԻԳԵՆԵՅԻ
ԿԾԱՂԿԱՉԱՐ
ԾԱՂԿԱԳԹՈՂԱ
ՇԱՅՂԱԳԵԱՂԱ
ԱԾԻՆԿՈՂՈՒԳԻ
ԹՄԿՈՒԵՅԱԵԱՐ
ՈՒԻՔԻ ԿԿԱՐԵՇԻ
ՄՈՒԹԻՈՂԻՆ
ՎԵԻՉՊԱՂՆԱԿԿ
ՈՒԱՐԽԱԹՈՒՆԱ
ՈՎԿԱՂԵՔՅԻՆԵՔԻՔ

318. «ԼՈՐԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում գեանի մեջ խրված մեծ և տափակ գերեզմանաքարի երեսին. 11 ա.

ԵՐՂԱՆԿԵԻ ԳԵՂԵՑԻԿ. ԾՈՂԿԱՅՉԱՐԹ |
ԾՈՂԿԱՓՈՒՑԹ. ԱՂԱՏ ԱՂԿԵ ԱՂԱՏԱՆԻՆ
ԿՈՂՏՈՒ ԻԳԻԹ. ՈՐ ՓՈՒԵՑԱԻ ԷՍ ՏԱՐԻ Ի
ՔՍ..... ԵՒ ՉՊԱՐՈՆ ԱՄԿԱՅ | ՈՒ
ՄԱՄԱԽՈՒԹՈՒՆԱ | ՈՎ ԿԱՐԳԻԲ ՅԵՆԵՑԻԲ Ի ՔՍ.

Լաբլանն ունի սկզբի մասն, ազնափած և խանած նախորդների հետ. 9. 162.

319. «ԼՈՐԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում. գերեզմանաքարի վրա. 4 սող.

ԱՅՍ Է ԶԱՆԳԻՍՏ ՄԻՍՐԱՂԻՆ. ԹՎՆ : ՌՃԺԲ:
Լուսանկ. տախ. XXXI, 122

ԱՅՍԵՆԱՆ
ԳԻՍԿԱՍՐԱ
ՇՆ : ԹՎՆ.
Ռ. Ճ : ԺԲ :

Ի ԹՎՆ ՇՈՅ
ՇՂԿՐԱՐԵԱՍԱԼԵԱՅ
ՇՂՏԻՐ
ԿԱՎԱԿԱՐ
ԱԳԻՇԻՍԿ
ԴԻՇՅՊՈՂԵ
ՓՈՒԵՑԱՐԵԵԻՐ
ԱՍԵՓԱՆՈՒՆԵԻ
ՅԻՇԵՑԻԿԻՔՍ
ԵԿՂՇԱ
ԱՎՅԻԻՐՑ
ԴԱԿՊՅՐՆՈՐ
ԵՒԳՈՅՆԻԻ
ԻՍՎԱՐՈՅԼՈՐ
ԱՐԵՐԳՅԵՅԻԹԻ
ԱՅ
1664

Ի ԹՎՆ : ՌՃԺԲ : ԾՆՈՐՇԻԿՅԵ ԱՄԵ-
ՆԱԿԱՒԻՆ ԱՅ ՇԻԿՆԵՅԻ ՄԵ ԵԿԵԼ-
ԳԵՑԻԿՍ Ի ԶԱՂԱԿԱՎԱՍԱԿԱՅ
ԻԻՐԱՅ ԱԳՈՂԱԿԵՑԻ ՄԱՂԿԱՍ ԳԵՏ-
ՐՈՍԻ ՈՐԿԻ ԽՈՂԱԿԱՅ ՊՈՂԱՅՈՒՆ ԵՒ
ՈՐԿԱՅ ԻԻՐ ՓՈՒՆԳԿԱՒԻՆ ԵՒ ՄԻՒՍ
ԶԱՆԳՈՒՑԵՂԱՂ ՈՐԿԱ ԸՍՏԵՓԱՆՈՍԻՆ
ԵՒ ԿՐՏՅԵՐ ՈՐԿԱՅ ԶԱՂԱՅՈՒԹԻՆ.
ՅԵՆԵՑԻԲ Ի ՔՍ ԱՅ. 1664.

Լաբլան, 9. 162—163
Լուսանկ. տախ. XXXI, 120

321. ԼՈՐ. «ՍՄԻԳՍԻ ԽԱՉԵՐ» մատուռի հարավային պատին. ներքուստ. 11 սող.

ՄԱՍԻՍՅԵՍԵՎԻՍՈՒՄԻՐ
ՀԱՍԱՍՍԱԿԱՅՆԱՅՈՒՑԻ
ՔՍ ՇԻՍԵՅԱՐԵԵԿԵԿԵՅԻՍԱՂ
ՈՒՄԻՍԵՍԵՎԻՍՈՒՄԻՐ
ՈՍԵՐՈՒՆՏՈՒ ԱՅԵՐՈՅՆԱ
ՉԳԱԿԵԱՅՈՒՄՎԱՐՉԵՐԿԱՂ
ԱԿԱՆԱԿԱՂԱՎԱՐԿԵՐԿԱՂՅՈՒ
ՍԵՄԵՑՅԵՍԻՍՈՒՄԻՐՈՒՄԻՐ
ԴԱՄԻՍԵՎԻՍՈՒՄԻՐ Ա Ս
ՉԱԿԱՆԱՎԱՐԿԵՐԿԱՂՅՈՒ
ՍՍՉՈՒԴԱԿԵՍՈՒՄԻՐՅԻՐ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ՍՄԻԳՍԻ ՈՒ ԱՄԻՐ |
ԶԱՍԱՆ ՆԱԶԱՊԵՏԱՅ ՈՐԿԻՔՍ ՇԻՆԵ-
ՑԱԲ ՉԵԿԵԿԵՑԻՍ ԱՆՈՒՆ ՄԵ ԱՅՍԵ-
ՆԻՆ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ԶՈՂՈ ՄԵՐՈ ԵՒ
ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ԱՂԳԱԿԱՆԱՅ.
ՈՒ ՏՎԱԲ ՉՄԵՐ ԶԱՐ ՆԱԶԱՊԵՏԱ.
ԶԱՂԱԿԱՎԱՐԿԵՐԿԱՂ ԶՈՂՈ ՄԵ
ԱՅՍԵՐԻՍ. ՈՎ ՈՐ ԶԱԿԱՌԱԿԱՂԻՆԻ
ԳԱՍԻ ԱՅ : ԵՍ ԳԱԿԻԹ ՈՒ ՄԻՐԱՆ
ՉԱԿԱՆՆԵՐ ՏՎԱԲ. ՈՎ ՈՐ ԷՂ ՈՒՉԷ
ՄԱՍՆ ՉՈՒԳՈՒՄ ԱՌՆՈՒ. ԹՎ. : ՉՂԳ.

Լուսանկ. տախ. XXXI, 121

322. ԼՈՐ. այգիների մեջ, «Տնապան» կոչված վայրում, խաչքարի վրա.

ՔՍԱՅՉԴԱԿԻՐ
ՅԻՇԵ

ՅԻՇԵ ԲՍ ԱՅ ՉԳԱԿԻԹ.

ԳԱՐԱԲԱՍ գլուղի սահմաններում հնում եղել են նաև հետևյալ արձանագրությունները, որոնք այժմ չկան.

336. ս. ԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային պատին ներսից.

Յուսով ամենակալին Ասուծոյ եւ Տարալինն իւխանաց իւխան որդի մեծին Լիպարսին, եւ ամուսին իմ Մինայաբուն դուստր մեծին Գալին, կողմնակալ յայսմ նահանգի՝ զոր ես մեզ Ած ի Բարկուեսայ մինչ ի դաւեսն Գվնայ, շինեցամ Ածածինս ի հալալ արդեսաց մեքոց ի փրկութիւն հոգւոյ և յերկարութիւն կենաց մեքոց. տաւա ի պէս սպասաւորաց Սունակայ սափին հողն, նահասակին հողն, և ներքի ծաղկոցն ի Շննեք, ի Տարալս լուսազին. և կասարի ի սարին : Ժ : Ժամ. : Ե : յայտնութեան : Ե : զասկին, վանն ինձ Տարաւայինիս և Մինայաբունին. երէ ոք ի մեքոց կամ յաւարաց խափանեցէ՛ զտանմանեալս մեք, : ՅժՎ : հայրապետաց նզոված է, բռնին : ՉԻԱ. :

Վերջնում ենք Շահխաթունյանից, Բ. 364.
Տե՛ս նաև Լալայան, Ազգ. Հանդ. Գ. 165.

337. վերահիշյալից ներքև.

Շնորհօքն Այն ուրոգեցի զԱծածինս : ՌձԻՉ : քվին, վերակացութեամբ Տէր Մարտիրոսին և սէր Գևորգին սէր եփեմին

Լալայան, Գ. 165

338. ս. ԱԾԱԾՆԻ եկեղեցու հյուսիսում մի գերեզմանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ գե(ղեցիկ) մանկան պրն Սմպասին իւեցէք ի Գս. քվ. : ՉԽԳ :

Լալայան, Գ. 165

439. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ մեջ մի խաչքարի վրա.

Ես քազվոր Խերան Սուլբան կանգնեցի խաչս փրկութիւն հոգւոյն մերում. քվին : ՉԽԳ :

Լալայան, Ազգ. Հանդ. Գ. 165

Բ Ն Ո Ւ Ն Ի Ս

Գտնվում է այժմ Սիսիանի շրջանի մեջ. հնում եղել է Մզուկ գավառի մեջ և համաձայն իր վճարած հարկի քանակի (6 չափ), եղել է ամենափոքր գյուղերից մեկը :

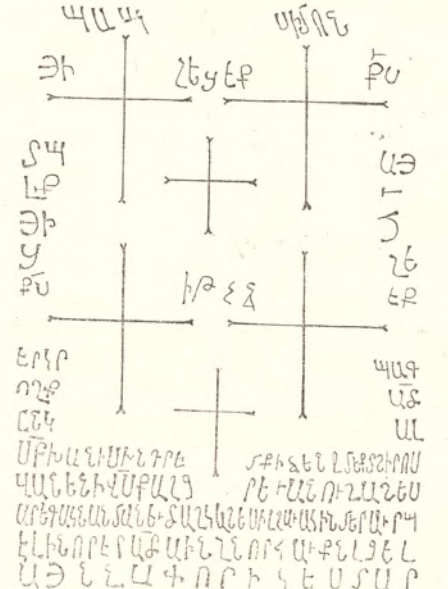
Գլուղի հնագույն հիշատակությունն են փորագրված և մնացած մասերը վերջիցիլի քանդակներ, իսկ արևելյան երեսին եղել են առյուծի և վագրի բարձրաքանդակներ, որոնց ոտքերի տակ մի կաքավ :

1931 թ. երկրաշարժի հետևանքով հուշարձանի վերին, հարավային և հերքին մասերը փնտալի են : Փլած բեկորներից վագրի և կաքավի բարձրաքանդակները, ինչպես և կողքի շրջանակի մի երկարավուն արձանագրված քար տարվել են Սիսիան և պահվում են եկեղեցու մեջ :

Այս կոթողի երեսպատման քարերից պիտի լինի նաև հուշարձանի մոտ, հյուսիս-արևմտյան կողմում, որպես գերեզմանաքար օգտագործված քարը «Բաջ վարպետ Գրգորիկի» արձանագրությամբ, որն անշուշտ հուշարձանը կառուցող ճարտարապետն է եղել :

Կոթող-խաչքարի շուրջը կան 16—17 դարերի գերեզմանաքարեր : Գլուղի հյուսիսային եզրին կան մի ավերակ եկեղեցու մնացորդներ, որոնց մոտ կա նաև մի կանգուն եկեղեցի, որի պատերի մեջ օգտագործված են 14-րդ դարի խաչքարեր :

340—343. ԲՆՈՒՆԻՍ. կոթող-խաչքարի վրա չորս արձանագրություն.

ԵԼԱՂԻԱՐՏԵ.
ՇԵՂԵՍԱՍԱ
ԿԱԿՆԻՍՈՅԹ
ՈՒՆԵՉԻԱՐ
ԿԱԿԵԱՆԻԹ
ԱՐՍՈՒԳԾ
ԻՆԱՍԱԿՏԵ
ՍՈՂՍԿԻՐ
ԱՂԱԵՏԳ
ԶՆԵԶԻԿ
ԵԼՉՈՐԴԻԵ
ՏԵՐԶԱԻՐ
ԲԵԼԵԶՍԱՐ
ՆՄԻԹԱՐ
- ՆՈՂՔՍ
ԶԻՆՆԵԶԻԿ
ԵԿԻԹԻԹԵ.

ՈՐԵԶՅԱԾ ԳԻՐՍԵԻԻՄԱՐ ՍՈՂՆ ՉՍՈՒ ՂԱԿՆՈՒՍԵԼ
ԶՏԵՍՈՂՍԵԻՐԶԱՏԷՆ ԶԱՐՏԱԶԱՆԵՐԵԻՍԵՐԵՆԻՐ
ՈՐՈՐԿՐԱՆԵՆԿՈՒԷԼԻԵ ԵՐՍԻՐԵԼԻ ԿԻՏԱՆԻ ԿԱՐՈՆ
ԱՅՂԻՆԱՅՆԱՄԱՏՍԻՐ ԶԱՐՎԻՍԱԿ ԲԵԱԾԳՈՒ

340. ՊԱՊ, ՍԻՄՈՆ ՅԻՇԵՑԻՔ-ՔՄ :

341. ՏՊ. ԱՅԼՔ ՅԻՇԵՑԻՔ ՔՄ. Ի ԹՎ. : ՉԶ :

342. ԵՐԿՐՊԱԳՈՂՔ ԱԾԲԵԿԱՍ, ՄՔ ԽԱԶԻՍ ԽՆԴԵՄԻ Ի ՉԵՆՉ ՄԵՐ ՄԱՐՏԻՐՈՍ, ՎԱՆԵՆԻ ՎԱՍՆ ՔԱՂՅՐ ԵՒ ԱՆՈՒՇԱՏԵՍ, ԱՐԵԳԱԿԱՆԱՄԱՆ ԵՒ ԾԱՂԿԱՏԵՍԻՂ

ԶՍՒՌՊԵՆ ՄԵՐ ԱՌՊԵՂԵԼԻՆ, ՈՐ ԷՐ ԱՇՍՒՆ ՇՆՈՐՀԱՌԲԵ ԼՅԵԼ ԱՅՆԶԱՓ, ՈՐԻ ԿԼԵ ՏԱՐՈՋԵ ՉԶԱՅ ԳԻՐՍ ԵՒ Ի ՄԻ ԱՄՍՈՋՆ ՉՄՈՒՂԱԼԻՆ ՈՒՍԵԼ, ՉՏԵՍՈՂՄԵ ԻՌ ԶՍՄԵՆ ՉՍՐԲԱՅԱՆԵՐ ԵՒ Ի ՍԵՐԻ ԻՐ ՈՐԳՈՐԷՐ, ԱՍԵՆԵՅՈՒՆ ԼԻՆԵՐ ՍԻՐԵԼԻ, ՊԵՏԱՆԻ ՊԱՐՈՆԱՅ ՇԻՆԱԿՆԱՅ, ԱՇՍԻՐՍԱՐ ԿԵՍՈՒՐԵԱՅ ՓՈՒՅԵԼ, ԱՇՆԱՐՔԵ ԸՆԳ ԴԱՆԱՍԱԿԱՅ ԼՈՒՍՈՑ ԹՈՂԵԼ, ՄԵՉ ԳԱՌՆ ԿՍԿԻՐ, ԱՆՄԻՒԹԱՐ ՍՈՒԳ, ՅԵՇԱՍԿ ՏԵՍՈՂԱՅ ԻՐԻ ԱՂԱՉԵՄՔ ԶՉԵՉ ՅԵՇԵ, ԶՈՐԳԻՆ ՄԵՐ ԶՍԻՐԵԼԻՆ ԵՒ ԶԱՆՄԻՒԹԱՐ ԴՐՆՈՂՔԱՅ:
343. ԶԽՈՒՆ ՅԵՇԵՅԵՔ Ի ՔՄ:

Արձանագրութեան աջ կողմի կարճատու մասը գտնվելիս է եղել խաչքար-կոթողի հարավային շրջանակին. 1931 թ. երկրաչափի ժամանակ ընկել է. այժմ գտնվում է Սյունի վանքի ներսում (Սիրիան):

Մեծ արձանագրութեան սկզբից և վերջից Ալիշանն ունի մի հավելյալ նախադասութեան. սկզբից՝ «Այս է արձանագիր մեծի իշխանիս Օրբելի, որ գրեցաւ ի վերա շիրմի խնոր և վերջից՝ «Այս եղև ի թուականութեանս Հայոց Չև յամսևանն յայտի ժԱ-ին»:

Ինչպես մեր պատգամները և յուսանելովը ցույց են տալիս արձանագրութեան սկզբի մասում ոչ մի հավելյալ տեղ չկա այդ նախադասութեան համար: Ենթերի մասում հաշարձանի քարերը թափված են այժմ, բայց ըստ բովանդակութեան հնարավոր է որ թվական տեղացող այդ նախադասութեանը լինելու քանի որ վերևի թվականը նախորդ արձանագրութեան է վերաբերում: Լայրայնը տնի միայն մերինի չափ:

Ալիշան, 216, Լայրայն, Գ. 178
Լուսանկ. տար. XXXIII, 128, 129, և XXXIV, 130

344. ԲՆՈՒՆԻՍ. կոթող խաչքարի հյուսիսային շրջանակի վրա. 3 տ.

ՕԿԱՊ ԵՄ
ԲՀ ՅԻ
ՇԵՏԵՔՐՍ
ՕԱԻՐՊԵ
ԼՔՉԵՒՉԵ
ՔԱՅՐԵՐ
ԱՅ ԱԱՍՍ
ՅԻՇԵՅԵԻ
ՔՍ

ԶԿԱՐԱՊԵՏ | ՔԱՀԱՆԱՅ ՅԻՇԵՅԵՔ ՔՄ:

Լուսանկ. տար. XXXIV, 131

Սրա անմիջապես ներքևում 6 տող՝
345. ԶՍԻՐՊԵԼ ՔԱՀԱՆԱՅ ԵՒ ՉԵՂՐԱՅՐ ՆՈՐԱՅ
ԱՄԱՍՍ | ՅԵՇԵՅԵՔ Ի ՔՄ.

Լուսանկ. տար. XXXIV, 131

ԼԲՍ | ԱԱ | ԹՈ-
+-----+
ՍԻ | ՇԵ | ԳԻ
Բ | ՔՍ |

346. Նույն կոթող խաչքարի պատվանդանի մի երեսպատման քարի վրա.

ՄԻՆԱ ԽՈՒՐՈՒՆ ԻՇԵՅԵՔ ՔՄ

Լուսանկ. տար. XXXIV, 132

347. Նույն կոթող-խաչքարի երեսպատման մի քար, օգտագործված որպես գերեզմանաքար, հուշարձանի հյուսիս-արևմտյան կողմում. վրան 3 տող.

ԸԳՐԳՈՐԻԿ
ՔԱՂԿԱՐԴՊԵՏ
ՑԻՇԵՅԵՔ

ԶԳՐԳՈՐԻԿ | ՔԱՉ ՎԱՐԿՊԵՏ |

ՅԵՇԵՅԵՔ Ի ՔՄ. ԱՂՅ.

Լուսանկ. տար. XXXV, 133

348. ԲՆՈՒՆԻՍ. գյուղամիջի եկեղեցու հարավային պատին, արտաբուսա աղուցված խաչքարի վրա.

ԴԿՊԶ
ՇՆՈՂԱՅՉԱԿԱՅ

ԹՎ. : ՊՉ: ԾՆՈՂԱՅ ԶԱՒԱԿԱՅ.

349. ԲՆՈՒՆԻՍ. գյուղամիջի եկեղեցու հարավային պատին, արտաբուսա աղուցված խաչքարի վրա.

ԹՎ: ՊԶՍ
ՉԱՄԱՉԻ ՉԱ: ՉԱՏԻՐՍՉԼ---
ՅԻՇԵՅԵՔ Ի ՔՄ

ԹՎ. : ՊՉԱ: ԶԱՐԱՉԻՉԱ, ԶԱՏԻՐՍ

. . . ՅԵՇԵՅԵՔ Ի ՔՄ.

350. ԲՆՈՒՆԻՍ. գերեզմանատուն. կոթող խաչքարի մոտ օրորոցանկ տապա- նաքարի վրա.

ԵՍԿԻՐՈՒՄԱՆԿԱԿԵԿԻՆԱՆՍԵԻԱՆԻՍ

ԵՍ ՓԻՐՈՒՄՍ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԽԱՉՍ
ԷԼԽԱՆԻՍ Ի ԹՂՎԻՍ : ՌԹԳ:

Լուսանկ. տար. XXXV, 134

Ա. Ն. Գ. Ե. Ղ. Ա. Կ. Ո. Թ.

Համաձայն Ստ. Օրբելյանի ցուցակների, Անդեղակոթը գտնվելիս է եղել Սյունքի Ալլախ գավառի մեջ և վճարել է Ցաթեի վանքին 10 չափ հարկ, որով դատվում է միջակ մեծություն գյուղերի շարքում:

Հնագույն գյուղը խիստ մեծացել է ու նրա հարկի չափը կազմել է 10,500 արատի 15-րդ դարի հիշատակաբանների մեջ Անդեղակոթը կոչվում է գյուղաքաղաք:

Պարսից տիրապետության ժամանակ Անդեղակոթը միլիթանիստ գյուղ էր: 1699 թ. Մե- լիք Շաֆազարի մոտ, Անդեղակոթում, տեղի ունեցավ Բարաթի Օրբի կազմակերպած մեղեքների հարյան ժողովը, որը Բարաթի Օրբին և Մինաս Վարդապետ Տիգրանյանին լիազորություն- ներ տվեց՝ մեղեքների անունից բանակցություններ վարելու օտար պետությունների հետ Հայաստանի ազատագրության հարցի վերաբերյալ:

357. Միջինի շրջան. 8 մ.

ԱՅՍԵՀԱՍԿԻՍ . . . . . ՈՒԿԷ
ՐՆԻՄՈՇԱՊԱՆՆԻՍ:ՈՂՈՐՄԵՍԾԻՔԵԶԱԾ
ՀՋԱՐՆԵԻԹՈՂՈՒԹԻԻՆՆՆՆՈՐԿԵՍԾԵ
ՍԱՐԵԱԿՈՒԵՅԱԿԻՔՍ:ԿԱՄԱԿՍԱՅՍԻՔԱ
ՂՄԱՍԱՐՇԻՆՆԵՑԻՔՍԱՊԱՆՍՍՈԱՅՍԿԱԻ
ԱՄՅԱՅՔՈՅԵԿԱՆԳՈՒՍՅԻՔՆՎԱԴԵՐՈՅԱԼՆ

Բ. . .
Կ. . .

ԻՏՈՂ ՊԱՆՎԱՍԿԱՐԻՆԻՔ . . . . .
ՔՍ . . . . .

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԴՅՈՊԱՆԻՆ ՈՐՄ ԿԵՍՍԱՐԻՆՍ ԳՈՒՆԵՑԱԻ Ի ՔՍ.
ԿԱՄԱԿՆ ԱՅ ԵՍ ԲԱՊՏԱՍԱՐ ՇԻՆԵՑԻ ՉՏԱՊԱՆՍ ՉՍՅՍ ՀԱՌՈՐՆ
ԻՄՈ ՇԱՊԱՆԻՆ: ՈՂՈՐՄԵՍՅԻ ՔԵԶ ԱԾ | ՉՀԱՌՈՐՆ ԵՒ ԹՈՂՈՒԹԻՆ
ՇՆՈՐՉԵՍՑԷ | ՅՍԱՑԱՆՍՅՑ ԲՈՑ ԵՒ ՀԱՆԳՈՒՍՑԷ Ի ՀԱՆԳԵՐ-
ՉԵԱԿՆ | ՔՎ. . . . . ԻՄՈՑ ՊԱՊՏԱՍԱՐԻՆ ՅԻՇԵՑԷՔԻ Ի ՔՍ. . .

Արձանագրության սկզբի վեց տողերը հարավային և հյուսիսային կողերին են (կրեթ-
ական տող), որոնք շարունակվում են դոտիանե: Թվականը արևելյան ճակատին է: Վերջին
տողերը վերին մասում են և մանրատառ:

Լուսանկ. տախ. XXXIV, 135 (միայն մի կողին)

358. Հյուսիսայինի վրա 4 մ.

ԿԱՄԱՆԱՅԵՍԵԿԱՆՍԱՐԱՅԻՍԸՈՍՄԱՄՍԿԻՐՉԵՍԵՂԲԱՔՍՄԻԱԲԱՆ
ՂԻՆԵՑԻՆՔՍԱՊԱՆՍԿԱՐՏԵՐՓԻՐՆՍԱԿՆՈՐԵՍԱԿԵՆԱԵՐԳԵՍՂՆԱ
3

ԿԿՈՔ
ԲՁԸԸ

ԿԱՄԱԿՆ ԱՅ ԵՍ ԷՅԱՆՍ, ԲԱՅԻՍ, ԸՈՒՍՏԱՄՍ, ՄԻՐՉԷՍ, ԵՂԲԱՐՔՍ
ՄԻՐԱՆ | ՇԻՆԵՑԻՆՔՍԱՊԱՆՍ ՀԱՌՈՐ ՄԵՐ ՓԻՐՆՍԱՐԻՆ: ՈՐ :Է:
ՏԱՐԷՆ ԱՆԵՐ ԳԵՂՍ ՇՆԱՅ. | ՔՎ. :ՉՂԸ: ԱԿՈՔ.

Թվականը արևելյան ճակատին է. հունարենի և ԱՅՈՒՒ անունը, որը վարպետն է:

ԿԱՄԱՅԵՍ Բ ԱՐՍԵՂ

ԻՐԵՑՍ -- ԴԱՂ

ԷԼՍ Դ ԻՍԱՆ

ՈՂՅՍ ԵԻԿԱԿ

ՆԵԿՐ. ՂՍԵՁ

--ՇՂ----- ՏԵՐՈ-

ՅԻՉԵՑ ---- ԽՔՍ

359. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. գյուղի հյուսիսի գերեզ-
մանատանը կանգնած սյունաձև ման կաթողի
զվեին ազուցված բառակուսի բարի արևելյան
կողին. կլոր անցքի շուրջը, խիստ եղծված. 7 մ.

ԿԱՄԱԿՆ ԱՅ ԵՍ ԲԱՐՍԵՂ | ԵՐԵՑՍ ԴԵՒ
ԳՈՆԵՂԱ... Ի ՏԱՆ | ...ԵՒ ԿԱՆԿՆԵՑԱՔՐՉԻՍՁՍ
ՄԵԶ | ԴԵՒ ԾՆՈՂԱՅԻ ՄԵՐՈՑ | .
ՅԻՇԵՑԷՔԻ Ի ՔՍ.

360. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. ս. Ստեփանոս եկեղեցու արևմտյան պատին, գրքից
ԵՍՈՅԱՆԵՍԿԱՆԳԵՑԻ
ազուցված գեղարքանդակ խաչքարի վրա.

ԻԿԿ ԽԸԲ

ԵՍ ՈՀԱՆԵՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ Ի ՔՎ. :ՉՂԸ:

Լուսանկ. տախ. XXXVI, 137

361. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. ս. Ստեփանոս եկեղեցու հարավային պատի խորշին,
ներսից գլեխվայր գրված խաչքարի վրա.

Բ ԸԸԸ

ՔՎ. :ՉՂԸ:

362. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. ս. Ստեփանոս եկեղեցու արևմտյան պատին գրքից
5 տող.

ԵՍ ԴՐՈՆԵԳԻՏԻ
ՎԻԼՈՍԻ ՄԴԻՆ
ԻՍՏԱՅՓԱՆԻՍ
ՂԻՆԵՑԻ ՄԵԿԵՂԵՑ
ԻՍԹՎՈՋԾԵ

ԵՍ ԳՈՐՈՆԵՑԻ ՏՐ | ՎԻԼՈՍԻ ՈՐԳԻ ՈՒՍՍՅՑ

ՓԱՆԻՍ ՇԻՆԵՑԻ ՄԵ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՔՎ. :ՈՃՈՆԷ:

Լուսանկ. Գ. 170.

Լուսանկ. տախ. XXXVIII, 140

ԻՐՄԱՆԻՔ ՈՂՄԱՐՇՂ
ԱՑ ՈՅ

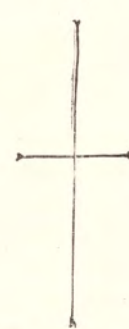

363. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. գյուղամիջի
գերեզմանատան. արևելյան մասում
կանգնած խաչքարի ճակատին.

Ի ՔՎ. :ՉՂԸ: ԱՑ ՈՂՄԱՐՇ ՊՈՂՂԱՅՑ:

Լուսանկ. տախ. XXXV, 135

ՀՐ
ԱՍ
ԱՆ
ԵՍ
ՆԱ
ԹԷ
ԸՍ
ԿԱ
ՆԿ
Ն
ԵՑ
ԻՁ
ԻԱ
ՆՍ

364. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. հունյ գերեզմա-
նատան. արևմտյան մասում կանգնած
խաչքարը շրջանակներին.

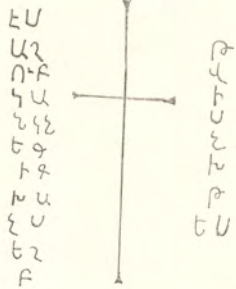
ԵՍ ՆԱԹԷՂԱՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՉԻՍՁՍ
ՅԻՇԵՑԱԿ ՅՈՂԱՆԻԿ: ՀՐԱՄԱՆ:

Կարելի է նաև ՅՈՂԱՆԻՍ կարգով:
Չախակողմի շրջանակի շրջանակի բարձր ար-
ձանագրության սկզբը պիտի լիներ, բայց չէ շու-
րունակվել:

ՅԻՆԱՄԱԿՅՈՎԱՆ

371. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. ս. Վարդան կեղեցու գավթի առաջին անձածկ սրահում, պատի տակ, կողքանց դրված խաչքարի վրա-

ԷՍ Ա.Գ.ՈՒԹ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԵԱԶՍ ԵՂ.ԲԱՒԻ ԻՄՈՑ
ԱՄԻՐՇԱՍԻ ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ.
ԹՎ.ԻՍ : ԶԵԹ : [ԵՍ]

Լուսանկ. տախտ. XXXVII, 139

ԱԲԻՏՈՂԱՄԻՐ ՀԱՏ
ԻՅԻՇԵԳԵԿԻՍՔԻ

372. ԱՆԳԵՂԱԿՈՒԹ. ս. Վարդան կեղեցու բակում կենցաղային քանդակներով օրդոցածև տապանաքարի վրա.

ԱՅՍ Է՛ ՀԱՆԳԻՍՏ ԶԱՆԻԲԷԿԻՆ. ԹՎ. : ԶՂԹ :

373. Նույնակ մի խաչքարի տակին, թերի արձանազրույթյուն.

ՅՈՒՆԱՆԻԲԱՐԻ

ՅՈՒՆԱՆ Ի ԲԱՐԻ

ԲՈՆԱԿՈՒԹ

Հիշատակված է Ստ. Օրբելյանի կողմից Մոզու գավառի ցուցակի մեջ, 12 չափ հարկով գավառի մեծ գյուղերիցն է կղկ:

Վերջին դարերում կղկ է շրջանի ամենամեծ գյուղը և Մելիք Թանգյանների նստոցը: Գյուղի կենտրոնում գտնվում է ս. Գրիգոր անունով կեղեցին, որը համաձայն արձանազրույթյան շինվել է 1704 թ., սակայն ներսում, հարավ-արևելյան մույթի արևմտյան երևին կա մի թվական՝ 1701. կարծում ենք, որ սխալ գրչության հետևանք է:

Այդ կեղեցու հարավային մուտքի առաջ 1848 թ. Մելիք Թանգի Բ. շինել է մի փոքրիկ գավթի, որտեղ թաղված են նրանց տոհմի անդամները:

Գյուղից մոտ մեկ կիլոմետր դեպի արևմուտք կղկ է մի փոքրիկ կեղեցի կիսով անվամբ, որի պատին և մոտիկ դերեզմանքարի վրա կղկ են արձանազրույթյուններ. այժմ ոչ կեղեցին և ոչ էլ դերեզմանքարերը չկան. նրանց տեղում ալերակներից դուրսած փոքրիկ հողաթամբ է մնացել: Այդտեղի արձանազրույթյուններն ատնում ենք Կալալանից:

Ճ 374 կարևոր արձանազրույթյունը ծածկված էր ծեփի շերտով, որը զվարույթյամբ մաքրելուց հետո՝ հնար է կղկ վերածանել:

374. ԲՈՆԱԿՈՒԹ. գյուղամիջի ս. Գրիգոր կեղեցու հարավ-արևելյան մույթի հարավային երեսին. 37 ս.

ՆՆՈՐԿԻԻՆ ԱՅՇԻՆԵՑԱԻՄԲԱՍ
ՏՈՒԴՍԵՐԱՆԱԼՈՅՍՐԱԲՈՒ
ՆԱՊՏԻՆԵՆԵՐԿՐՈՐԴ
ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻՆԵՐԻՑԱՅՍԵՐԱՆԱԼ
ՎԱՌԻԱՊՏԻՆՄՈՂՅԻՉՈՐԴԼՈՒ
ՍԱՈՐԶԻՆՄԻՅՆԳՐԻԳՈՐԻՅԱՌԵ
ԱՑԻՈՅՆՁԵՆԱՄԲԱՋԱՆԸ
ԽԱՏԻՕԳՏԱՋԱՆՍԻՆԵՑԱՅՏԻ
ՏԵՅՈՎԱԿԱՆՅԱՄԻՆԵՑԻՈՅ
ԱՐԴԵԱՄԲԲՈՆԱԿՈՐԵՑՈՅ
ԱՅՍԻՔՆՄԻՅԵՐԳԵՐԳ.ՏԻՅԱԿՈՐ
ԵՏԻՅՍՐԱՌԵՆՔԱՅԱՆԱԻՅՆ

ՄԵԼԻՔ
ԿԱԵՆԱԶԱՐԻՆՄԵԼԻՔԸԱՄԻՐԱ
ԶԻՆՅԱԿՈՐ ՃԱՆԻՆՔԵԱՐԱՄ
ՂՈՒԼԻՆ.ՊԱԼՈՐԴԻԱՍՏՈՒՐԻՆ
ԲՈՒՆԵԱՌՈՐԻԳՐԻԳՈՐԻՆ
ՇԱՅՆԱԶԱՐԻՆ-ՍԻՄՈՆԻՆ
ԱՎԱՔԻՆ:ՊԵՏՐՈՍԻՆՇԱՄԵՔԱՆԻՆ
ՅՕՆԱՆԻՆԱԼԵՏԻՍԻՈՐԻՆԱԴԻՆ
ՓԱՋՐՍԻՈՐԻՆ ՊԵՏՐՈՍԻՆ
ԻՍԱԽԱՆԻՆ ՊԵՏՐՈՍԻՆ
ԻՍԱԽԱՆԻՆ ՈՐԴԻՅՈՎԱԿԻՄԻՆ
ՍԿՈՐԴԻՄԿՐԻՉԻՆ.ՄՈՒՍԻՆ
ՅԱՐՈՒԹԻՆ:ՄԻՎԻՈՐԻՆԻՍԱ
ԽԱՆ.ՄՈՒՐՈՐԻՆ ՅԱԿՈՐԻՆ
ՅԱՐՈՒԹԻՆԱԶԱՐԻՆԴՈՍԴՐԱ
ՄՈՒՆԱԶԼԻՎԻՆՇԵՐԻՆԻ
ԴՈՍ ԴՐԳԻԼՓԱՐԻՆ
ԲԱՄՐԱՍԱԶԻԴՈՍԴՐՓԱՐԻՆ
ՅՈՎԱՆԻՍԻՆՅՅՐԵԱԶԼԻ
ՈՐՈՅՅԵԱՍԱԿՆՕՐԻՆՔԵՆՅԵ
ՕՅԱՆԱՄԱՐԲԱՅԻՍԱՌԻՆ
ԱՅՍԱՆՎԱՆՔՍԳՐԵԱԼՔԱՆ
ԻՎԵՐԱՄԲՏԱՌԵՑՈՒՆՏՈՒ
ՈՒՆԻՆՔՆԵԱՌՈՐԻՆԳՈՐՎՆ
ԲՈՒՄԵԼՁԻՆ
ԱՐԵԱՆԻՈՐԴԻՆԱԶԱՐԻՆ

ՇՆՈՐՇԻՆՍՅ ՇԻՆԵՑԱԻ ՄԲ ՄԱՏՈՒՐԱՍ
ԵԹՆԱԼՈՅՍ ՐԱԲՈՒՆԱՊԵՏԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԳ
ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻՆ, ԵՐԻՑՍ ԵՐԱՆԵՍԱԼ
ՎԱՐՈՍԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐԱՌԵ, ՉՈՐԴՈՐԳ ԼՈՒՍԱՍ
ՈՐՁԻՆ ՄԲՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱՌԵԼԻՍՅՈՒՑՆ
ԶԵՈՍՄԲ ԲԱԶՄԱՇԽՍՏԻ ՕԳՏԱԶԱՆ ՍԻՆ
ՆԵԱՅ ՊԵՏԻ | ՏՆ ՅՈՎԱԿԻՄՍՅ ՍԻՆԵՑՅՈՑ |
ԱՐԴԵԱՄԲԲ ԲՈՆԱԿՈՐԵՑՈՅ |
ԱՅՍԻՆՔՆ ՏՐ ԳԵՐԳ, ՏՐ ՅԱԿՈՐ | ԵՒ ՏՐ
ՅԱՐՈՒՐԵՆ ԲԱԶԱՆԱԻՑՆ | :

ՄԵԼԻՔ
ՆԱԵՆ ՆԱԶԱՐԻՆ, ՄԵԼԻՔ ՇԱՌԱՋԻՆ,
ՅԱԿՈՐՃԱՆԻՆ, ԲԵՍՐԱՍ | ԳՈՒԼԻՆ, ՊԱԼԻՈՐԻՆ
ՄԵՍՏՈՒՐԻՆ | ԲՈՒՆԵԱՌՈՐԻՆ
ԳՐԻԳՈՐԻՆ | ՇԱՆՆԱԶԱՐԻՆ, ՍԻՄՈՆԻՆ,
ԱՎԱՔԻՆ, ՊԵՏՐՈՍԻՆ, ԲՍՏԵՓՈՍԻՆ | ՅՕ-
ՆԱՆԻՆ, ԱՎԵՏԻՍԻՈՐԻՆ ԱԳԻՆ | ՓԱՋՐՈՒՍԻ
ՈՐԻՆ ՊԵՏՐՈՍԻՆ, ԻՍԱԽԱՆԻՆ ՈՐԻՆ
ՅՈՎԱԿԻՄԻՆ, ՍԿՈՐԴԻՄԿՐԻՉԻՆ, ՄՈՒՍԻՆ
| ՅԱՐՈՒԹԻՆԻՆ, ՄԻՎԱԻՆ ՈՐԻՆ
ԻՍԱԽԱՆԻՆ, ՄՈՒՐՈՐԻՆ ՅԱԿՈՐԻՆ |
ՅԱՐՈՒԹԻՆ, ԱԶԱՐԻ ԳՈՒՍԳՐ ՍՄՈՒԼ ՆԱԶ-
ԼՈՒՎԻՆ, ՇԵՐԻՆԻ | ԳՈՒՍԳՐ ԳԻՎՎՓԱՐԻՆ,
ԹԱՄԲԱՍԱԶԻ ԳՈՒՍԳՐ ՓԱՐԻՆ, ՅՈՎԱՆԻՍԻ
ՄԱՅՐ ՆԱԶԼՈՒԼԻՆ | ՈՐՈՑ ՅԻՇՍԱԿՆ
ՕՐՇՆՈՒԹԵԱՄԲ ԵՂԻՑԻ, ՕՇԱՆ, ԱՐՄԱՐ
ԲԱԶԻ ՍԱՌԻՆ | ԱՅՍ ԱՆՎԱՆՔՍ ԳՐԵԱԼՔ
ԿԱՆ | Ի ՎԵՐԱ ՄԲ ՏԱՌԵԼԱՅՈՒ ՄԱՏՈՒՐԻՆ:
ԲՈՒՆԵԱՌՈՐԻՆ ՋԻՈՐՎԱՆ:

ԹՎ. : ՈՒՄԶ. : ԻՆ |
ՄԱՐԵԱՆԻՆ ՈՐԻՆ ՆԱԶԱՍՐԻՆ:

Անունների այս ցուցակը, ալիկի համառոտ, տե՛ս Տաքև բաժնում:

384. ԳՍՍՍԱԿԵՐՏ. գյուղից դեպի հյուսիս մոտ երկու կիլոմետր հեռու, հին ճանապարհի եզրին կանգնած խաչքարի ներքևում. 7 ա.

Ի ԹՎԵՍԱՅԱՅՈՂԸ ԿՌ
ԵՍԲԱԸՏԱՐՏԵԿ
ԱՌՆԱՅԿԵՐԵԳԻՎԱՅ
ԵԼԵՅԻԳՅԱՏԱՆԱԿԻՄ
ԱՈՆՈՒՆԵԻԶԿԱԿԸՍՍ
ԱՄԱՅԿԱԳՆԵԼԵԿՆՍԻ
ԻՐԿՈ..... ՈՅԻՏՈՂ

Ի ԹՎԻՍ ՀԱՅՈՑ : ԶԿԹ : | ԵՍ ԲՍՂՏՍՐ, ՏՆ ԿՍՌՆԱՅ,
ԿԵՐԵՑԻ ՎԱՅԵԼԵՑԻ ԶԺԱՄԱՆԱԿ ԻՄ | ԵՒ ՈՉ ՈՒՆԵԻ
ԶԱՌԱԿ. ԸՍՏՍԱՅԱՅ ԿԱՆԵՂԵՆԵԼ ԶԵԼԱՅ Ի |
ՓԻԿՈՒԹԻՒ ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՑ.

Գ Ե Տ Ա Թ Ա Ղ

385. Գյուղամիջի եկեղեցու մուտքի հարավից կանգնեցրած գեղաբան-
դակ խաչքարի սակին. 5 ա.

ԵՍՄԻՒԹԱԵՐ
ԵՅԿԱՆԳՆԵՑԻ
ՉԻԱԶՍԵԸ
ԲԱՐԻՄՈՎԱ
ՊԱԹՎԸԸԸ

ԵՍ ՄԻԹԹԱՐ ԵՐԵՑ ԿԱՆԳՆԵՑԻ | ԶԵԱՉՈ
ԵՂԲԱՌՐ ԻՄ..... ԹՎ. : ԶԼ :

386. ԳԵՏԱԹԱՂ. գյուղամիջի եկեղեցու մուտքին որպես բարավոր օգտա-
գործված սապանաքարի վրա.

ԱՅԱԿԱՆԳԻՍՏԱՂ ԱԲՈՒ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻԹՍ ՄԱՂԱԲԻԱ...
Շարունակաթուճը պատի մեջ է:

387. ԳԵՏԱԹԱՂ. գյուղամիջի եկեղեցու մուտքի կամարակալ քարի վրա.

ԷՍԵԿԵԸԵԿ
ԻՄ ԿԵԸ ՇԻՆԵԿ
ԹԻՎՆ ՌԺԺ
ՌԺԺԱ 1650

ԷՍ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ԿԵՂ ՇԻՆԵՑ ԹԻՎՆ : ՌՃԺ.
: ՌՃԺԱ. : 1650.
Թվականները գրված են անհիշատակ

Շ Ն Ա Թ Ա Ղ

388. Գյուղամիջի եկեղեցու մոտ մի դադաղաձև սապանաքարի վրա.
Անուն Այ, ես Մելիք Ղուլիս կանգնեցի զսապանս եղբոր իմոյ արն Պարիիին.
զինայրն իմ զեղիմախաղէն, զմայրն իմ թանգուլչիչին. եղբ(այրն իմ) Փիրնաւ
Լաբան, Գ. 160.

Բ Ի Չ Ա Ն Ա Ղ

389. Լեւոնացիքի դեպի Նախիջևան թեքվող երեսին, խճուղու կողքի աղ-
բյուրի վրա կողքանց գրված խաչքարի սակին. 3 ա.

ՇԼԳ: ԿԱԳԼ ԻՅՇ
ԱՄԳԱՅԵԻԱՐԵՆԱ
3

: ՇԼԳ: ԿԱՆԳԻՆՅԱՔ Ի ՅԻՇԱՍԱԿ |
ՍՌԱԳՍՑ ԵՒ ՄԱՐԵՄՍՑ:

ՂԱՓԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

ԱՐԾՎԱՆԻԿ (ՀՆՈՒՄ ԵՐԵՅ-ԵՐԵՅՅՎԱՆԻԿ)

Այժմ գտնվում է Կափանի շրջանի մեջ, հնում մտնում էր մյուս Բագք կամ Գաշունիք գավառի մեջ. հարկի չափն էր 12: Երեց-Երեցվանիկ հին անունը ձևափոխվելով գարձել է այժմ Արծվանիկ:

Գյուղի սահմաններում կա երկու կարևոր հուշարձան. մեկը՝ Երեցու վանքը՝ գտնվում է գյուղից մոտ երեք կիլոմետր զեպի արևելք, բարձրավանդակի վրա, քարափի պտուհիին: Համաձայն մատենագրական տեղեկությունների, շինված է 6-րդ դարի կեսերին Երեցուկ վանականի կողմից (հետո կախկոպոս): Այժմ կիսավեր վիճակում են թե՛ բուն եկեղեցին և թե՛ շուրջը կրած մյուս շենքերը ու բակում տաանձնակի կանգնած մատուռը:

Այս հուշարձանի պատերին ոչ մի արձանագրություն չկա: Գյուղից կես կիլոմետր զեպի արևմուտք, մի թմբի վրա գտնվում է մի փոքրիկ թաղակապ եկեղեցի և շուրջը զերեզմանատուն: Եկեղեցին շինված է կոթածո քարերով, ներսում և դրսից պատերի մեջ ազուցված են սրբատաշ, սպիտակավուն փոքր քարեր ու խաչքարեր, որոնց վրա կան 11-րդ դարի սկզբի արձանագրություններ:

Ներկա շենքն իր ճարտարապետական ոճով չի համապատասխանում արձանագրությունների ժամանակին՝ 11-րդ դարին. հավանաբար այդ հին շենքի տեղ նորն է շինվել և հնի արձանագրությունները նսնամբով հավաքվել ու տեղադրվել են նորի պատերի մեջ: Բակում գտանք հին շենքի քեփի անկյունի մի ատամնավոր քար, որը թե՛ նյութով (մուգ բազալիտ) և թե՛ մանավանդ, մշակման ըստը տեխնիկայով բոլորովին տարբերվում է ներկա շենքից և միանգամայն համապատասխանում է 11-րդ դարի հուշարձաններին:

Եկեղեցու շրջապատի զերեզմանատան մեջ կան մի քանի հասարակ խաչքարեր ու զերեզմանաքարեր, թեև հին, բայց անարձանադիր: Մնացածները զերազանցապես 16—17 դարից են, զրանցից կարծր են եկեղեցու հյուսիսային կողմում իբրև մոտ գտնվող երկու օրորոցածև տապանաքարերը, ուստա Այսպի շինածները, որոնցից միայն մեկի արձանագրությունն է ընթեռնվում զժամրոթյամբ:

Այս զերեզմանատունը մինչև այժմ էլ օգտագործվում է: Գերեզմանատան հյուսիս-արևելյան կողմում, մի հարյուր մետր նրանից հեռու, զեպի գյուղ տանող ճամփի կողքին զարավոր ծառի տակ գտնվում է սպիտակավուն քարից և ամբողջովին չարդողված մի զերեզմանաքար, դա զավանան Մելիք Փրանցյուլի զերեզմանն է, որին տեղացիք մի անունով են միայն կոչում—շուն Փրանցյուլի զերեզմանը:

Գյուղի արևմտյան կողմին էլ կա մի այլևի հին զերեզմանատան մնացորդներ, ուր կան մի քանի արձանագրված խաչքարեր և տապանաքարեր, որոնցից երկուսի արձանագրությունների մեջ հայկանաբար նշանագրեր են գործածված (Ձ 403, 404):

390. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. զերեզմանատան միջի եկեղեցի. արևելյան պատի լուսամուտի հարավից ազուցված փոքր, սպիտակավուն քարի վրա՝ ներքուստ. 7 տ.

 27 | 40

ԻՅԱԶԱԲԻՌՍՅ
 ԻՂԵՅԷԿՍԱԵՓԱՆՈ
 ՍՔԱՏԱՆԱԵԿԵՂԵՅՈՅՍ
 ԴԱՂՈՒՄԻՆԵՍՄԴԻՅՈՒՍԻ
 ԿԵՐԻՅՈՅ

ԹՎ. : ՆՂԳ. | Ի. ՅԱՂԱԻԹՍ ՅԻՇԵՅԷԿԲ
 ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԳԱՀԱՆՍԱ, ԵԿԵՂԵՅՈՅՍ |
 ՊԱՇՏԱԽԵՆՍ, ՈՐԳԻ ՅՈՒՍԻԿ ԵՐԻՅՈ:

Լուսանկ. տախ. XL, 146

Տապանաքարի հյուսիսային կողմն կենցաղային տեսարան է, թաղաբաժնի, նվագող սպոր
 ձևով, պարոզ, եղջերուներ երկու հատ, բլիթներ սպա կրկին նվագող:
 Հարավային կողմն՝ չորս խորաններ մեջերին խաչ:
 Արևմտյան ճակատին խաչ, արևելյան՝ հավիտենականության նշան՝ սկիզբ:

399. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գերեզմանատուն. եկեղեցու հյուսիսային կողմում օրորո-
 ցածն տապանաքարի վրա:

ԱՆՄԻՎԱՆԱԹ ՄԱՐՄԻՐՈՍ ՊԱՏԱՆ ԴԵՄԱՅԻԱԼՈՒ: ԳԻՐԻԳՈՐ ՎԼ
 ԵՄԵՆՈՒՆ ԵՄԵՆՈՒՆ

Այս արձանագրության մեջ ՄԱՐՄԻՐՈՍ և ԳԻՐԻԳՈՐ անուններից բացի մնացած բա-
 րերը հայերեն չեն, ըստ երևույթին պարսկերեն պիտի լինեն:
 Արձանագրությունը խիստ քաղաքաված է. գերեզմանաքարը նախորդի կողքին է, հա-
 րավից, նույն ոճով շինված, կենցաղային քանդակների փոխարեն նույնպես խորաններ են ու
 խաչեր: Նույն ուստա Ավագի գործը պիտի լինի:

400. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գերեզմանատան մի փոքրիկ խաչ-
 բարի վրա:
 ԹՎԻՆ : ՌՃԺՆ:

401. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գերեզմանատուն. մի փոքրիկ
 խաչքարի վրա:
 ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՍ ՄԱԹԵՈՍ ՈՐԳԻ ՈՎԱՆԵՍԻՆ:
 ՈՐԳԻ ԲԱՆԻ ՄԵՋ ՍԿԳՐԻ ՄԱՌԵՐ ԵՍԽԱԼ Է ՍԿԳՐԵԿ ԳՐԻԷՐ:
 ՈՎԱՆԵՍ ԲԱՌԵ ԳՐՎԱԾ Է ՀՅՈՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՂԻՆ:

402. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գյուղի արևմտյան եզրի գերեզմանատուն. կանդնած
 խաչքարի ճակատին, շրջանակներին և կողմին:

ԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍԱԻՐԻԿԱՆԵ
 ՉԻԱԻՓՐԿ ՌԻԹԵԱՄԻ
 ՃԱՆ ԻՍԵԻ
 ԵԼԱ ՄԻՆ
 ԵՎ ԷՄ
 ՅԱ ԻԵ

ԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍ ԱՒՈՒՐ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԵՍ
 ԱՄԻՐԻՃԱՆԵՍ ԵՆ ԵԼԱՄԻՆ ԵՆ ՎԵՍՅԱԻ.....ԹՎ. :ՁԼԲ:

Աջակողմյան առանձնակի գրվածները կողմն են:
 Պաշարի առաջ կա տախակ գերեզմանաքար:

403. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գյուղի արևմտյան եզրի գերեզմանատուն. նախորդին
 մոտ հյուսիսից, կանդնած խաչքարի կողքին:

ԱՆՈՒՆ ՈՆԾԻԵ ԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍ ԱՒՈՒՐ ԿԱՆԿՆԵՑԻ
 ԱՅԵՍԱԻ ԻՈՒԵԼՄՏԵԻ ԶԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹ ԼՈՒԿՈՒ. . ՄԻՆՍ.
 ՈՒԹՈՒՆԵՆ ԱՅՈՐ ՈՎԱՐՄԻ ԹՎ. :ՁԼԲ:
 Առաջին սյունակը հյուսիսային կողմն է,
 երկրորդը՝ հարավային:
 Երկրորդ սյունակի առաջին չորս տա-
 ղերը ծածկագրեր կամ նշանագրերով են:

404. ԱՐԾՎԱՆԻԿ. գյուղի արևմտյան եզրի գերեզմանատուն. սպիտակա-
 վուն քարից օրորոցածն տապանաքարի վրա:

ԵՍՈՎԱՆԵՍՍՈՒՄԱՆ ՆՍՈՒՄԱՆ ԶԻՍՈՒՆ ԶԻՍՈՒՆ
 ՉԻԱՐՍՈՐԴՈՅԻՄՈՅԻ ՈՐԳՈՅ ԻՄՈՅՍ -ԱՐԳՍ ԼՈՐԻ.
 ԻԵՋԿԻՐԵՆԻՍԿՈՒՄՆԻ ԱՅԱԿ
 ԱՐԳՍ ԲԱՆԻ ՍԿԳՐԻ ԵՆԿ ՄԱՍ ՉԱՐԳՎԱԾ Է:
 ՎԵՐԵՋԻՆ ՄԱՐԸ ԾԱԾԿԱԳՐ ԵՆ ՆՇԱՆԱԳՐԵՐՈՎ Է:

Վ. Ա. Ն. Ս. Վ. Ա. Ն. Գ.

Գտնվում է Լափանի շրջանի մեջ, ամալի տեղում, Ծհարջի գյուղի դիմաց, գետի հան-
 դիպակաց աջ ափին: Հնում մտնում էր Ջորք գավառի մեջ:

Սա. Օրբելյանն իր պատմության մեջ այս վանքի շինության ու կարգավորմանը նվի-
 րել է մի հատուկ գլուխ (ՍԵ). համաձայն որի Այսուկաց իշխաններից Ջաղիկի կրտսեր որդի
 Վահանը՝ դասնալով կոնստանդնուպոլիսում է այս վանքը և իր անունով կոչում Վահանավանք,
 911 թ.—«Յոթմ գեղեցիկ յորինումովք, գմբեթալարի և եռախորան, հաստանդուզ և տաշա-
 ծուլ վիմօք», այստեղ են հալվելու 100 վանականներ, իսկ իշխանները նվիրում են վանքին
 չորս գյուղ և այլ կալվածներ:

Վանքի հիմնադիր Վահանին հաջորդում է իր եղբորորդին, նույնպես Վահան անունով
 (հետագայում Այսուկաց կաթողիկոս և ապա կաթողիկոս). սա ևս կառուցում է մի շարք նոր
 շենքեր «Աղոթարան ի գրան կեկեղեցույն վիմարդյան մասնաբանք, յորում հանդուցեալ կան ի
 շերմի բազում թագաւորք և թագուհիք Աղվանից և Բաղայ, և բազում իշխանք փառաւորք
 Սիրական աշխարհիս», շինում է նաև տրապէզ (սեղանատուն), մեծ դավիթ և փողարկներով
 չուր քերում մինչև վանքը:

Ավելի ուշ, Բաղայ Գրիգոր թագավորի օրք, թագուհի Շահանդուխտը իր քույր Կառայի
 և Սենեքերիմ թագավորի հետ շինում են կեկեղեցի մեծամեծ կամարների վրա, բազմասյուն
 սրահներ և այլն:

Հիշատակված այս բոլոր շինություններից այժմ կիսափուլ վիճակում մնում են մի կեկե-
 ղեցի ու դավիթ, որոնց կառուցումը ամբողջովին և հարավային պատերի էլ մեծ մասը փլել
 են. դավիթի առաստաղից մնացել են բայ տարածություն մեջ մեծամեծ քարերով շարված եր-
 կու հիանալի կամարներ: Սրանցից արևմուտք մի հարյուր մետր հեռու նույնպես կիսափուլ
 վիճակում մնացել են Շահանդուխտի շինած կեկեղեցին, մարմին կից, կամարների վրա, որպես
 կրկնորդ հարկ, որա էլ կառույն ամբողջովին և արևելյան պատը կիսովին փլել են: Շրջապատի
 փլատակները ծածկված են խիստ անասնով:

Շենքերը շինված են բազալտի սրբասաշ և մեծամեծ քարերով, որոնց հանքատեղը
 գտնվում է հուշարձաններից հյուսիս, մոտ 200 մետր հեռու, սարալանջին:

417. Բեն. Փառուսաս վանք. եկեղեցու մեջ բնկած վարքիկ խաչքարի տակին. 2 ա.

ՅԻՇԷՍԲԱՆԱԶՍՆԻ ՅԻՇԵՍԲԱՆԱԶՍՆԻ ՍԻ ԵՍԿՈՒՅԻՆ. ԹՎ. : ԹՄ :
ՅԱԿՈՒԻՆ ԲՈՒՄ

Խաչքարն ստանց պոչակի է, պատի մեջ աղուցվում համար շինված. նախնական տեղն անհայտ է:

418. ԵՂՎԱՐԳ (Նուս. Աղանորգ) գյուղամիջի եկեղեցու բակի գերեզմանատան հարավային եզրին Թորոս իշխանի գերեզմանաքարի վրա.

ԿԱԶՄՈՂԲԱԳՈՂԱԾ ԿԱԶՄՈՂ ԲԱՔՐՈՍ. ԹՎԱԿԱՆ : ԹՃԳ :

ԹՎԱԿԱՆ ՌՃԳ

Արձանագրությունը եղել է քարի շրթանքին և երկար. ամբողջովին ջարդարված է. մնացածից

վերահիշյալն է միայն ընթիսնակի: Թվականը, որը շատ սրուշ է քարի վրա, չի համապատասխանում Թորոս իշխանի սպանությունից ժամանակին, որը տեղի է ունեցել 1724 թ. համանաքար թվականի մեջ մոտացել է ստանալիս 2—70 զրեղ փորագրողը:

419. ԵՂՎԱՐԳ. գյուղամիջի եկեղեցու հարավային մուտքի բարավորի վրա:

Բ Ռ Ճ Խ Թ

ԹՎ. : ԹՃԽԹ :

420. ԵՂՎԱՐԳ գյուղամիջի եկեղեցու հարավային պատի մեջ արտաբուստ, աղուցված խաչքարի բեկին.

ԵՍԱՆԱՍՆԱԿԵՍ ԿԱՆԿԵՑՆԵԿԻ ՄԱՍՈՐԿՆԱՐԱՆԱՆՆ

ԵՍ ԱՂԱՅՍ ... ԿԱՆԿԵՑՈՒՑԻ ՏԱՊԱՆՍ ՈՐԳԻ ԻՄ ՂԱՐԱԽԱՆԻՆ:

421. ՈՒԺԱՆԻՍ. (Նուս. ՎժՄՆԻՍ կամ ՎժժՈՒՆԻՐ)—գյուղից մոտ մեկ և կես կիլոմետր հյուսիս ավերակ հին Ուժանիս գյուղատեղիի եկեղեցու արևմտյան մուտքի կամարակալ քարին. 7 ա.

ԿԱՆԳՆԵ

ԱԳՄԲՅԵԿԵԶԵ

ՅԻՍՏՐՈՒՇՍԱԿ

ԷԸՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳԻՈ

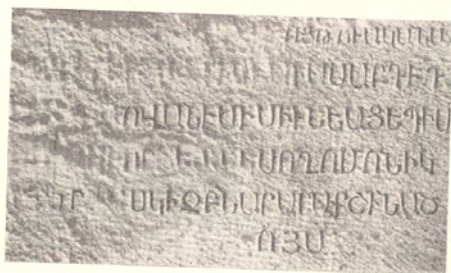
ՅՆԻԻԲԵԻԵՆՈՂԱՅԻԲՈՅ:

ՅԻՆԵՅԵԲՈՒՍՏԱԶԳԻԲՈՐՆԻՍ

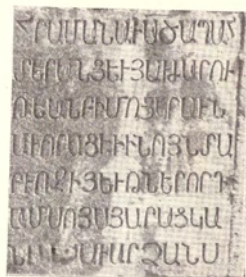
ԹՎԿԱՆ ԹԵՎԵՐՁԱՄԻՆՆԱՅԱՊՈՒԻՆ

ԿԱՆԳՆԵԱՅ ՍԻ ՅԵԿԵՂԵՑԻՍ ՍԻ
ԸՈՒՇՍԱԿԵՍԻՆ. ՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳ-
ԻՈՅՆ ԻՐ ԵՆ ՆՆՈՂԱՅ ԻԲՈՅ:
ՅԻՇԵՑԵՔ ՈՒՍԱ. ՉԳԻԲՈՐՆ Ի
ՔՈ. | ԹՎԱԿԱՆԻՆ : ԹՎ. : ՎԵՐՁ
ԱՄԻՆ ՇԱՂԱՊԱՅԻՆ:

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ

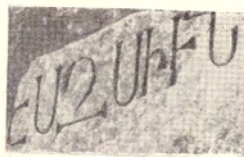
1

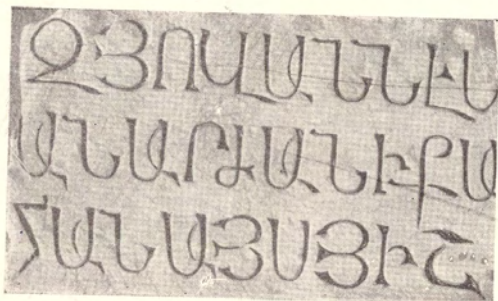
2

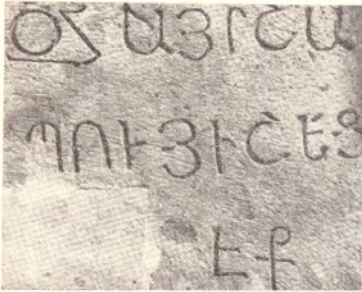
3

4

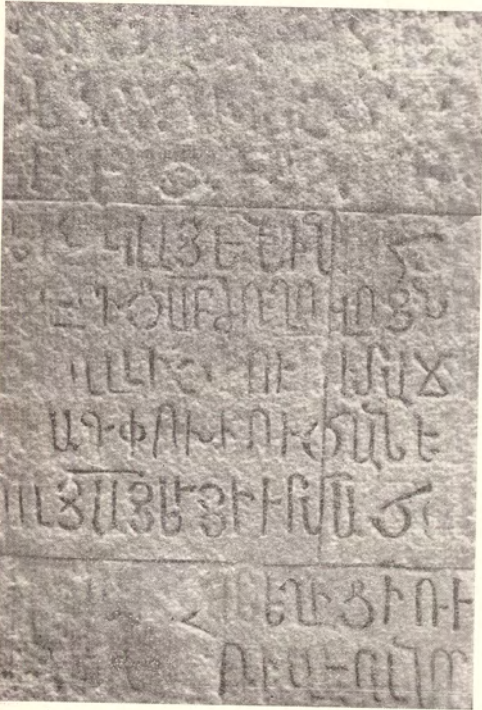
5

6

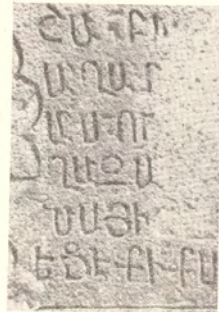
7

10

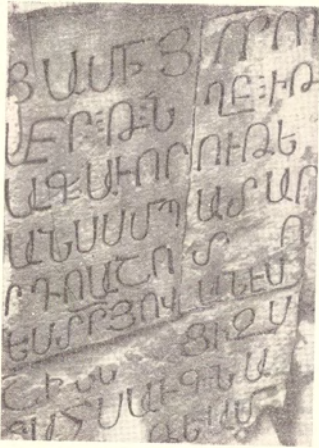
8

9

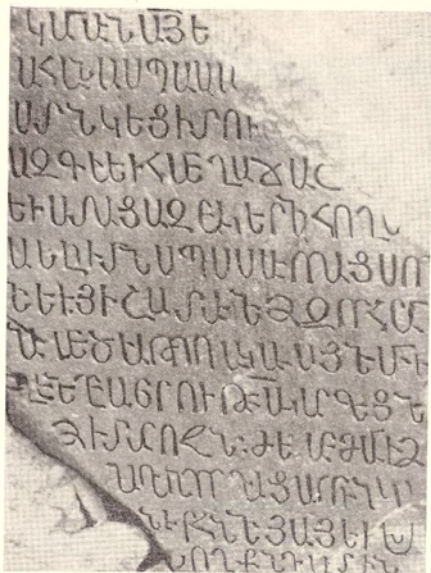
11

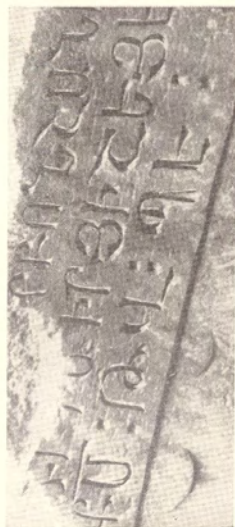
12

13

15

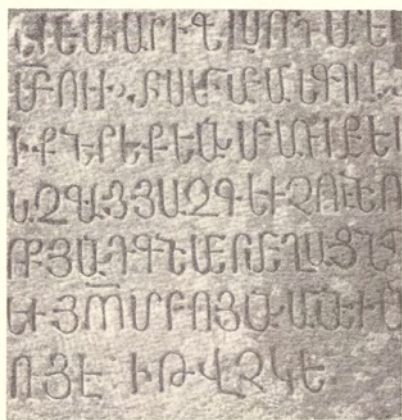
16

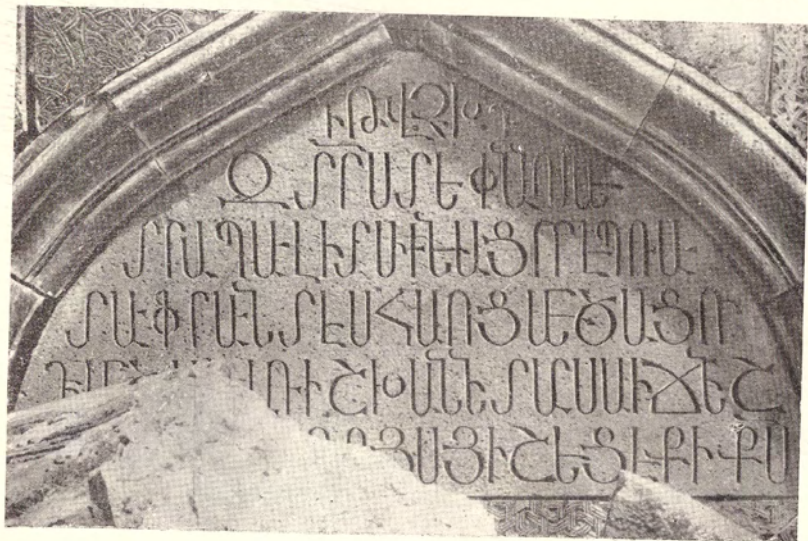
17

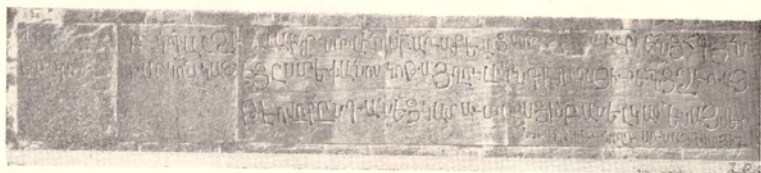
17

18

19

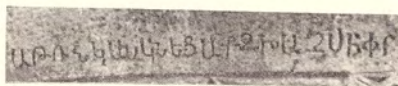
20

21

22

24

23

25

26

26

27

29

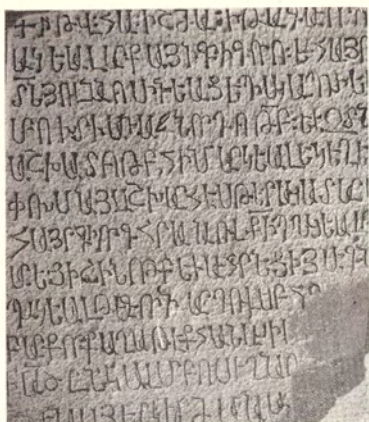

30

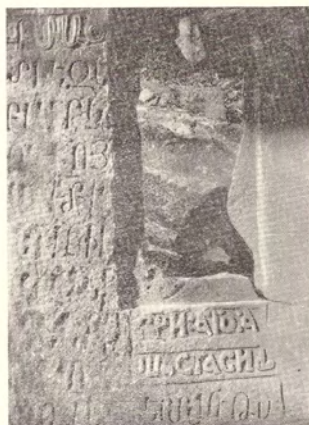

31

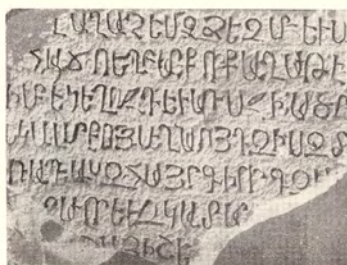

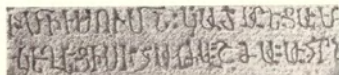
34

37

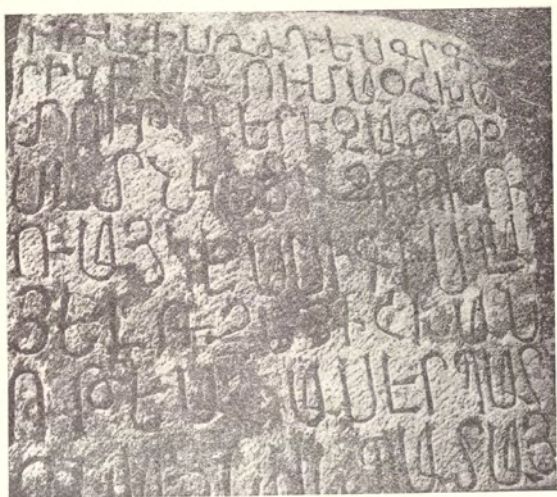
35

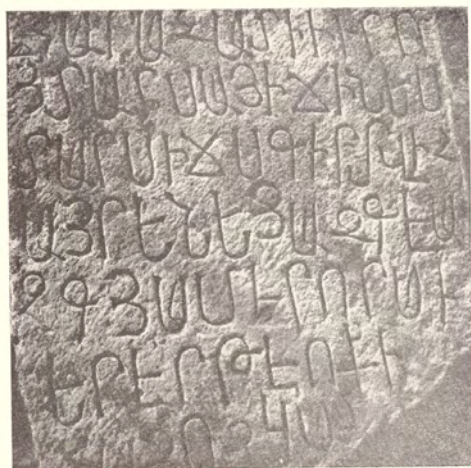
36

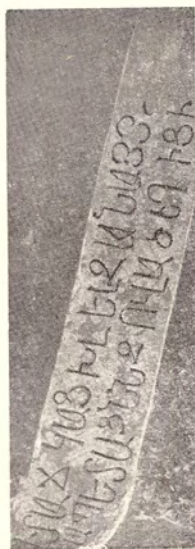
38

39

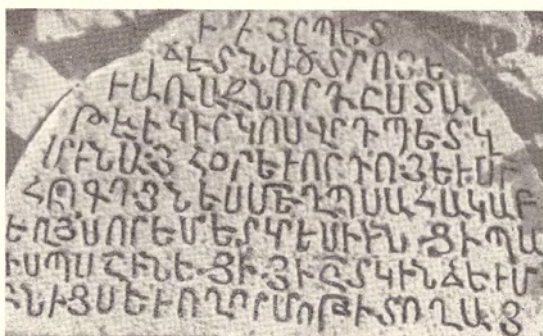

40

41

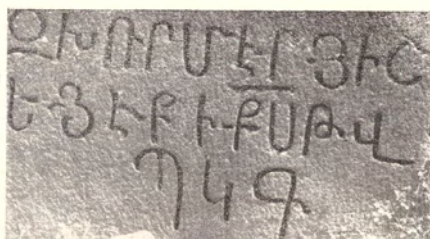

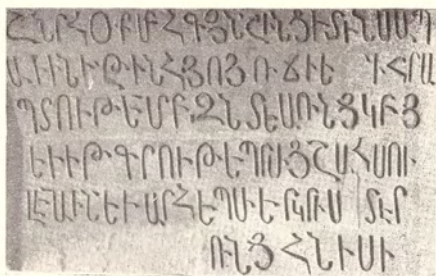
44

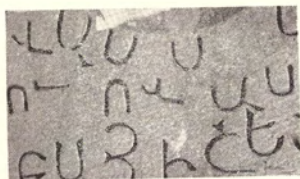
46

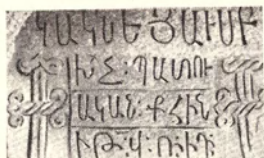
45

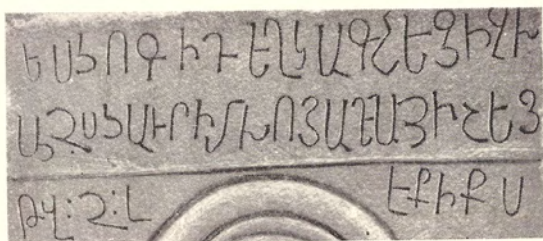
47

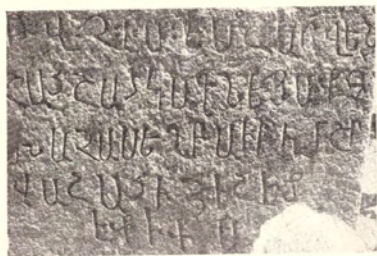
49

48

50

51

52

53

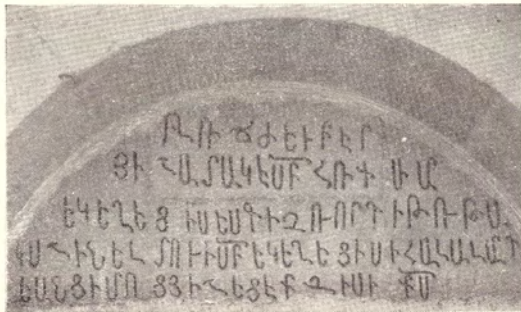
53

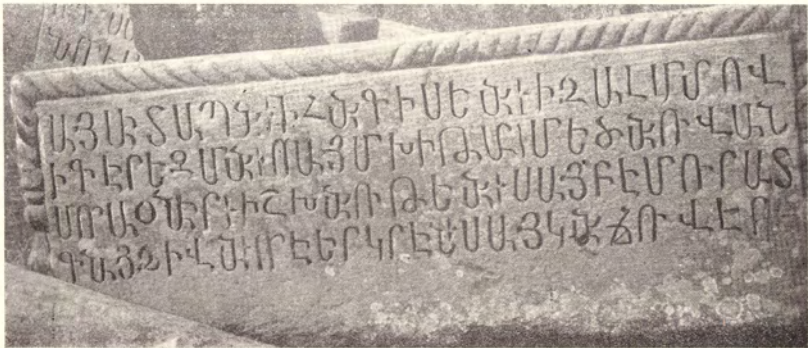
54

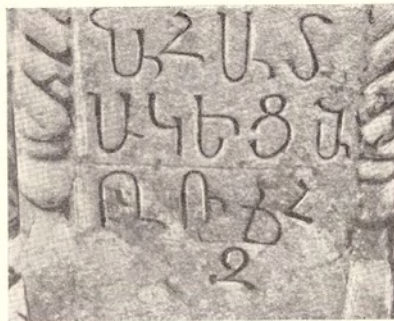
54

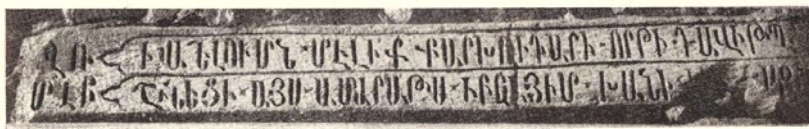
55

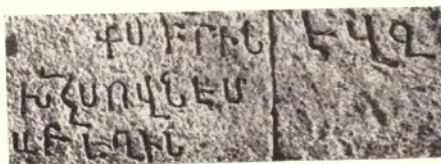
56

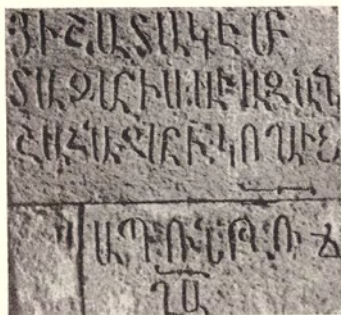
56

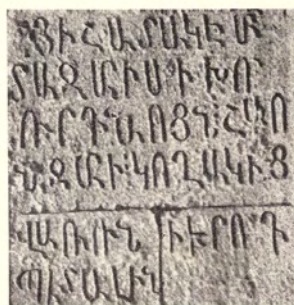
62

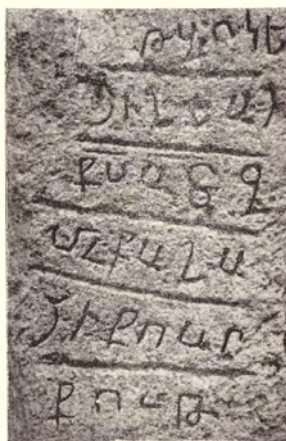
58

60

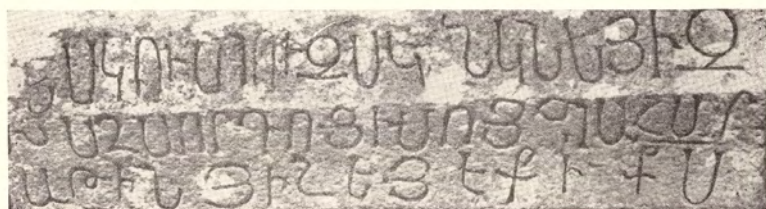
61

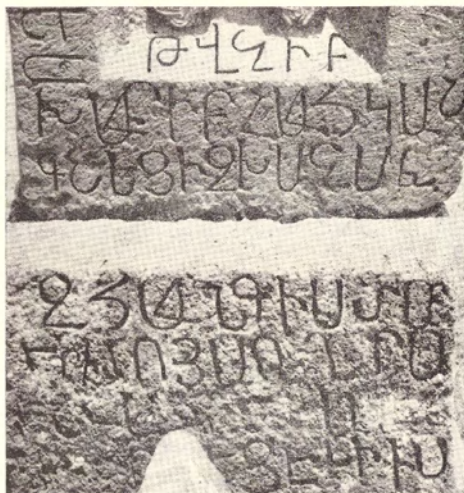
62

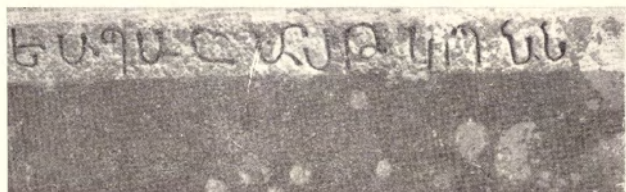
63

64

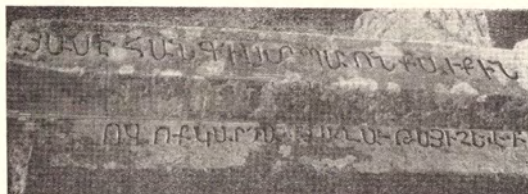
65

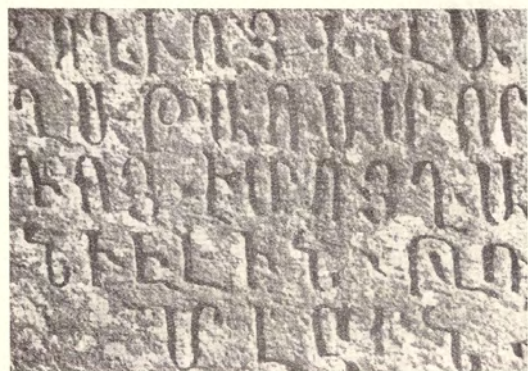
66

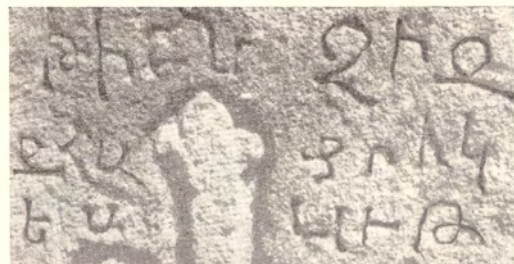
67

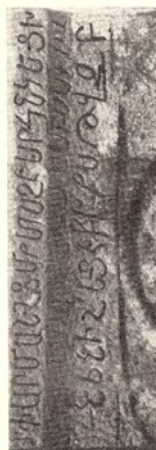
68

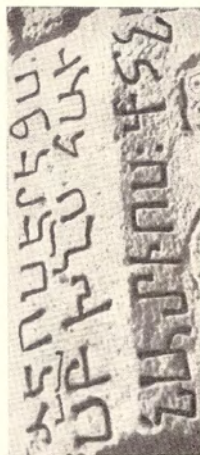
70

71

69

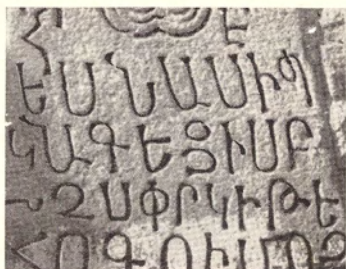
72

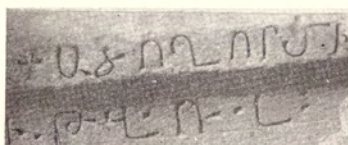
73

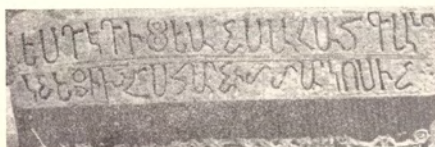
73

74

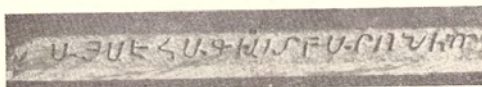
75

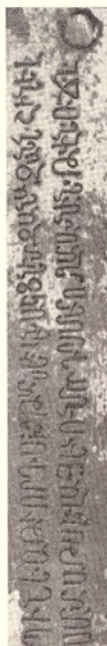
76

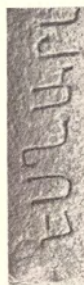
76

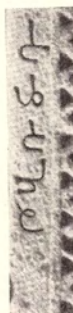
77

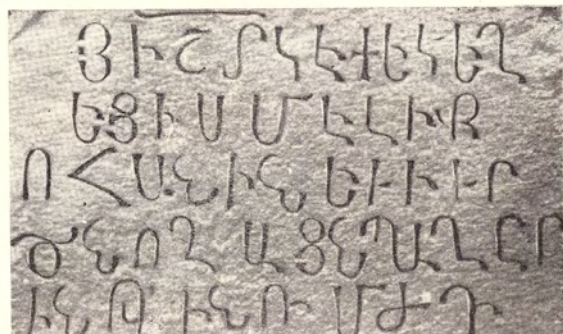
80

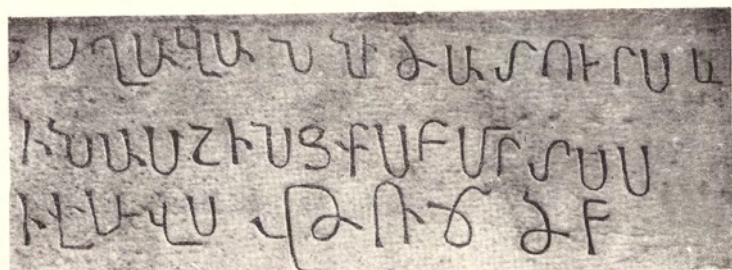
78

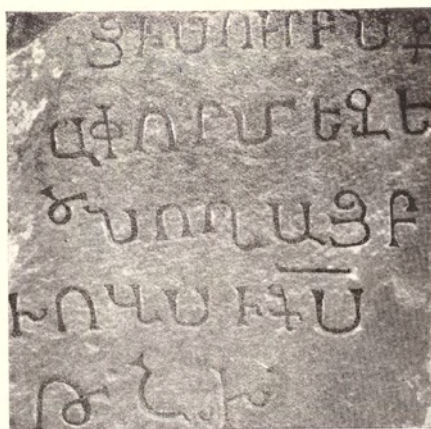
79

83

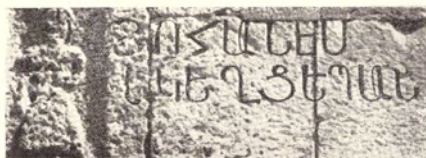
82

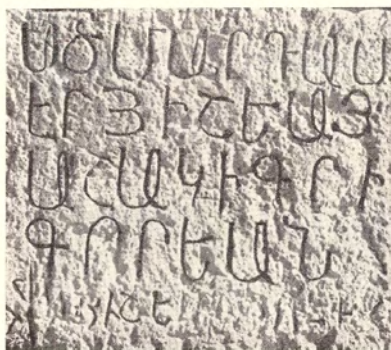
81

84

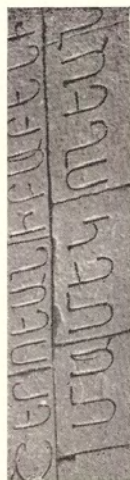
85

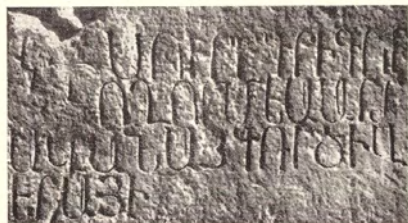
86

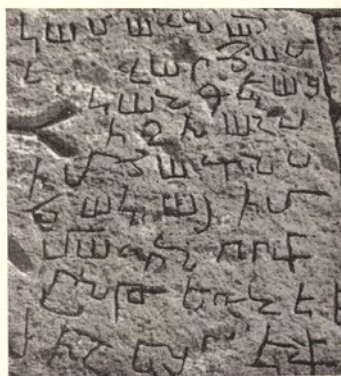
88

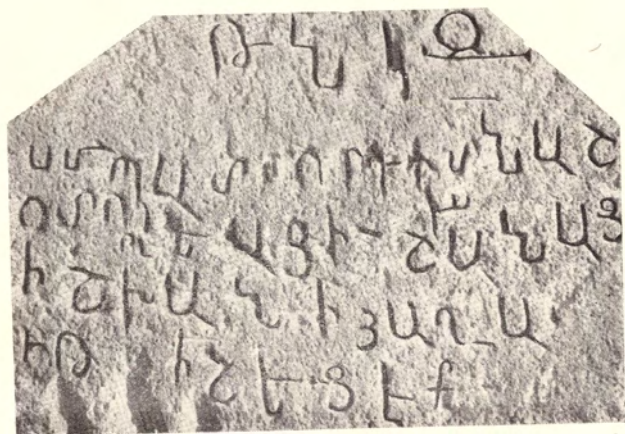
89

87

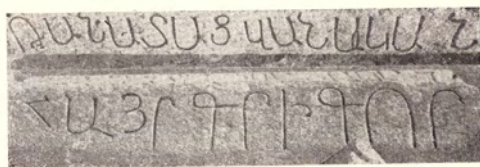
92

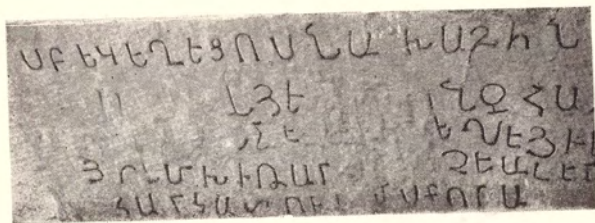
101

93

91

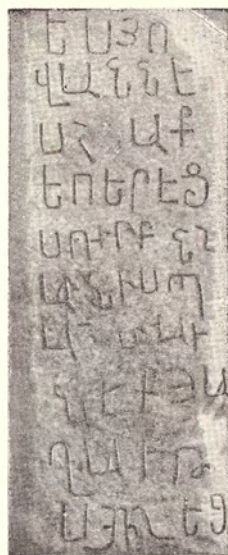
96

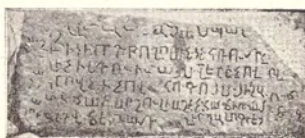
95

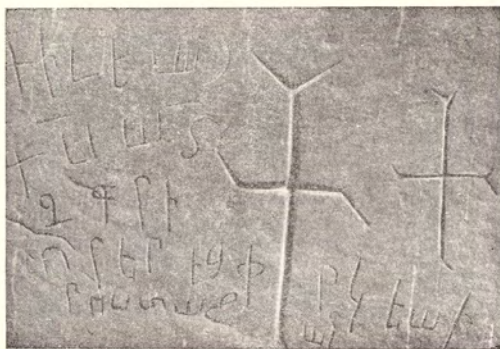
97

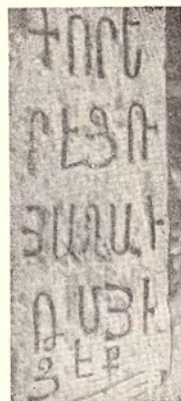
99

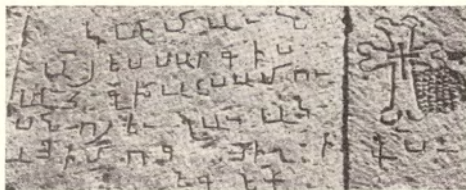
100

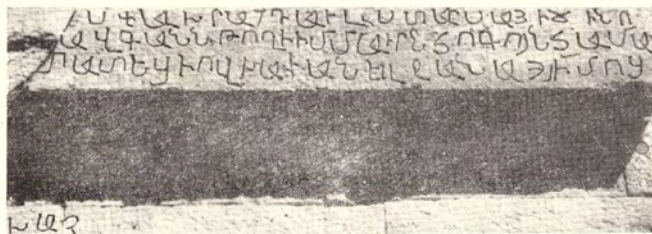
98

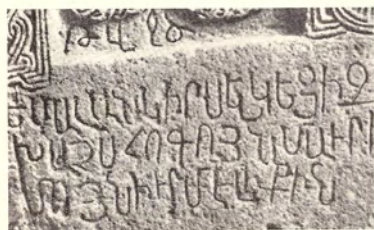
101

92

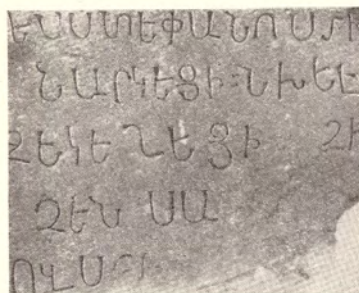
102

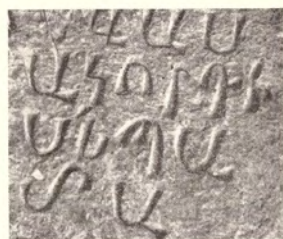
103

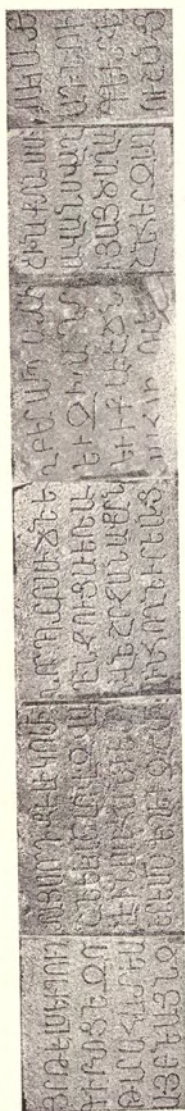
105

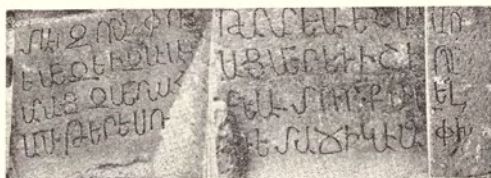
104

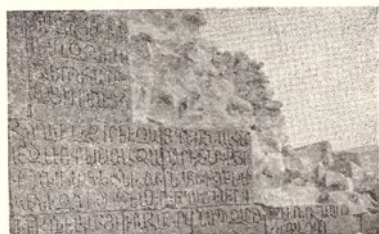
106

107

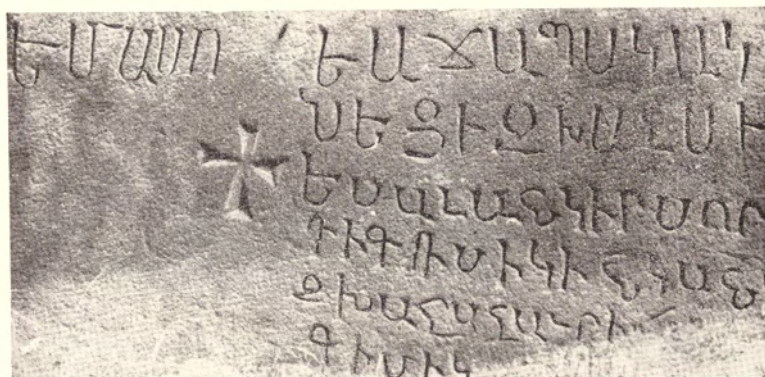
107

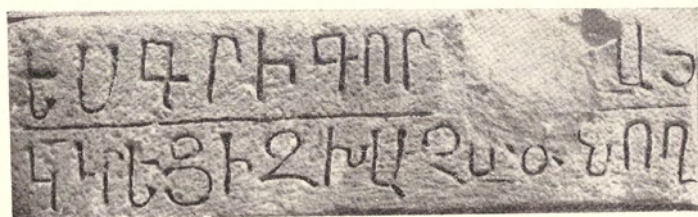
107

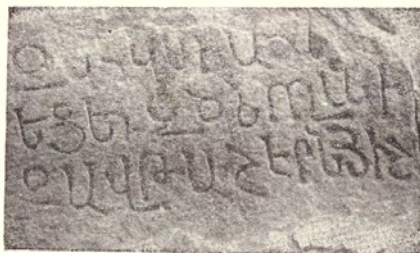
124

109, 111

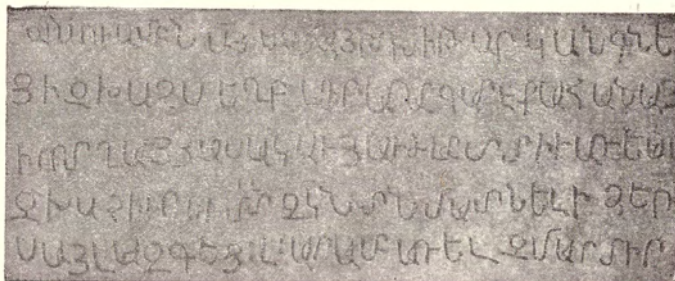
110

112

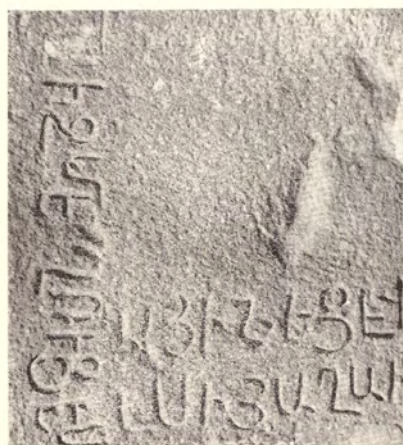
113

114

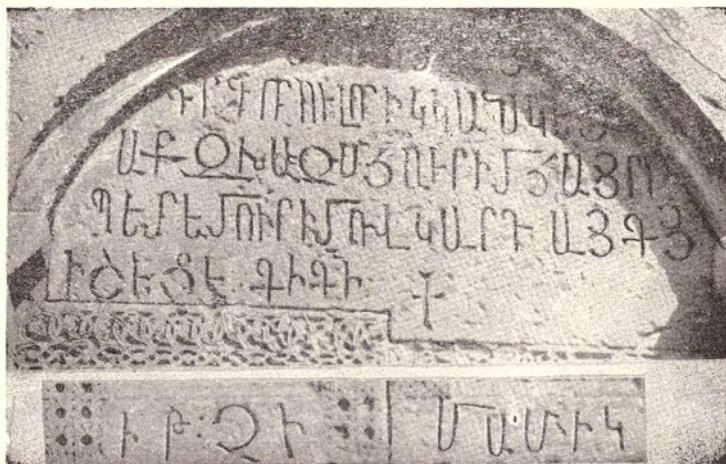
108

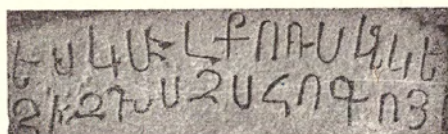
116

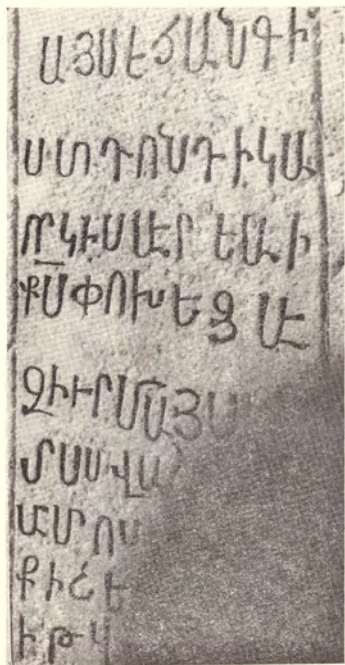
115

118

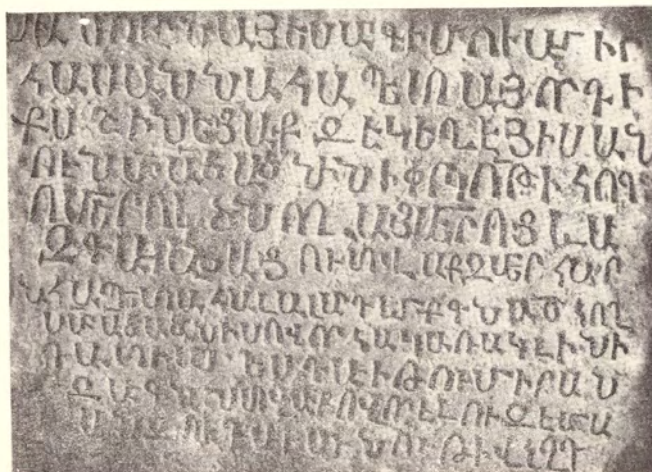
117

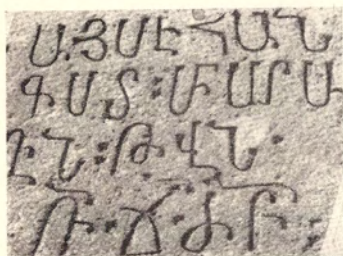
119

120

121

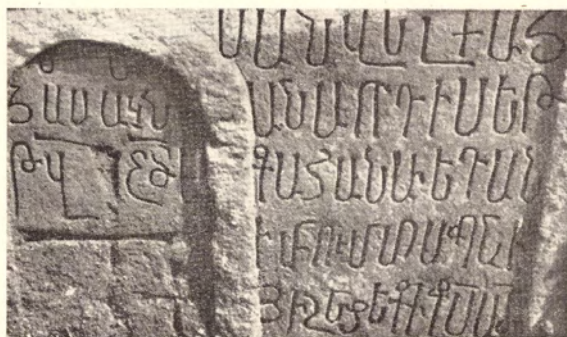
122

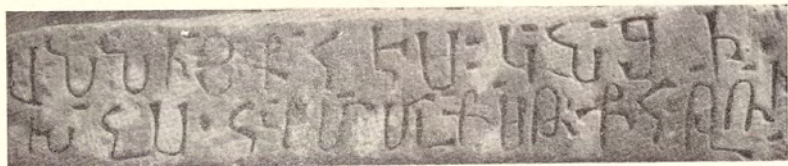
123

124

125

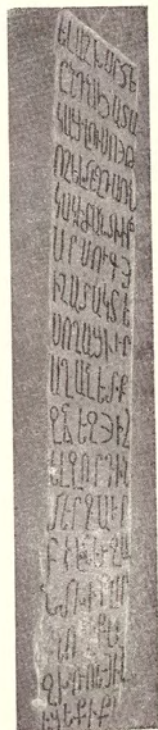
126

127

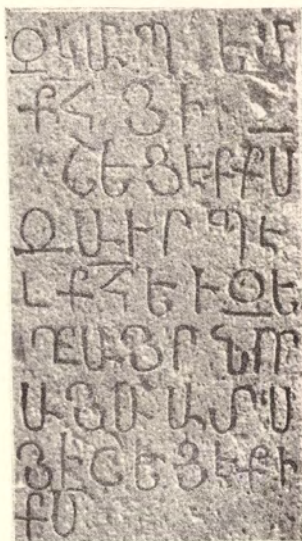
128

129

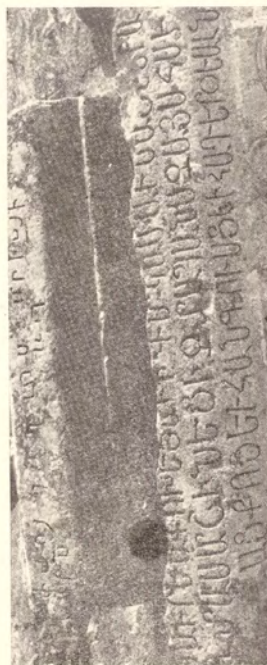
130

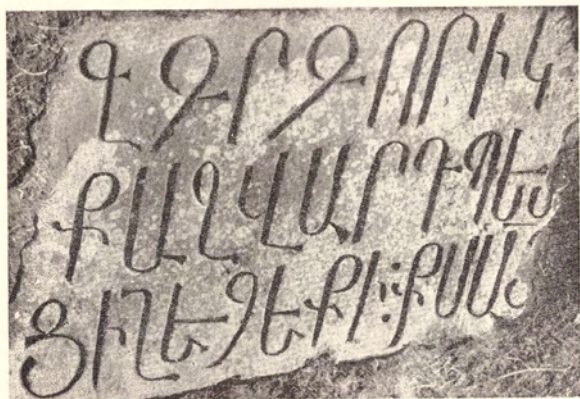
131

132

135

133

134

135

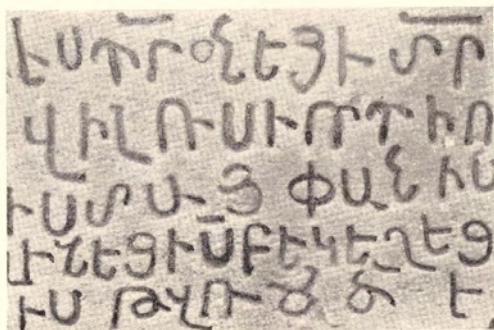

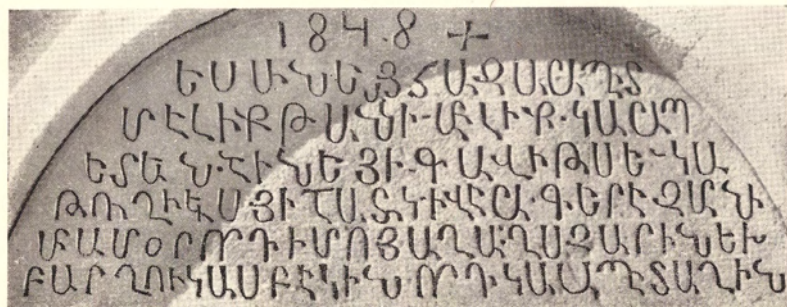
138

139

140

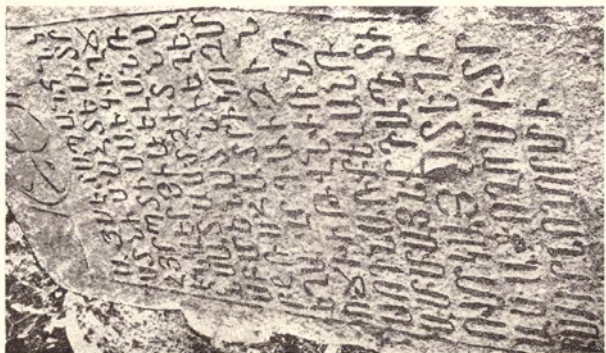
141

142

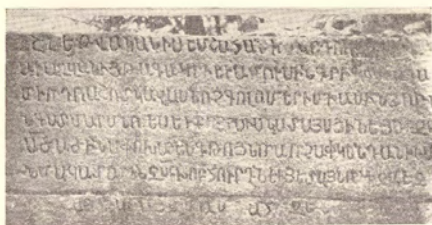
143

144

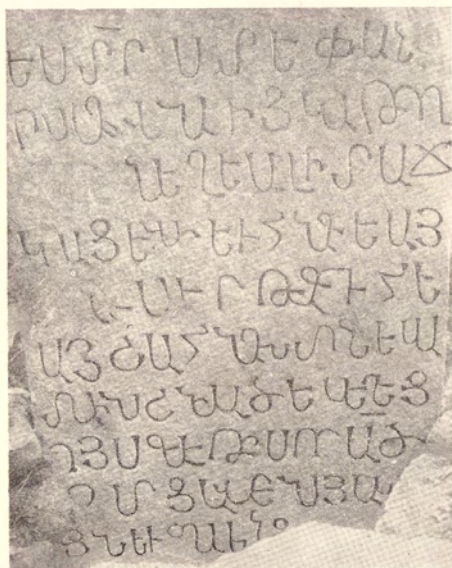
145

148

149

150

151

ՕՒՆԿԵՐ

Յ Ա Ն Կ

ՎԻՄԱԿԱՆ ԱՐՉԱՆՈՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆԵՐԻ

Ա.

Աբել, հանդուցյալ հայր Պաշարաթի, 72, 104
 Աբրահամ քահանայ, հանդուցյալ հայր Ասարելի, 70, 197
 Աբրահամ վարդապետ, ժանակից Գ. Տաթևացու գամբարանի շինության, 37, 82
 Աբրահամ, հանդուցյալ եղբայր Յակոբոսի, 30, 55
 Աբրահամ, նպատուղ Հարանց անապատի դարպասի շինության, 54, 133
 Աբուսեդ, աշխատավոր եկեղեցու, 67, 177
 Ազգէ բռնակոթեցի, նպատուղ Գ. Տաթևացու գամբարանի շինության, 24, 38
 Ազի բռնակոթեցի, որդի Ավետիսի, նպատուղ Գ. Տաթևացու գամբարանի շինության, 123, 374
 Ազար (Ազարիա) բռնակոթեցի, հայր Նազուռի, հիշատակված, 128, 374
 Ազի (Ազարիա) ժահանգի Ազուկեցի, որդի Ծարզիլի, շինող եկեղեցու, 58, 148
 Ախարակ (Ախարէկ) հանդուցյալ հայր Ստեփանոսի, 119, 353
 Աթիկ, որդի Սողոկեղի, կանգնող խաչքարի, 123, 370
 Ալանկեր, որդի Ներսէսի, կանգնող խաչքարի, 104, 299
 Ալանկեր, որդի Գուսեիկի, կանգնող խաչքարի, 105, 165
 Ալէքսանոս, նպատուղ Հարանց անապատի դարբանի շինության, 54, 133
 Ալմաս, հանդուցյալ մայր Ծապանի, 72, 206
 Ալն (Ալ), բաժ զորական, որդի Չազարի, 82, 239
 Ակոբ, որի հիշատակին փորված են խաչի Բզեռն Նորավանքի պատի վրա, 49, 117
 Ակոբ պապի, հիշատակաբեր, 68, 181
 Ակոբ բարդործ, շինող տապանաբարի, 120, 358
 Ակոբ նկարող, կազմող խաչքարի, 122, 367
 Ակոբ էրեվանցի, որդի Իւճ Ղազարի, 112, 329
 Ակոբ էրէց, հիշատակված, 134, 391
 Ահարան վարդապետ, կանգնող խաչքարի, 103, 298

Աղսձան, հայր կուր Գիբորի, որի համար շինել է տապանաբար, 74, 214
 Աղայ, հայր Ղարախանի, որի համար շինել է տապանաբար, 142, 420
 Աղուր (Նաղուր), եղբայր Ամիրջառի, որի համար կանգնեցրել է խաչքար, 124, 371
 Աղուղչա, հիշատակված, 17, 15
 Ամատ, եղբայր Աբրակի քահանայի, հիշատակված, 116, 345
 Ամիկ պարեն, հիշատակված, 108, 318
 Ամիկ, հայր Վարդ քահանայի, նկարող խաչքարի, 108, 316
 Ամիր, աժուսին Գինեկի, կանգնող խաչքարի, 118, 352
 Ամիր, որդի Սառուխի, կանգնող խաչքարի, 118, 351
 Ամիրբէկ, որդի Եհանիսի, կանգնող խաչքարի, 91, 271
 Ամիրհասան, որդի Նահապետի, շինող եկեղեցու, 109, 321
 Ամիրճան, հիշված, 136, 402
 Ամիրջառ, եղբայր Աղուրի, հանդուցյալ, 124, 371
 Ամբաս պարեն, իշխան գալախի, 72, 205
 Ամրխանուն, կին Ալյանի, հանդուցյալ, 73, 209
 Անասայր, հիշատակված, 32, 63
 Անանիա միակեց (միայնակեաց), կանգնող խաչքարի, 51, 122
 Անանիայ քահանայ, որդի Միկեթի քահանայի, կանգնող խաչքարի, 112, 328
 Անդրէաս, կանգնող խաչքարի, 29, 52
 Անդր[էաս], հիշատակված, 91, 268, տես նաև Անարխաս
 Անթատամ, նպատուղ Հարանց անապատի դարբանի շինության, 54, 133
 Անտոն, կանգնող խաչքարի, 106, 309
 Անտոն խոճա, Սուրբի որդի, հիշատակված, 18, 19
 Անարխաս, հայր Ստեփանի, կանգնող խաչքարի, 105, 306

¹ Թեր թվանշանները ցույց են տալիս դրրի էջերը: Իսկ ստորակետից նետ եղած ուղիղ թվանշանները՝ արձանագրութունների համարները:

Անշի Գրիգորեան, հիշատակված, 87, 244
Աշտուի, Նայր Բաղայ Գրիգոր Յազարի, 138, 405
Առաքել, բրոճ որդի Գրիգոր Տաթևացու, կանգնող
խաչքարի, 23, 36
Առաքել վարդապետ, տաճնորդ Տաթևի, 141, 414
Առաքել, որդի Արամեոս բանաստեղծի, 70, 197
Առաքատեան, հիշատակված, 69, 192. տես նաև Ընդ-
ատեան
Առաքատ, որդի Սարգիսի, հիշատակված, 135, 398
Ազիբատ, հիշատակագիր, 87, 248
Ասադ, Նայր Ովանէսի, հանդուցյալ, 61, 157
Աստ, հիշատակված, 103, 295
Ասյան, Նայր Փարմանի, Մարտիրոսի և Ջէորի,
հանդուցյալ, 73, 209
Ասյան, որդի Յոզագրեկի, կանգնող խաչքարի, 123,
370
Ասյան, մահացած կէտուսեան, 127, 382
Աստղանշապետ, հիշատակված, 55, 128
Աստուածամորն (սիրամայրը) 16, 111
Աստուածատու, որդի Գլանի (Գիլանի), հիշատակ-
ված, 59, 151
Աստուածատու վարդապետ, շինող կեկեղեցու, 127,
381
Աստուածատու բնակողները, նպաստող Գ. Տաթև-
ացու. զամբարանի շինութեան, 24, 38, 125, 374
Ավան, կանգնող խաչքարի, 102, 292
Ավար բնակողները, նպաստող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինութեան, 125, 374
Ավետիս պարուն Տեղացի, որդի պարուն Լայի, հան-
դուցյալ, 65, 175
Ավետիս բնակողները, Նայր Ազի, 125, 374
Ավիսաշ, Նայր Սահակ Իրանակցի, հիշատակված,
104, 301
Ասի, հիշատակված, 117, 349
Արզու, կին Եղեկի, կանգնող խաչքարի, 60, 154
Արդարաբար, հիշատակված, 15, 10
Արմար բնակողները, նպաստող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինութեան, 125, 374
Արտախաթան, զուտը Սողունի, մայր պատմողիք
Սու. Օրբելյանի, 36, 74
Արտավան հիշատակված, 87, 246
Ասադ, հանդուցյալ, 129, 389
Աւար, կանգնող խաչքարի, 135, 398
Աւար, կանգնող խաչքարի, 136, 402, 137, 403
Աւարդէլ բանանայ, կարայր Անտաի, հիշատակված,
116, 345
Աւարդէլ, որդի Մարտիրոսի և Վանենի, 116, 342.
տես նաև Օրբելի

Ք

Բաբախաթան, մայր զորական Ալի, 82, 239
Բարեն, հիշատակված, 88, 255
Բաղիբ բէլ, Նայր միլիթ Զուանի, 80, 234. տես նաև
Բաղբաբէլ
Բաղատար, որդի Շապանի, հիշատակված, 120, 357
Բաղատար (Բաղատար), տէր Կանայ, կանգնող
խաչքարի, 128, 384
Բայ, Նայր Վարժաճի, Բայխանի Միլիտարի և Գալ-
զուի, 122, 368

Բայխան, որդի Բայի, կանգնող խաչքարի, 122, 368
Բարխուզար միլիթ, Տեղացի, 64, 167, 70, 195, 70,
198
Բարուն, Նայր Բարուն Պարեն, 77, 227
Բարուն Պար, որդի Բարունի, 77, 227
Բարսեղ տէր, նոգամարի նվիրատու Տաթևապետին,
21, 31
Բարսեղ տէր, որդի Սրապետին, 65, 169
Բարսեղ երեց, կանգնող խաչքարի, 120, 359
Բացի, որդի Փրինտարի, 120, 358
Բարբառ, կարճով Քորոս իշխանի տապանաբարի,
142, 418
Բենիամին, որդի Մահաբեկ Արբի (Ազարիայի) 58,
148. տես նաև Բենիամին
Բէշքէն իշխան (Օրբելյան), 82, 238, 101, 289
Բինիամին (Բենիամին) մահաբեկ, Փոզնիկց զաչ-
արի, որդի մահաբեկ Ազարի (Ազարիային),
նորոգող կեկեղեցու, 59, 149
Բիրաբէկ, Նայր Սարգիսի, հանդուցյալ, 65, 172.
տես նաև Բաղիբ բէլ և Պաղբ
Բոզոս, Նայր Պաղառիկի, 98, 284
Բոյրթէլ, իշխան Օրբելյան, որդի Էլիֆուսի, 100,
288
Բուրթէլ, իշխան Օրբելյան, Նայր Բէշքէնի և Բիֆ-
ուի, 101, 289
Բուրթէլ պարուն, իշխան Օրբելյան, 103, 294
Բուռնիթ, Նայր Գրիգոր բնակողնացու, 125, 374
Բուռնիթ, Նայր Ջերման բնակողնացու, 125, 374

Գ

Գալզու, որդի Բայի, կանգնող խաչքարի, 122, 368
Գալուստ, հիշատակված, 69, 192
Գասպար, հիշատակված, 122, 368
Գասպար, հիշատակված, 31, 59
Գեղզ (Գեղզ, տէրը), 71, 201
Գեղզ, հիշատակված, 20, 27
Գեուրդ տէր, վերակացու, նորոգող կեկեղեցու, 114,
337
Գեուրդ տէր, Բունիտիկցի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 24, 38, 125, 374
Գեուրդ Նայր, աշխատավոր Տաթևապետին, 21, 32
Գեուրդ ծառայ, 35, 70
Գեուրդ Նայր, շինող Բզնես նորավանդի կեկեղեցի-
ներ, 45, 102
Գիլենի, կին Ամիրի, կանգնող խաչքարի, 118, 352
Գիլէ, Նայր Քուրբանի, հիշատակված, 63, 164
Գիլէր Կուր (Կուր) որդի Ազանի, 74, 214
Գնդիկ, կանգնող խաչքարի, 61, 156
Գորգ երեց, 35, 68
Գորգ Կոյմպուղ, 65, 178
Գուգոր երեց, հիշատակված, 134, 391
Գուլբէլ, հիշատակված, 69, 191
Գուլբարի բնակողները, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 24, 38: նույն և Գիւլ-
բարի, 124, 374
Գրիգոր Տաթևացի, 24, 38, 37, 82, 111, 325, 125, 374
Գրիգոր բնակողները, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 24, 38

Գրիգոր, Կապուկոս Մուսայ, շինող կեկեղեցու,
28, 48
Գրիգոր, տէր Դավանց (Դավանց), Նայր Պաղ-
ատարի և պապ Օվանէս վարդապետի, 34, 65
Գրիգոր, նոգամարի նվիրատու Տաթևապետին,
37, 81
Գրիգոր վարդապետ, նոգամարի և շրագի նվի-
րատու, 11, 96
Գրիգոր արքա Բաղայ, 45, 102
Գրիգոր, հիշատակված, 98, 185
Գրիգոր տէր, Նայր տէր Մատթէոսի, 80, 236
Գրիգոր Սրենի, հիշատակված, 86, 241
Գրիգոր, հիշատակված նուստաս արձանագրու-
թյան մէջ, 88, 254
Գրիգոր Քանասաց վանական, 96, 275
Գրիգոր երեց, հիշատակված, 96, 277, 98, 280
Գրիգոր, կանգնող խաչքարի, 104, 300
Գրիգոր, որդի Նայրապետի, կանգնող նուշարձանի,
107, 315
Գրիգոր բանանայ, հիշատակված, 110, 323
Գրիգոր, որդի Վարժաճ, կանգնող խաչքարի, 112,
327
Գրիգոր բանանայ, որդի Սախուտի, 118, 351
Գրիգոր բնակողները, Բունիտիկցի որդի, նպաստող
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինութեան, 125, 374
Գրիգոր երեց, կանգնող խաչքարի, 134, 392
Գրիգոր, հիշատակված, 136, 399
Գրիգոր Քաղապար Բաղայ, որդի Աշտուայ, 138, 405.
139, 407
Գրիգոր ուսում, ճարտարապետ կեկեղեցու, 142, 421
Գրիգորիկ (Գրիգորիկ), հանկէ ատու և անկէլայի,
52, 124
Գրիգորիկ երեց, թանասաց վանական, 96, 276
Գրիգորիկ բաճ վարդապետ՝ ճարտարապետ նուշար-
ձանի, 117, 347
Գրիգոր տիրացու, որդի Քարաբի, 65, 168

Դ

Դանէլ, կանգնող կոթողի, 120, 359
Դանիէլ վարդապետ, հիշատակված, 26, 46
Դանիէլ, վարդապետ, 74, 218
Դանիէլ, կարայր Միլաբի, հանդուցյալ, 110, 324
Դանիէլ Վաղանշեկ, որդի Զնանի, 38, 185
Դանիէլ պէկ, որդի Բարխուզարի, շինող ամբարանի,
70, 198
Դանիէլ, հիշատակված, 109, 322
Դանիէլ, նվիրատու ավանի՝ չրի հարկի, 109, 321
Դանիէլ, հիշատակված, 133, 397
Դանիէլ, նորոգող կեկեղեցու, 134, 393
Դանու, Հասան Ջալուլ, իշխան Քաչէնի, Նայր Մի-
նախաթանի, 114, 336
Դիլիաշ, հիշատակված, 15, 9
Դլան Յզնեկի, Նայր Ովանէսի, 59, 151
Դոնդիկ, կիտարեան մահացած, 108, 317
Դուլէտ, հիշատակված, 54, 132

Ե

Եազ, հիշատակված, 59, 152
Եարդիլ մահաբեկ, Նայր մահաբեկ Ազարիայի, 58, 148

Եղեկ, հիշատակված, 60, 154
Ելամ, հիշատակված, 136, 402
Եկան (Եկան) մէլիք, նպաստող Տաթևի մեծ ան-
պատի զավթի շինութեան, 35, 67
Ենանէս (Նովանէս) երեց, հիշատակված, 106, 311
Եղիշէ տէր, նորոգող Տաթևապետին, 38, 83
Երեցիկ Սրենաց վանական, շինող տունը, 32, 62
Եփրեմ տէր, վերակացու կեկեղեցու նորոգութեան,
114, 337

Զ

Ջաղիկ Անգեղակոթնիկ, Նայր Եամիր (Ամիր) Ասր-
ղուի, 103, 297
Ջանազան, կին Միլիտարի, 77, 225
Ջարաղիզ, հիշատակված, 117, 349
Ջար, կանգնող խաչքարի, 65, 158
Ջարաբառ արհիեպիսկոպոս Տաթևի, 56, 76

Է

Էդի, որի հիշատակին փորված են խաչքար՝ Բզնես
Նորավանդի պատին, 50, 118
Էլիազ, կանգնող խաչքարի, 74, 216
Էլիանի պապ, Նայր Միլիք Դուլի 138, 388
Էկան, հիշատակված, 117, 350
Էխան, որդի Փրինտարի, 129, 358
Էնանէս, Նայր Ամիրբէկի, 91, 297. տես նաև Սն-
նէս, Օնանէս, Յովանէս
Էվազ, որդի Վարթանէսի, 56, 141

Ը

Ընտիման, հանդուցյալ, 76, 220
Ընդիման ապր, զորուքա շինող կամուրջի, 113, 335
Ընդատամ (Փուտամ), հանդուցյալ, 122, 366
Ընդատամ պարուն, 103, 298
Ընտամ, որդի Փրինտարի, 120, 358
Ընտատեան տէր, շինող կեկեղեցու, 142, 421
Ընտիման բնակողները, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 125, 374
Ընտիման, հանդուցյալ, 105, 306
Ընտիման տէր, արհիեպիսկոպոս Սրենաց, կանգ-
նող խաչքարի, 103, 289. տես նաև Սնտիման
Ընտիման, որդի Խոսն Պողոսի, 109, 320

Պ

Պաղէս Նայր, շինող կեկեղեցու, 41, 95
Պաթար, որդի Էնանի, 91, 271
Պաթէս երեց, որդի Բզնեսու բանանայի, կանգ-
նող խաչքարի, 77, 228
Պանուս, կին մէլիք Բարխուզարի, 70, 195
Պամար, անուտին Յանանի, 56, 144
Պամար, հիշատակված, 69, 188
Պամէլ Բուլցան, կանգնող խաչքարի, 119, 354
Պամիկրայց հաչի, մահանկից տղայուրի շինութեան,
98, 284
Պամիկրայ բնակողները, Նայր Փարի, 125, 374
Պանդուլիքի, մայր մէլիք Դուլի, 128, 388
Պանդուլու մէլիք Փառիուս, նվիրատու Տաթևապետին,
27, 47

Քանիք մելիք, մելիք Կարապետան, նազարպետ Սյունյաց, շինող գավթի, 126, 379
Քարէք կէկեցեցան, 87, 247
Քարվից, մայր Աբրահամի, 135, 398
Քաթան, նվիրատու արանդի, 104, 303
Քենիկ, կին Գորս, մայր Սերանու բարգործի և Նյարմիկ, 53, 126
Քուզորտ, Սերանի վանական, 91, 266
Քութակ, Գիշու սրբին, շինող կէկեցեո, 63, 164
Քուսու վարդան, 127, 383

Ի

Իբրահիմ խոն, ժամանակի սրտիչ, 70, 198
Իբրահիմ խոն Փանահան, ժամանակի սրտիչ, 24, 38
Իսախան, նայր Կարաի, հիշատակված, 65, 171
Իսախան բանակիկցի, որդի Միխայի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 123, 374
Իվան (Օրբելյան), որդի Բուրթլի, 101, 289

Լ

Լալ, հանդուցյալ, 74, 213
Լալա, հանդուցյալ, 31, 57
Լեանու Սվարեցի, աշխատող կէկեցեո, 50, 118թ
Լիպարիա (Օրբելյան), նայր Տարսայիճ Իշխանի, 15, 11
Լորիկ, կանգնող հուշարձանի, 107, 315

Լ

Լաթու, կին Միրիճանի, 68, 186
Լաթու, կանգնող խաչարքի, 32, 60
Լանրիկ, հիշատակված, 68, 185
Լանու, հիշատակված, 68, 180
Լանվարի, ամուսին Սամայի, 74, 217
Լաւաւուր բանակիկցի, որդի Մարեանի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 125, 374
Լարիբըն, կանգնող խաչարքի, 71, 202
Լեքան, Սուլթան Թաղվոր, կանգնող խաչարքի, 114, 339
Լիշէն, կանգնող խաչարքի, 62, 160
Լիւսիլ ամուսին Սանվարու, հիշատակված, 74, 217
Լուս Գորտու, նայր մահուկի Պարտու, 109, 320
Լորվեր, հանդուցյալ, 53, 127
Լոցաղից, նայր Կոչուտ, 112, 331
Լոցաղից, նայր Սուլթանի և Աթիկի, 123, 370
Լոցաղից, նայր Նոզիկիցի, 57, 145
Լոցաղից, կանգնող խաչարքի, 126, 378
Լուս, հիշատակված, 116, 343

Պ

Սաղիկ, նորոգող կէկեցեո, 134, 393
Սատու պալ, հիշատակված, 54, 135
Սատուր Կազանչի, շինող կէկեցեո, 79, 231

Պ

Պայն, 16, 11
Պարիկից, նպարտանի նվիրատու Տաթևականքին, 36, 44

Պատու, զուարթ Լիզանից Թաղվոր Սեաղայի, բուր Շահանդուխ Սաղուհու, 138, 405, 406, 407, 139, 408
Պարապետ բանակիկցի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 21, 38
Պարապետ, որդի մահուկի Քենիսիմի, 59, 149
Պարապետ քահանայ, հիշատակված, 116, 344
Պարապետ ազո, որդի մելիք Քանիկ, 126, 379
Պարտու, կանգնող խաչարքի, 105, 307
Պիրակոս վարդապետ, առաջնորդ Ըստաթի, 54, 131
Պոստապետ Սերանից տեր 91, 267
Պոսիկ, որդի Սոցաղիցի, 123, 370
Պոսու, որդի Սոցաղիցի, 112, 331
Պոստանդիանոս, կայսր Բյուզանդիայի, 87, 244
Պոսիկ (Գյուրջի), նայր Սարգսի, 65, 174
Պոստոպ, նայր Պաշարաթի, կանգնող խաչարքի, 72, 203

Ղ

Ղամ, 62, 160
Ղայր տեր, վիս կալվածադրի, 52, 125
Ղաչարպետ, փակակող Վարդանավորների, 103, 296
Ղաչարպետ ուսուս, ճարտարպետ կոմսուրջի, 113, 335
Ղաչարպետ տեր, հոգևոր նայր տեր Նուանէի, 78, 229
Ղաչարպետ տեր, մահուկի, հանդուցյալ, 140, 410
Ղաչարպետ, կանգնող խաչարքի, 61, 156
Ղաչարպետ, որդի Ստափանուսի, 54, 131
Ղաչարպետ տեր, կայսրուհու Տաթևի, 15, 11, 31, 56
Ղաչարպետ տեր, առաջնորդ Տաթևի, համարար նախորդ, 16, 12
Ղաչարպետ տեր, Սերանից կայսրուհու, 29, 53
Ղաչարպետ տեր, առաջնորդ Տաթևի, 21, 30
Ղաչարպետ տեր, շինող Տաթևականի գաւթի և նորոգող Պորտ-Պարտու կէկեցեո փայտի դասն 24, 40
Ղաչարպետ տեր, հոգևորանի վանուող, 33, 64
Ղաչարպետ տեր, Սերանից կայսրուհու, 17, 13
Ղարապետ (Ղաչարպետ), որդի մահուկի Պարտու, 59, 149
Ղաչարիկ, հիշատակված, 73, 219
Ղասան, որդի Կարապետի, Տարսայիճ Իշխանի ազատներից, վիս պայմանադրի, 16, 11
Ղեկաղ, կանգնող խաչարքի, 122, 367
Ղզար, հիշատակված, 15, 9
Ղզարվեր, որդի Գորս, կայսր Սերանու բարգործի, 53, 126
Ղոսն(էս), հիշատակված, 15, 9, տես նաև Եովհանէս, Սեանէս, Նովանէս
Ղոզիկից, որդի Սոցաղիցի, կանգնող խաչարքի, 57, 145
Ղոսոմ, հիշատակված, 98, 244
Ղովանէս քահանայ, հոգևորանի նվիրատու Տաթևականքին, 33, 64
Ղովանէս տեր Սուլթանից, Սերանից արքեպիսկոպոս, նորոգող Տաթևականի Պորտ-Պարտու կէկեցեո, 18, 21
Ղնիս (Ղովանէս) Տէրունց, արքեպիսկոպոս Սերանից 58, 147

Ղ

Ղուան մելիք, կանգնող խաչարքի, 80, 233
Ղուան մելիք, որդի Բաղիբ բէկի, 80, 234
Ղուրիզաու բանակիկցի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 24, 38
Ղրիփիթէ, կին Սարգիսի, մայր մահուկի Ազրի (Ազրիայի), 58, 148
Ղրիփիթէ, նպատող Ղարանց անապատի դարբասի շինութեան, 54, 133
Ղուսի, ամուսին Շահանդուխի, 65, 170

Ղ

Ղազան, հիշատակված, 15, 10
Ղազար ազո, որդի մելիք Քանիկ, 126, 379
Ղազար իճ, որդի Այուր Էրեանցու, կանգնող խաչարքի, 112, 329
Ղարս, որդի Բախանի, 65, 171
Ղարսխան, որդի Ազայի, 142, 420
Ղարսխան, որդի Միխայի, 77, 225
Ղարսխան, հիշատակված, 77, 226
Ղարսի մահուկի, որդի Մկրտչի, 113, 332
Ղարսի, հիշատակված, 74, 212
Ղարսան, հիշատակված, 126, 378
Ղուլի մելիք, հիշատակված, 128, 388
Ղուլիկ Գեակիցի, նվիրատու Տաթևականքին, 27, 47
Ղուլիկ քահանայ Գեակայ, համարար նախորդ, 17, 16
Ղուկաս, կազմող խաչարքի, 122, 368
Ղուկաս (ափետարանիչ), 87, 242
Ղուկաս բէկ, կայսր մելիք Քանիկ, 126, 379
Ղուկաս տեր, կաթողիկոս, 24, 38
Ղուկաս զորդ, 17, 17

Ղ

Ղարար Ղուլի ազո, մասնակից պըրուրի շինութեան, 98, 284
Ղանդու, նվիրատու Տաթևականքին, 27, 47
Ղաղ, կանգնող խաչարքի, 105, 304
Ղիլու խոն, հիշատակված, 68, 183
Ղիվշիա, որդի Մանուրի, կանգնող խաչարքի, 113, 334

Պ

Պաթաու (Պաթէս) տեր, նայր տեր Գրիգորի, 80, 236
Պաթէս, նայր Ովանէի, 136, 401
Պաթէս Բայրախան Կանցի, նվիրատու Տաթևի, 27, 47
Պաթէս (ափետարանիչ), 87, 242
Պաթոս, հիշատակված, 74, 216
Պաթոս քահանայ, նայր Սահակ Էրեցի, 76, 220
Պաթոս, կայսր Ովանի, կանգնող խաչարքի, 74, 215
Պաթէսու քահանայ, 39, 92
Պաթու, Քարաբի որդի, 122, 365
Պահմէս (Տարգաբէն), 101, 288
Պաղուս, նայր Պաշարաթի, 73, 211
Պաղարիա, 128, 386

Պաղատ բէկ, վերակացու գավառի, 113, 355
Պամիսթու, կանգնող խաչարքի, 62, 158
Պամիսթու, մայր պարս Ամիայ, 168, 318
Պամիսթու, հիշատակված, 88, 255
Պամիկո Սարգի, 82, 240
Պամիկ, որդի Սէթ քահանայի, կանգնող խաչարքի, 111, 326
Պանուր, նայր Ճիվշի, 113, 334
Պարզարէ քահանայ, կայսր Միխայի, 102, 293
Պարեմ, հանդուցյալ, 129, 389
Պարեմ, հիշատակված, 98, 283
Պարեմի բանակիկցի, մայր Սուլթարի, 125, 374
Պարեմանու, նպատող Ղարանց անապատի դարբասի շինութեան, 54, 133
Պարի (Քերես Մարտիրոսի), հոգևորար Դանիկի և Միքաիլի, 110, 324
Պարիս բանակիկցի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 24, 38
Պանիկ, հիշատակված, 69, 189
Պարիս, նայր Սահանդու, 76, 221
Պարիս (ափետարանիչ), 87, 242
Պարտիրոս, հանդուցյալ, 136, 399
Պարտիրոս, հիշատակված, 105, 308
Պարտիրոս, որդի Քամիչ Բուլղանի, 119, 354
Պարտիրոս տեր, վերակացու կէկեցեո նորոգութեան, 114, 337
Պարտիրոս, նայր մահուկ Արաղիկ, կանգնող հուշարձանի, 116, 342
Պարտիրոս, որդի Ալանի, կանգնող խաչարքի, 73, 209
Պարտիրոս, հիշատակված, 54, 136
Պարտիրոս բանակիկցի, նպատող Գ. Տաթևացու գամբարանի շինութեան, 24, 38
Պարտիրոս, հիշատակված, 29, 50
Պարտիրոս Էրեց կազանցի, աշխղ Տաթևի, 18, 18
Պարզարի (Մարգարիտ), կին մահուկի Բեկուսի, 59, 149
Պելիգիթ քահանայ, կանգնող խաչարքի, 123, 369
Պելիգիթ քահանայ, նայր Անանիա քահանայի, 112, 328
Պելլու, որդի Բայի, կանգնող խաչարքի, 122, 368
Պերով, արհեստագործ Սյունյաց, 36, 73
Պիկա բանակիկցի, նայր Իսախանի, 125, 374
Պիկաթու, հիշատակված, 137, 403
Պինաթու, զուարթ Դուլի, կին Տարսայիճ Իշխանի, 114, 336
Պինաթու, հիշատակված, 116, 346
Պինաս, շինող կէկեցեո, 79, 231
Պիրաղ, հիշատակված, 108, 319
Պիր, հիշատակված, 80, 235
Պիրաղ, կանգնող խաչարքի, 122, 367
Պիրաղ (Միրաղ), կայսր Դանիկի, կանգնող խաչարքի, 110, 324
Պիրան, նվիրատու ավանի (Ջրի հարկ), 109, 321
Պիրան, որդի Նուկար, Տարսայիճ Իշխանի ազատներից, վիս պայմանադրի, 16, 11
Պիրգո, որդի Փիրնուարի, 120, 358
Պիրգան, հիշատակված, 29, 49
Պիրիան, հիշատակված, 68, 186

Մերթնի ակր, ճարտարագիտ. նորոգող Տաթև-
յանի Պողոս Պետրոս կեղեցու, 18, 19, 20
Մլթաշ (Մելիթշաշ), հիշատակված, 71, 200
Միխիթար Նայր, առաջնորդ Վարդապետների, 100,
288
Միխիթար Նայր, կանգնող խաչքարի, 102, 293
Միխիթար, փանշայր Քանապուս փանրի, 95, 274
Միխիթար Կրեց, կանգնող խաչքարի, 138, 385
Միխիթար, որդի Գրեմաթի, շինող ամարաթի, 77,
225
Միխիթար, սպարապետ Գովիթ Բկլի, 64, 166
Միխիթար, հիշատակված, 21, 31
Մկրտիչ բանակաթեղի, որդի Սիի, նպաստող Գ. Տա-
թևացու զամբարանի շինության, 125, 374
Մկրտիչ, որդի մանանի Լարամի, 113, 332
Մկրտիչ, որդի մանանի Բեմիթի, 59, 149
Մկրտիչ բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 24, 38
Մկրտիչ բանակաթեղի (այլ նախորդից), նպաստող
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինության, 24, 38
Մկրտիչ ակր Լեւոնասանցի, 38, 87
Մովսես բանանայ Կարմիշոյ, 17, 16
Մովսես փարզապետ, հիշատակված, 127, 383
Մոսէս բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինության, 24, 38
Մոսէս Կուրմի, Նայր Յարութի, 141, 413
Մոսի բանակաթեղի, որդի Յակոբի, 125, 374
Մուսի բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինության, 125, 374
Մուրատ, փարզապետ, 119, 355
Մուրատ, նահապետ, 62, 158
Մուրատ ուսուս Քրդասանցի, ճարտարապետ Լալի-
նարի նուշարանի, 59, 150
Մուրատալ[5], հիշատակված, 53, 128
Մուրմեկեր, հիշատակված, 17, 15

Յ

Յակոբ բանանայ, հիշատակված, 35, 71
Յակոբ բանանայ բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տա-
թևացու զամբարանի շինության, 24, 38
Յակոբ ակր, կաթողիկոս, ժամանակի որոշիչ, 58,
147
Յակոբ, նպաստող Լարամի անապատի դարբանի շի-
նության, 54, 133
Յակոբ ակր, զենո Վարդապետ արքայի չրի, 78,
229,
Յակոբ բանակաթեղի, Նայր Մոքրի, 125, 374
Յակոբ ակր, բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 125, 374
Յակոբ ակր, փա պոյժանուզի, 90, 262
Յակոբ ակր, հիշատակված, 142, 417
Յակոբ (սուրբ), 21, 30
Յակոբուս, կղաւյր Աբրահամի, կանգնող խաչքարի
30, 55
Յակոբուս (սեանկղաւյր), 38, 86
Յակոբան բանակաթեղի նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 125, 374, 24, 38

Յարութի բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տա-
թևացու զամբարանի շինության, 24, 39
Յարութի բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 24, 38, 125, 374
Յարութի բանանայ բանակաթեղի, նպաստող Գ.
Տաթևացու զամբարանի շինության, 24, 38
Յարութի, որդի խոնա Պողոսի, 109, 320
Յարութի, Նայր Կուրմի Մուսի, 141, 413
Յարութի (Յարութի) բանակաթեղի, նպաստող Գ.
Տաթևացու զամբարանի շինության, 125, 374
Յարութի սեան: ուսուս-բարաւ, 80, 236
Յիսայի Էրեց, որդի Յովանի, 127, 383
Յոնան, կղաւյր Մուլատուս, կանգնող խաչքարի, 56,
144
Յոնան, հիշատակված, 60, 263
Յոնան (սուրբ), 21, 30
Յոնան, Նայր Դուրիթ Դազանկեու, 38, 85
Յովան, նահապետ, 121, 360
Յովան, Սեանկա կոնիստան, 45, 102
Յոնան, Նայր Յիսայի Էրեցի, 127, 383
Յոնան ակր, առաջնորդ Տաթևապետի, 21, 30
Յոնան, Նաքիտ Էրեց, 98, 281
Յոնան Էրեց, 87, 243, 88, 252
Յոնան ակր, նորոգող Վարդապետի շինության, 78,
229
Յոնան ակր, փանապող Նորարման, 33, 64
Յոնան բանանայ, Նորարմանի նախորդող Տաթև-
յանի, 21, 30
Յովան ակր, նահապետ, 39, 90
Յովան ակր, նահապետ, 39, 93
Յովան ակր, շինող Տաթևապետի Պողոս-Պետրոս
կեղեցու, 14, 3, 14, 4, 13, 1
Յովան (ավետարանիչ), 87, 242
Յովան բանակաթեղի, որդի Նազուրի, 125, 374
Յովան ակր, շինող Տաթևապետի արաչի, 19, 23
Յովան Էրեց Սուրբ, 14, 7
Յովան ակր, Սեանկա կոնիստան, 47, 109, 10, 11
Յովան ակր, արքեպիսկոպոս, նորոգող կեղեցու, 35,
72
Յովան ակր, Սեանկա կոնիստան, շինող կեղ-
եցու, 38, 84
Յովան ակր, Սեանկա կոնիստան, 37, 77
Յովան ակր, քանանայ, հիշատակված, 14, 5
Յովանի Էրեց, կոնիստան, շինող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի, 37, 82, 24, 38, 125, 374
Յովանի բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 24, 38
Յովանի բանակաթեղի, որդի Խախունի, 125, 374
Յովանի ակր, Սեանկա կոնիստան, 91, 265
Յուզա (մասնիչ), 16, 11
Յուզան, հիշատակված, 124, 373
Յուսիկ Էրեց, Նայր Ստեփանոս բանանայի, 133, 390
Յուսի ակր, բրոնզ որդի Սեթ բանանայի, նորոգող
կեղեցու և կանգնող խաչքարի, 40, 94
Յունան բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինության, 24, 38, 125, 374

Կ

Կապր բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 125, 374

Կապր բանակաթեղի, Նայր Լովանի, նպաստող
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինության, 24, 38,
125, 374
Կապր բանակաթեղի, զուտար Ազարի, նպաստող Գ.
Տաթևացու զամբարանի շինության, 125, 374
Կաթիլ, կանգնող խաչքարի, 121, 364
Կանապուս, Նայր Սուրբի և Ամիրհանանի, 109, 321
Կանան, հիշատակված, 69, 190
Կաթիլ, կանգնող խաչքարի, 76, 223
Կասրի, նահապետ, 56, 143
Կասրի շահ (պարսից), 34, 65
Կասուր, կղաւյր Մելիթի քանապետի, 123, 369
Կերես Ռարունկա պետ, կոնիստան Սեանկա
շինող Տաթև պոյժի կեղեցու, 36, 75, 34, 66
Կերես արքայ, գրիչ, 27, 47
Կեղեցու, որդի մանանի Պետրոսի, 59, 149
Կեղեցու, կանգնող խաչքարի, 92, 272
Կերթիլ, Նայր Ալանի, 104, 299
Կուրմի, Նայր Միքայի, 16, 11

Շ

Շարքեր, կանգնող խաչքարի, 71, 201
Շանանդուխ Քաղազի, զուտար Ազարի Քաղազի
Սևազանի, կին Քաղազի Քաղազի Պարթևի շի-
նող կեղեցու, 100, 286, 138, 405, 406, 408
Շանանդուխ, կին Լուսինի, 65, 170
Շանանդուխ (պարսից շահ), Քաղազի որոշիչ, 142,
421
Շահբեկ, հիշատակված, 68, 180
Շահբեկ, հիշատակված, 15, 10
Շահբեկ, Նայր Անարի փարզապետ, կանգնող խա-
չքարի, 103, 295
Շահբեկ պարսի, որդի Վարդանայ, առաջնորդ բան-
ակաթի, 127, 380
Շանանդուխ, կանգնող խաչքարի, 71, 201
Շանանդուխ բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինության, 24, 38, 125, 374
Շանանդուխ (սոսանդուխ նահ Շանանդուխ) շինող
կեղեցու, խորհրդարանի և ավազանի, 69,
193, 194
Շայր, կանգնող խաչքարի, 60, 155
Շայր, որդի Ալանի, կանգնող խաչքարի, 72, 206
Շայրան, Նայր Բաղդասարի, 120, 357
Շայրու, Գարգա պոյժիկ որդի, 90, 262
Շայրու, Նայր, հիշատակված, 14, 6
Շայրու Էրեց Մուսայի, հիշատակված, 15, 8
Շանուկ (պարսից շահ), ժամանակի որոշիչ,
38, 147
Շարվազան, կանգնող խաչքարի, 60, 155
Շարուկ մեկեր բանակաթեղի, նպաստող Գ. Տաթև-
ացու զամբարանի շինության, 125, 374
Շարար բեկ, հիշատակված, 103, 308
Շերին (Շերին) բանակաթեղի, Նայր Գիւրգարու,
125, 374
Շերինան, հիշատակված, 88, 255
Շիրզուտ, գրիչ, 98, 284
Շմաուն (Շմաուն) փարզապետ, նորոգող Սեանկա-
նու արհիեպիսկոպոսի, 32, 61
Շմաուն փարզապետ, արքեպիսկոպոս Վարդապետների,
163, 297

Շմաուն կոնիստան, փանշայր Տաթևապետի, 27,
47
Շմաուն, հիշատակված, 15, 9
Շուշան, հիշատակված, 112, 330
Շրվազան, հիշատակված, 60, 155

Ո

Ոնան փարզապետ, հիշատակված, 65, 173
Ոնան, կղաւյր Մարտի, նահապետ, 74, 216
Ոնան մեկեր, որդի Պաղարի, շինող կեղեցու, 80,
232
Ոնան մեկեր Մալխաս, հիշատակված, 80, 235
Ոնանկա, կանգնող խաչքարի, 121, 360
Ոնանկա, հիշատակված, 106, 310
Ոնե Էրեց, հիշատակված, 68, 182
Ոսի, կին մանանի Ազարի (Ազարի), 58, 148
Ովան, որդի Անարի, կանգնող խաչքարի, 61, 157
Ովան արքայ, հիշատակված, 68, 179
Ովան ակր, Նայր Սահակ Արեզանի, 54, 134
Ովան, որդի մանանի Բեմիթի, 59, 149
Ովան Յիցի (Յիցի), որդի Գրանի, շինող
Շմաունի փանրի սեանդան, 39, 149
Ովան, որդի Մալխասի, հիշատակված, 136, 401
Ովան, նահապետ, 137, 404
Ովասար, նահապետ, 56, 138
Որոշան, Քանապուս, Տարապետի իշխանի ազան-
քից փա պոյժանուզի և շինող Նուշարանի,
16, 11, 107, 315
Ուգա (մասնիչ), 101, 289, 109, 321, տես նաև
Յուզա
Ունան, նահապետ, 73, 210, տես նաև Յոնան,
Յովան, Սեանկա
Ուսուսամ մեկեր, Նայր մեկեր Աւելինի, 81, 237
Ուսելին (Նուսելին) մեկեր, որդի մեկեր Ուսու-
սամի, 81, 237

Չ

Չապար, Նայր գործան Ալի, հիշատակված, 82, 239

Պ

Պալապի, որդի Բուզի, շինող պոյժարի, 98, 284
Պալի, Նայր Աստվածատու բանակաթեղի, 125, 374
Պանո, կին իւճ Դազարի, 112, 329
Պաղապար ակր, հիշատակված, 34, 65
Պաղասար, պոյժ Սասարի, նահապետ, 119, 356
Պաղար, Նայր մեկեր Ոնանի, 80, 232
Պաղարթի, որդի Արի, կանգնող խաչքարի, 72, 204
Պաղարթի, որդի Կուսուպի, նահապետ, 72, 203
Պաղար, հիշատակված, 32, 63
Պաղ, հիշատակված, 115, 340
Պաղի, որդի Արզուի, հիշատակված, 60, 154
Պասայ (Քաղա), որդի Շանանդուխի, 69, 194
Պատուկան բանանայ, նահապետ, 56, 140
Պարթի, որդի Մուլատի, 73, 211
Պարթի պարսի, կղաւյր մեկեր Լուի, 128, 388
Պարսնան, հիշատակված, 31, 59
Պարտու, Նայր Վասիլի, 55, 137
Պետրոս, կանգնող խաչքարի, 74, 216
Պետրոս մանգաթի, Ազարի, որդի խոնա Պողոսի,
շինող կեղեցու, 169, 320

Պետրոս բանակի՞նցի, որդի Փաշու՛նի, նպատոյ
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինութեան, 125, 371
Պետրոս բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 125, 374, 24, 38
Պետրոս ժանտեանի, եզրաբ ժանտեանի Բենիամինի,
59, 149
Պոս (Պետրոս), որդի ժանտեանի Ազրի (Ազարիայի)
58, 148
Պինեթ (Բունեթ) նայր Միթթարի, 77, 225
Պոստ բանանու Մազրեցի, 17, 16
Պոստ տէր, Մազարի որդի, 70, 196
Պոզու, հիշատակված, 131, 363
Պուգուս (Բուգուս), որդի Էրիկու՛մ Օրբելյանի, 100,
288

Ձ

Ջալալ, որդի Տարսայի՛մ Օրբելյանի, 101, 289
Ջան, կանգնող խաչքարի, 31, 57
Ջանիբեկի, աննդուցյալ, 124, 372
Ջեւր, որդի Ալոյանի կանգնող խաչքարի, 73, 209
Ջիրբովան բանակի՞նցի, որդի Բունեթի նպատոյ
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինութեան, 125,
374
Ջուանչիք Շարույ, 88, 251

Թ

Թեան, կին Փարսզանի, աննդուցյալ, 141, 415
Թուստմ կորուսեալ, հիշատակված, 86, 241

Ս

Սազուն, նայր Արզու Սաթու՛նի, մոր Սու Օրբել-
յան պատմադրի, 36, 74
Սաչաճաղա Նեղիեան, որդի Մարիտի, կանգնող
խաչքարի, 76, 221
Սաթու՛նի, աննդուցյալ, 63, 163
Սախուր, նայր Ամիրի և Գրիգոր բանանայի, 118,
351
Սանակ վարպետ, շինող սաղանարարի, 137, 404
Սանակ երեց, որդի Մաթու բանանայի, կանգնող
խաչքարի, 76, 220
Սանակ Արեգա Սիննեցի, շինող Հարանց անապատի
պարսպի, զավթի և ալյ շենքերի, 54, 131, 134
Սանակ միանակեց, որդի Ավթաշէրի, 104, 301
Սանակ նայր, հիշատակված, 89, 257
Սնակ (Սանակ), նայր Վարճամի, հիշատակված, 90,
264
Սանակիկ, հիշատակված, 89, 260
Սազամ, նայր Պոզու, 70, 196
Սանվիլ բանանայ, որդի Աէթ բանանայի, 111, 326
Սարգիս իրեց (երեց), հիշատակված, 68, 187
Սարգիս, որդի Կոբջու (Գուրբի), վաղաժող, 63, 174
Սարգիս տէր, վկա կալվածադրի, 52, 125
Սարգիս, աննդուցյալ, 53, 130
Սարգիս երեց, աշխատող Բղնո նորավանդի, 50,
118ր
Սարգիս տէր, կոպիտոպոս նորավանդի, վկա կալ-
վածադրի, 16, 11
Սարգիսի փոխկալ Տաթևազանի, վկա կալվածա-
դրի, 16, 11
Սարգիս, որդի Շաննդուխտի, 39, 89

Սարգիս, քարքոր, շինող սաղանարարի, 119, 355
Սարգիս, կանգնող խաչքարի, 90, 263
Սարգիս Եմիր (Սմիր), որդի Զազիկի, 103, 297
Սարգիս նայր, սառնարդ Վաղարշավանդի, 101, 289
Սարգիս, նայր Գ. Տաթևացու, 111, 325
Սարգիս, որդի Նանայեանի, շինող կեկեղցու, 109,
321
Սարգէս (Սարգիս) հիշատակված, 131, 391
Սարգիս, որդի Բաղարշէկի, 65, 172
Սարգիս, նայր Աւրուստամի, 133, 398
Սառա բաշի բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 125, 374
Սասազէ, թա Պոզուստրի, 119, 356
Սեփու, նպատոյ Հարանց անապատի մուտքի շի-
նութեան, 54, 133
Սեւազայ, Ազվանեց թագաւոր, 138, 405, 139, 407
Սէթ բանանայ, նայր Մանվիկի, 111, 226
Սել բանակի՞նցի, նայր Միքայի, 125, 374
Սիմէն, հիշատակված, 102, 290
Սիմէն պարոն, աննդուցյալ, 62, 161
Սիմէն, արքեպիսկոպոս Սիննեց, Տաթևացի, 38,
88
Սիմոն, հիշատակված 29, 50
Սիմոն բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևացու զամ-
բարանի շինութեան, 24, 38, 125, 374
Սիմոն տէր, վերահասու կեկեղցու, 111, 325
Սիմոն, հիշատակված, 115, 340
Սիսակ, որդի Շաննդուխտի, 39, 89
Սիրանէս քարքոր, նշանավոր ճարտարապետ, 32,
125, 53, 126
Սլէման շահ (պարսից), թվականի որոշիչ, 113, 335
Սմբատ (Օրբելյան), իշխանաց իշխան, որդի Լի-
պարի, 16, 11, 52, 124, 100, 288, 102, 291,
82, 240
Սմբատ արքայազուն, հիշատակված, 107, 314
Սմպատ, սյունապ իշխանազուն, 139, 407
Սմպատ, որդի Աշտուի, 89, 259
Սմպատ պարոն, հիշատակված, 114, 338
Սմպատ թագաւոր, որդի Աշտուի, 19, 23
Սոպատ, թագաւոր Բաղբի, 100, 286
Սոպատ, աննդուցյալ, 56, 114
Սոյման, հիշատակված, 17, 15
Սոյուման, հիշատակված, 137, 404
Սոզմոն տէր, կոպիտոպոս Տաթևի, 15, 11
Սոզմոն տէր, սառնարդ Տաթևի, 16, 12
Սազու՛նի տէր, կոպիտոպոս Սիննեց, 13, 2
Սոզմոն Մարկոսեցի, աննդուցյալ, 139, 409
Սոզմոն բանանայ, կանգնող խաչքարի, 20, 28
Սիսակ, հիշատակված Բղնո նորավանդում, նայր
Բարեկի, 65, 169
Ստեփան բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 24, 38
Ստեփան տէր, աննդուցյալ, 39, 91
Ստեփանոս բանանայ, որդի Յուսիկ երեցի, 133, 390
Ստեփանոս երեց, կանգնող խաչքարի, 134, 392
Ստեփանոս տէր, կաթողիկոս Ազվանի, 139, 408
Ստեփանոս, հիշատակված, 141, 412
Ստեփանոս տէր, որդի Զալալի (Օրբելյան), արհի-
պիսկոպոս Սիննեց, 101, 289

Ստեփանոս, որդի Աթաբակի, կանգնող խաչքարի,
119, 353
Ստեփանոս Կոթիկեցի, նվիրատու Տաթևազանի, 37
47
Ստեփանոս տէր, սառնարդ Տաթևազանի, 29, 51
Ստեփանոս, նորեղբայր Շմաւոն վարդապետի,
արհիպիսկոպոս Սիննեց, կանգնող խաչքարի,
22, 61
Ստեփանոս տէր, հիթաղոր Բղնո նորավանդի,
44, 97
Ստեփանոս (Ստեփանոս) Օրբելյան, պատմադր,
որդի Տարսայի՛մ իշխանի 25, 41, 43, 37, 78, 79,
80, 33, 64
Ստեփանոս, հիթաղոր Վաղարշավանդի կեկեղցու,
99, 285
Սրբարիտ, նայր տէր Բարեկի 65, 69, 285, 169

Վ

Վաննի, մայր մանուկ Աւրապիկի, կանգնող նուշար-
ճանի 115, 342
Վանի (Վաստի), կին Շաննազարի 69, 193, 194
Վասազ (Վասազ), կանգնող խաչքարի, 60, 153
Վասակ, որդի Մնդատու 100, 287
Վասակ, հիշատակված, 56, 138
Վասակ կրանուսուր, 22, 34
Վասակ նայր, հիշատակված, 35, 69
Վարազ, Սիննեց նաղարապետ, 88, 250
Վարանց (բանանայ) 17, 16
Վարդ քահանայ, նկարող, 108, 316
Վարդան, կանգնող խաչքարի, 62, 162
Վարդան կրանուսուր, շինել և նվիրել է Տաթևա-
զանի ջրաղաց, 20, 29
Վարճանէս, ալյուս նվիրատու, 50, 120
Վարճամ, նայր Գրիգորի, 112, 327
Վարճամ, որդի Մանայ կանգնող խաչքարի, 90, 264
Վարճամ, նայր Շահիկ պարոնի, 127, 380
Վարճամ, որդի Բայիկ, կանգնող խաչքարի, 132, 368
Վարճիկ, որդի Պարոտայ, կանգնող խաչքարի, 55,
137
Վիլուս տէր, նայր ուստա Փանիսի (Փանոսի), 121,
362
Վրթանէս, նայր Էվաղի, աննդուցյալ, 56, 141

Տ

Տարսայի՛մ, որդի Լիպարիտ Օրբելյանի, իշխան Սի-
նիկի, 15, 11, 16, 11, 36, 74, 52, 124, 52, 125,
82, 240, 97, 279, 102, 291, 114, 336
Տարսայի՛մ, կանգնող խաչքարի, 62, 158
Տարսայի՛մ, նայր Մարտիրոսի, կանգնող խաչքարի,
119, 354

Տերանց, հիշատակված, 31, 58
Տերցցու բանանայ, նվիրատու Տաթևազանի, 20,
26
Տուրուս, հիշատակված, 105, 308

Փ

Փարսապուլ, որդի Տարսայի՛մ Օրբելյանի, 97, 279
Փանիս (Փանոս, Ստեփանոս) ուստա, որդի տէր
Վիլուսի, շինող կեկեղցու, 121, 362
Փանուս բէկ, կանգնող խաչքարի, 56, 142
Փաշայ, հիշատակված, 68, 184
Փաշայեկ, կին Բայի, 122, 368
Փաշու՛մ բանակի՞նցի, նայր Պետրոսի, 125, 374
Փարճան, որդի Քուր պարոնի, 73, 207
Փարի բանակի՞նցի, դուստր Քարառազի, նպատոյ
Գ. Տաթևացու զամբարանի շինութեան, 125,
374
Փարիսաթուս, կին տէր Ավանէսի, մայր Սանակ
արքայի, 54, 134
Փարմազ մէլիք, որդի Քասու, շինող զարդասի, 63,
165
Փարման, որդի Ալայանի, կանգնող խաչքարի, 73,
209
Փարսապան, ամուսին Ռեանի, 141, 415
Փիրճամ, եղբայր մէլիք Ղուլի, 128, 388
Փիլղուլի, կանգնող խաչքարի, 113, 333
Փիլրնուս, նայր Էրանի, Բայի, Լուսամի, Միքայ-
ի, նորեղող Անդղակոթ գյուղի կեկեղցու, 120,
358
Փիլրու՛մ, հիշատակված, 117, 350
Փուանդուլ (Փրանդուլ) որդի Խոնա Պոզուի, 109,
320

Ք

Քարաբ, նայր Մուրու՛մի, 122, 365
Քասի մէլիք, նայր մէլիք Փարմազի, 63, 165
Քարամուլի բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևացու
զամբարանի շինութեան, 24, 38
Քաւր պարոն, նայր Փարճանի, 73, 207, 208
Քեարամուլի բանակի՞նցի, նպատոյ Գ. Տաթևա-
ցու զամբարանի շինութեան, 125, 374
Քրիստափոր, հիշատակված, 21, 31

Օ

Օվանէս վարդապետ, որդի Պաղպասարի, շինող
թովալու, աղբուրի և մարաղի, 34, 65, տե՛ս
Նաև Յովանէս, Ավանէս, Էվանէս
Օրբել, իշխան Օրբելյան սանից, 82, 238

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳՈՐԾԱՆՎԱԾ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

Աղուլիս, 57, 146, 109, 320
 Աղուլիացի գաշտ (Աղուլիսի գաշտ), 58, 148
 Աղոզանոց բակեր, հանդամաս Տաթևի շրջակայքում, 33, 64
 Աղուլանց հող, հանդամաս Ընճեր գյուղի շրջակայքում, 101, 288
 Աղճաղաթ, գյուղ Բասարգիչարի շրջանում, 27, 47
 Աղվանք (Աղվանից կաթողիկոս), 139, 408
 Աղվանք (Աղվանից թագաւոր), 138, 405
 Անդեգակոթ, գյուղ Սիսիանի շրջանում, 103, 297
 Անապատ (կուսանց), Ընճեր գյուղում, 57, 146
 Անապատ (Հարանց), Հայիձոր գյուղի մոտ, 54, 134
 Ասարեալք, Ասարելոց եկեղեցի, Տաթևաբանի գլխավոր սանաթը, հանուն Պոպոս-Պետրոս սուրբաշունների, 15, 11, 20, 29, 21, 30, 25, 44, 30, 54
 Աստուածածին ս. եկեղեցի վանանաբանքում, 138, 405
 Աստուածածին ս. եկեղեցի Տանձատափ գյուղի մոտ, 40, 94, 41, 96
 Աստուածածին ս. եկեղեցի Լոր գյուղի մոտ, 109, 321
 Աստուածածին ս. եկեղեցի Տաթևաբանքի մոտ, 33, 64
 Բակերի հող, հանդամաս Տաթևի շրջակայքում, 22, 35
 Բարեւշատ, 15, 11, 114, 336
 Բորբի, գյուղ Կնուս, 15, 11
 Բուխուս (Բուխուսաց), հանդամաս Հայիձոր գյուղի սահմանում, Արասան գետի ափին, 52, 124
 Բջինի, գյուղ Հրազդանի շրջանում, 15, 11
 Բանակոթ, գյուղ Սիսիանի շրջանում, 24, 38, 125, 374
 Գեաթի, Կնուս գյուղ Գեղարքունիքում, 17, 16, 37, 47
 Գողթան (Գողթնացի), 50, 118
 Գողթնից գաշտ, 59, 149
 Գողթան երկիր, 59, 151
 Գորու (Գորվացի) գյուղ Գորիս բազարի մոտ, Կյոբու, 90, 262
 Գրեգոր ս. եկեղեցի Սիսիան գյուղում (Սիսիանի վանք), 86, 241, 87, 246, 89, 256

Գարուն (Գարունցի), 121, 362
 Դվնայ գաշտ—Արարատյան գաշտ, 114, 336
 Երեմս գեղ, գյուղ, 100, 288
 Էջմիածին, 24, 38
 Էրեվան—Երեան, 112, 329
 Քաղեի վանք, 38, 86
 Քանապոց վանք, Սիսիանի շրջանում, 99, 175, 276
 Լեհաց երկիր—Լեհաստան, 38, 87
 Լճէն գյուղ, 24, 39
 Սոսն աւան, գյուղ Գորիսի շրջանում, 15, 8, 11
 Խոտաղեա, 15, 11
 Խնճորի դոմեք, հանդամաս Վաղարշի գյուղի սահմանում, 101, 289
 Կալեր, գյուղ Մեղրիի շրջանում, 140, 410
 Կածեց, Կնուս գյուղ Գեղարքունիքում, 27, 47
 Կանճա (Կանճով)—Գյանջա—Կիրովաբադ, 64, 166
 Կաղան, 18, 18, 19
 Կարապետ ս. եկեղեցի Վաղարշաբանքում, 104, 303
 Կարճիձոր, Կնուս գյուղ Գեղարքունիքում, 17, 16
 Կիրաղի վանք, Վաղարշի գյուղի սահմաններում, 101, 289
 Կոթ—Աղիաման—Գետաշեն, գյուղ Մարտունու շրջանում, 27, 47
 Կոմսակոթ, հանդամաս Տաթևի սահմաններում, 21, 30
 Հայք Մեծ (Հայոց մեծաց), Հայաստան երկիրը, 23, 41
 Հայիձոր, գյուղ Գորիսի շրջանում, 52, 125
 Հարթիս, ենթադրում է լինել այժմյան Յայշի գյուղը, Գորիսի շրջանի, 15, 11
 Հունկրոջ ջրոցաց, Տանձատափ գյուղի մոտ, 41, 96
 Հոփեթեճ ս. եկեղեցի Խնճորեկի գյուղում, 63, 164
 Դաղանչի, գյուղ Գորիսի շրջանում, 38, 85, 79, 230
 Դափան, տես Կաղան
 Մազրա, գյուղ Բասարգիչարի շրջանում, 17, 16, 27, 47
 Մարեջուր (Մաշրաջուր), 139, 409
 Մարտիրոս ս. եկեղեցի Գորիսի մոտ, 79, 230
 Մինաս ս. եկեղեցի, Բարձրավան գյուղի մոտ, 50, 120
 Յայթաղաղ, վայր Վաղարշաբանքի սահմաններում, 100, 288

Նահատակի հող, Գարաբա գյուղի սահմաններում, 114, 336
 Նորավանք, Վայոց ձորի, 16, 11, 52, 125
 Նորավանք, Բղևան գավառի, 44, 97
 Շամբին հող, Վաղարշաբանքի մասակայքում, 100, 288
 Շուրի, գյուղ Սիսիանի շրջանում, 88, 251, 98, 281
 Շնճեր, գյուղ Գորիսի շրջանում, 15, 11, 101, 288
 Շնճերի Ներքին ծագոց, հանդամաս այդ գյուղի սահմանում, 144, 336
 Շրջանաբար, Վաղարշաբանքի սահմաններում վայր, 100, 288
 Սիսիան, երկիր, նահանգ, 101, 289, 126, 379
 Սիսիեր, 17, 13, 18, 21, 23, 36, 24, 38, 31, 56, 32, 61, 62, 34, 65, 36, 73, 75, 37, 77, 78, 79, 38, 84, 88, 45, 102, 88, 250, 89, 259, 102, 298
 Սունակայ սափին հող, հանդամաս Գարաբա գյուղի շրջակայքում, 114, 336
 Սվարեց (Սվարաց), գյուղ Գորիսի շրջանում, 50, 118
 Վարանդ, գյուղ Գեղարքունիքում, Կնուս, 17, 16

Վարարոսի Ջուր, պղբյուրներ Գորիսի շրջանում, 78, 229
 Վարդուս, հանդամաս Տաթևաբանքի հյուսիսում, Արասանի ձախ ափին, 78, 229
 Վաղարշի, գյուղ Սիսիանի շրջանում, 104, 303
 Վաղարշավանք (Արասանավանք), 100, 288, 101, 289
 Տաթև, գյուղ, 18, 18, 38, 88
 Տաթևի վանք, նույն և Ըստաթէի և Ստաթէի վանք, 15, 11, 18, 22, 20, 26, 22, 33, 35, 24, 38, 30, 54, 36, 75, 37, 82, 54, 131, 111, 325, 114, 336, 125, 374, 141, 414
 Տանձուտ, 21, 31
 Տաշուան, գյուղ Մեղրիի շրջանում, 18, 19
 Տեղ, գյուղ Գորիսի շրջանում, 64, 167, 65, 175
 Յուր, Կնուս գյուղ և բերդ Տաթևի մոտ, 15, 11
 Յուրա հող, հանդամաս Տանձատափ գյուղի սահմաններում, 41, 96
 Գալիճ, վայր Վաղարշաբանքի մոտ, 100, 288
 Գարաշատին Ջաղաց, Տաթևի սահմաններում, 20, 29
 Գեթիվան, գյուղ, 15, 11
 Գրդուսանի երկիր, 59, 150

1160
 351
 1157
 551
 708
 1115
 551
 1666
 1129
 551
 1682
 1153
 551
 704

Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Առաջարան . . . . .

Համառոտագրություններ . . . . .

Պայմանական նշաններ . . . . .

Գարիի շրջան

Տաթև գյուղ և Տաթևի վանք 11

Տանձատափ 40

Բարձրագույն գյուղ և Բղենո գավառի նորագանք 41

Հալիձոր և Հարանց անապատ 51

Շնչեք 55

Խոտ 60

Խնձորենի 63

Տեղ 66

Վերին շեն 75

Գորխո 78

Յաչի 81

Սիսիանի շրջան

Սիսիան 85

Թանառաց վանք 94

Աղուզի 97

Վաղազնի վանք (Որոտնավանք) 99

Վաղուզի գյուղ 106

Լար 107

Գարբառս (Նուռ Ըղուկերձ) 111

Բնունիս 114

Անդեղակոթ 117

Բանակոթ 124

Դատակերտ 127

Գետաթաղ 128

Բիշանաղ 129

Ղափանի շրջան

Արձվանիկ (Նուռ՝ Երեց-Երեցվանիկ) 133

Վահանավանք 137

Բեխ 139

Հալիձոր (Գալիթ Բեկի բերդ) 140

Եղվարդ 142

Ուժանիս, Նուռ՝ Վժանիս կամ Վաժանիք 142

Լուսանկարներ, տախտակ . . . . . — XI

Յանկեր

1. Յանկի վիճական արձանագրությունների մեջ
զործածված անձնանունների 229
2. Յանկի վիճական արձանագրությունների մեջ
զործածված տեղանունների 238

ՍՏԳՐԱԿ ԳԵՎՈՐԳԻ ԸՆԲՆՈՒԳԱԲԱՆՆԵՐ

ԳԵՎԱՆ ՀԱՅ ՎԻՍՏԳՐՈՒԹՅԱՆ

Պատ. խմբագիր՝ Բ. Ն. ԱՅԵՔԷԼՅԱՆ.
 Հրատ. խմբագիր՝ Էժ. Ա. ԳԻՎԱԶՅԱՆ.
 Տեխն. խմբագիր՝ Բ. Ա. ԿՈՓՎԱԾՅԱՆ.
 Նկարչական ձևավորումներ՝ Լ. Ա. ԱՐԿՈՑՅԱՆԻ
 Վերստուգող տրամադրիչ՝ Բ. Ա. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԱՆ 01389 ԿՆԽ 583 Հրատ. 1743 Պատվեր 501

Հանձնված է արտադրության 17 XII 1958 թ.,
 ստորագրված է արտադրության 011 1940 թ.,
 թուղթ 60 × 92¹/₂, արագր 15 մամուլ,
 Հրատ. 13 մամուլ, տպում 3000,
 Գինը՝ հազմով 20 ա. 80 կ.

Հայկական ՍՍԽ ԳԱ Հրատարակչության տպարան,
 Երևան, Արձվանի 124

1961 թ. հունվարի 1-ից
 քիներ 1 ա. 08 կ.

ԵԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Արձ.		Տպված է	Պետք է լինի
21	30	12-բդ տող	ՄԱՐԻՆ	ՏԱՐԻՆ
23	36	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. IV, 16	—
24	39	ծանոթ. վերջին տող	IV, 7	IV, 17
30	54	ծանոթ. վերջին տող	IV, 22	VI, 22
62	162	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. XV, 59	—
68	183	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. XVII, 65	—
82	238	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. XXII, 92	—
89	259	ծանոթ. վերջին տող	XXI, 101	XXIV, 101
109	321	10-բդ տող	ՉԱՒԳԱՆՆ	ՉԱՒԳԱՆՆ
133	390	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. XL, 140	—
134	392	ծանոթ. վերջին տող	լուսանկ. տախտ. XL, 147	—